

مطالعات طراحی شهری و پژوهش‌های شهری

ISSN: 2645-4424

فصلنامه مطالعات طراحی شهری و پژوهش‌های شهری
سال چهارم، شماره ۳ (پیاپی: ۱۶)، پاییز ۱۴۰۰، جلد یک

نگرشی به جایگاه پیاده‌مداری در فضای شهری با تمرکز بر
حس دل‌بستگی به مکان؛ نمونه‌ی موردی: خیابان قارن ساری
مهسا حقانی، سحر مجیدی هتکهلویی

مطالعه ساختار شهری اصفهان با تکیه بر متون تاریخی در
قرون ۴ تا ۶ هجری
سیده سارا محمدی

بررسی عوامل کالبدی موثر بر حضور امن زنان و اقصاء
آسیب‌پذیر در مجتمع‌های مسکونی؛ نمونه موردی: محله
امامیه مشهد
آیدا کریمیان، هیرو فرکیش

ارایه سیاست‌های طراحی فضای شهری به منظور افزایش
انجام اجتماعی نمونه موردی: محوطه پارک تقوی، شهر
اسلامشهر
شبنم حلیمی، عبدالحمید قنبران

بازآفرینی یافت تاریخی با رویکرد مکان‌سازی گردشگری؛
نمونه مطالعاتی: بخش مرکزی شهر ارومیه
محسن عبود، محمد صالح علیرضائی فرد، رضا فرخ، میلاد عباسپور

نشریه

نشانی: کرج، آزادگان، ابتدای بلوار مطهری، کوچه شهید سبحانی، پلاک ۲۸، واحد ۴
کد پستی: ۳۱۴۳۹۵۳۵۹۵
www.UDSJ.ir
@Shij.journals@gmail.com

چاپ

انتشارات هنر و علوم دانشگاهی، تلفن: ۰۲۱ ۳۳۸۴۰۷۹۲
نشانی: تهران، افسریه، ۱۵ متری اول، کوچه ۲۸، پلاک ۲۹۳

صاحب امتیاز و مدیر مسئول: میلاد فتحی

زیر نظر شورای سردبیری
مدیر اجرایی: منیژه ملائی

اعضای شورای علمی و داوری تحریریه: (به ترتیب حروف الفبا)

- دکتر میترا عظیمی، عضو هیئت علمی دانشگاه علامه طباطبائی
- دکتر وحیده ابراهیم‌نیا، عضو هیئت علمی دانشگاه شهید بهشتی
- دکتر حسن اسماعیل‌زاده، عضو هیئت علمی دانشگاه شهید بهشتی
- دکتر رحیم حیدری چپانه، عضو هیئت علمی دانشگاه تبریز
- دکتر ابوالفضل قنبری، عضو هیئت علمی دانشگاه تبریز
- دکتر وحید بیگدلی‌راد، عضو هیئت علمی دانشگاه آزاد اسلامی قزوین
- دکتر محمد فرخ‌زاد، عضو هیئت علمی دانشگاه گلستان
- دکتر بهمن صحنه، عضو هیئت علمی دانشگاه گلستان
- دکتر بهرام ایمانی، عضو هیئت علمی دانشگاه محقق اردبیلی
- دکتر حبیب‌اله فصیحی، عضو هیئت علمی دانشگاه خوارزمی

فراخوان پذیرش مقاله:

نشریه «مطالعات طراحی شهری و پژوهش‌های شهری» توسط موسسه مطبوعاتی مطالعات کاربردی شباک و با همکاری علمی اساتید برجسته دانشگاه‌های کشور به انتشار مقالات علمی در زمینه برنامه‌ریزی شهری، طراحی شهری و به طور عام شهرسازی، می‌پردازد. از این‌رو از تمام اساتید، صاحب‌نظران، کارشناسان، دانشجویان و پژوهشگران دعوت می‌شود با ارسال مقالات علمی خود از طریق وبسایت نشریه به نشانی www.UDSJ.ir در پربارتر کردن این نشریه، ما را یاری نمایند. برای ارسال مقاله کافی است تا در وبسایت ثبت‌نام نموده و با ورود به پنل کاربری، مقاله خود را ثبت کنید.

محورها و موضوعات پذیرش مقاله:

- برنامه‌ریزی شهری	- اخلاق حرفه‌ای، آموزش و پژوهش در
- شهرسازی ایرانی و اسلامی	- شهرسازی
- شهرسازی و توسعه پایدار	- آسیب‌های شهری و سکونتگاه‌های
- مدیریت شهری و اقتصاد شهری	- غیررسمی
- مبنای نظری و تاریخ شهرسازی	- شهرسازی و پایداری اجتماعی و فرهنگی
- ارتباط دوسویه معماری و	- نقش محیط زیست و اقلیم در توسعه شهری
- شهرسازی	- مدیریت بحران و پدافند غیرعامل در
- مرمت و احیا بافت‌های تاریخی	- شهرسازی
- شهری	- جامعه‌شناسی شهری و گردشگری شهری
- شهرسازی و مطالعات طراحی	- مدیریت دانش و مطالعات میان رشته‌ای در
- شهری	- شهرسازی

فهرست مقالات

صفحه	عنوان مقاله
۱	نگرشی به جایگاه پیاده‌مداری در فضای شهری با تمرکز بر حس دل‌بستگی به مکان؛ نمونه‌ی موردی: خیابان قارن ساری مهسا حقانی، سحر مجیدی هتکه‌لویی
۱۵	مطالعه ساختار شهری اصفهان با تکیه بر متون تاریخی در قرون ۴ تا ۶ هجری سیده سارا محمدی
۲۵	بررسی عوامل کالبدی موثر بر حضور امن زنان و اقشار آسیب‌پذیر در مجتمع‌های مسکونی؛ نمونه موردی: محله امامیه مشهد آیدا کریمیان، هیرو فرکیش
۳۹	ارایه سیاست‌های طراحی فضای شهری به منظور افزایش انسجام اجتماعی نمونه موردی: محوطه پارک تقوی، شهر اسلامشهر شبثم حلیمی، عبدالحمید قنبران
۵۱	بازآفرینی بافت تاریخی با رویکرد مکان‌سازی گردشگری؛ نمونه مطالعاتی: بخش مرکزی شهر ارومیه محسن عبدود، محمدصالح علیرضائی فرد، رضا فرخ، میلاد عباس پور

نگرشی به جایگاه پیاده‌مداری در فضای شهری با تمرکز بر حس - دل‌بستگی به مکان؛ نمونه‌ی موردی: خیابان قارن ساری

تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۰۵/۱۴

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۰۶/۲۱

کد مقاله: ۲۰۹۲۴

مهسا حقانی^{۱*}، سحر مجیدی هتکه‌لویی^۲

چکیده

امروزه طرح‌های توسعه‌ی شهری در گسستی عمیق با سنت گذشته‌ی خود و با محوریت حرکت سواره در فضای شهری و کم‌رنگ شدن حضور عابران پیاده شکل گرفته‌اند. این امر موجب کاهش تعاملات اجتماعی، کیفیت، امنیت، سرزندگی و... در فضای شهری شده‌است. به نظر می‌رسد، خلق فرصت قدم‌زدن با احداث پیاده‌راه در شهرهای معاصر رویکردی مناسب در جهت ایجاد و ارتقای حس دل‌بستگی به فضای شهری باشد. از این رو در پژوهش حاضر، خیابان قارن ساری به عنوان یکی از خیابان‌های اصلی که مرکز تجاری این شهر نیز محسوب می‌گردد؛ به عنوان نمونه‌ی موردی پژوهش، با هدف ارزیابی اثر اجرای طرح پیاده‌راه، بر دل‌بستگی به فضای شهری اجرا گردید. پژوهش حاضر از نظر ماهیت، توصیفی-تحلیلی و از لحاظ روش، پیمایشی محسوب می‌شود. جامعه‌ی آماری تحقیق شامل مراجعان پیاده و سواره‌ی خیابان قارن ساری بودند که تعداد نمونه‌ی آماری با استفاده از فرمول کوکران ۳۰۰ نفر محاسبه گردید؛ همچنین ابزار گردآوری داده‌ها پرسشنامه‌ی محقق ساخته بوده‌است که با آلفای کرونباخ ۰.۸۶۲ تأیید گشت. در انتها جهت تحلیل داده‌ها از نرم‌افزار SPSS و از روش آزمون T-استیودنت استفاده گردید. نتایج حاصل حاکی از آنست که فاکتورهای آشنایی و خوانایی در این خیابان در شرایط مطلوبی بوده و فاکتورهای قلمرویی و شخصی‌سازی در شرایط مطلوبی قرار ندارند که این امر موجب قرارگرفتن شاخص تعامل شناختی در بالاترین رتبه و شاخص تعامل رفتاری در پایین‌ترین رتبه شده‌است.

واژگان کلیدی: پیاده‌مداری، حس دل‌بستگی به مکان، فضای شهری، خیابان قارن، شهر ساری.

۱- عضو هیأت علمی، گروه مهندسی معماری، دانشکده مهندسی ساختمان و معماری، دانشگاه فنی و حرفه‌ای، تهران، ایران. (نویسنده مسئول) Mhs.haghani@yahoo.com

۲- عضو هیأت علمی، گروه مهندسی معماری، دانشکده مهندسی ساختمان و معماری، دانشگاه فنی و حرفه‌ای، تهران، ایران.

۱- مقدمه

سرشماری‌های عمومی نفوس و مسکن در چند سال اخیر، حاکی از آنست که شهرنشینی در سراسر جهان و ایران رو به گسترش است. بطوری که بیشتر مردم مناطق روستایی کشور با هدف دستیابی به رفاه و زندگی بهتر به شهرها مهاجرت نموده‌اند که این مسأله منجر به تبعات منفی متعددی از جمله، وابستگی بیش از حد نیاز به حرکت سواره و تحددی از حفظ و ساماندهی حرکت و فضاهای پیاده شده‌است؛ که این امر خود، یکی از عوامل عمده‌ی کاهش کیفیت محیط شهری و افول ارزش‌های اجتماعی، فرهنگی و بصری در فضاهای شهری محسوب می‌شود (پوراحمد و همکاران، ۱۳۹۱: ۳۸). با ادامه روند موجود و توجه فزاینده به نیازهای حرکت سواره و غفلت از سازماندهی و برنامه‌ریزی برای حرکت پیاده به تدریج موجبات حذف پیاده از فضای شهری فراهم شد و فضاهای شهری به جای آن که مردم را به مکث و حضور و برقراری مراودات اجتماعی دعوت کنند، آن‌ها را به فرار تشویق می‌کند و تجربه دیدن و دیده‌شدن به عنوان یکی از مهم‌ترین نیازهای انسان به درستی رخ نمی‌دهد و این عدم حضور و ارتباط مردم با فضای شهری، خود زمینه‌ساز بروز کاهش امنیت و ایمنی، کاهش فعالیت‌های مراقبه، توسعه و حفظ محیط از طریق نزدیکی با آن و عدم بروز رفتارهای پاسخگو و متعهد در قبال مکان، عدم تلاش برای ارتقای کیفیت مکان و افول کیفیات فضای شهری و کاهش رغبت به تداوم حضور در بین شهروندان، فردگرایی، بی‌تفاوتی نسبت به شهر و اجتماع پیرامون و افزایش میزان جرائم و سایر بحران‌های اجتماعی، فرهنگی و هویتی می‌باشد.

برای واکنش و چاره‌جویی در برابر این وضعیت در طول چند دهه‌ی گذشته، گرایش‌ها و دیدگاه‌های جدیدی در عرصه برنامه‌ریزی جهان مطرح شده‌است که از آن به جنبش پیاده‌سازی یا پیاده‌گستری یاد می‌شود (همان). رویکرد پیاده‌مداری یا شهرسازی انسان‌گرا، رویکردی نو در طراحی و برنامه‌ریزی شهری در جهت پیاده‌مدار کردن و طراحی با مقیاس انسانی شهرها با هدف فراهم نمودن شرایط مناسب جهت ترغیب مردم به پیاده‌روی و کاهش حمل‌ونقل موتوری، در شهرهای مختلفی از جهان است. در این رویکرد به سبب قرارگرفتن عابر پیاده در کانون توجه، ضرورت برنامه‌ریزی در سطوح پایین و در مقیاس انسانی از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است (Ewing et al, 2006; Pikora et al, 2003).

با این پیش‌زمینه، پژوهش حاضر با هدف «بررسی و شناخت چگونگی ارتباط میان پیاده‌مداری و حس‌دلبستگی به مکان در فضای شهری» به دنبال پاسخ به این سؤال است که «چه ارتباطی میان پیاده‌مداری و حس‌دلبستگی به مکان در شهر ساری وجود دارد؟». در این راستا، ابتدا مفاهیم پیاده‌مداری و حس‌دلبستگی به مکان در فضاهای شهری مورد بررسی و در ادامه چگونگی ارتباط میان دو عامل، پیاده‌مداری به عنوان متغیر مستقل و حس‌دلبستگی به مکان به عنوان متغیر وابسته، مورد تحلیل و ارزیابی قرار گرفته‌است.

۲- پیشینه‌ی پژوهش

از دهه‌ی ۱۹۶۰ جنبش پیاده‌مدارسازی و ایجاد محدودیت‌های ترافیکی، به‌طور گسترده توسط مقامات شهرداری‌ها در سراسر اروپا به عنوان ابزاری برای کاهش اثرات ترافیک موتوری در مناطق مرکزی با حجم بالایی از عابران پیاده، برای بهبود کیفیت محیط‌های شهری و تشویق به تغییر رویکرد به سمت سفرهای پایدارتر و همچنین بهره‌بردن از مشاغل خرده‌فروشی به کار گرفته‌شد (Melina & Sergold, 2017:1). در همین راستا جنبش پیاده‌مدار کردن که هدف آن بازیابی و توسعه‌ی فضاهای پیاده در سطح شهرها و به رسمیت شناختن و اولویت قائل شدن برای عابران پیاده به عنوان عناصر درجه‌ی اول شهری است، به یکی از محورهای برنامه‌ریزی و طراحی شهری بدل گردیده‌است (اسعدی و همکاران، ۱۳۹۹: ۱۸).

در داخل و خارج از کشور مطالعات و پژوهش‌های بسیاری از چندین منظر پیاده‌مداری و اثرات آن را مورد بررسی قرار دادند، که در ذیل به برخی از پژوهش‌های صورت پذیرفته اشاره خواهد شد.

منتیرو و همکاران (۲۰۱۲) در مقاله‌ای با عنوان «پیشنهاد شاخص برای ارزیابی فضاهای شهری» به ارائه‌ی شاخص‌هایی برای ارزیابی فضاهای شهری در ارتباط با کاربران پیاده و دوچرخه پرداخته‌اند و با ارزیابی و مرور شاخص‌های پژوهش‌های آکادمیک آن‌ها را در یک دسته‌بندی جدید و تحت عناوینی همچون تنوع و انتخاب، آسایش و راحتی، فرم و کالبد، تمایز و تشخیص، ملاحظات زیست‌محیطی و دسترسی قرار داده‌اند. در واقع، هدف این پژوهش ارائه‌ی شاخص‌هایی برای ارزیابی عناصر فضاهای شهری با توجه به عابر پیاده و دوچرخه‌سوار برای دسترسی به ایستگاه‌های حمل‌ونقل عمومی است (Monterio and Campos, 2012).

نجم‌الدین (۲۰۱۸) در پژوهشی تحت عنوان «پیاده‌مداری و ارتباط آن با افزایش قابلیت پیاده‌روی در فضای شهری»، بیان می‌دارد که قابلیت پیاده‌روی به عنوان بخشی از طرح پیاده‌مداری منجر به افزایش کیفیت محیط شهری با افزایش امنیت و سازماندهی در نواحی شهری خواهد شد (اسعدی و همکاران، ۱۳۹۹: ۱۸).

یونس غلامی بيمرغ و همکاران (۱۳۹۹)، در پژوهشی تحت عنوان «نقش پیاده‌مداری بر افزایش سرزندگی فضاهای شهری، مطالعه‌ی موردی: شهر گزبرخوار»، بیان می‌دارند که، اجرای طرح پیاده‌مداری موجب ایجاد محیطی زیبا، خاطره‌انگیز می‌گردد، همچنین میزان تعامل اجتماعی بین افراد و سرزندگی شهری را افزایش خواهد داد (بیمرغ و همکاران، ۱۳۹۹).

مومینوویچ با تحلیل تصویر ذهنی مراجعان از فضاهای پیاده، پیاده‌مداری را در شهر کانبرا مورد ارزیابی قرار داده‌است. یافته‌های تحقیق وی بیانگر آنست که تقویت فضاهایی با مقیاس انسانی که در برگیرنده وقایع هنری و فرهنگی شهر باشند، مورد استقبال مراجعان قرار گرفته و از دیدگاه اجتماعی توسعه شبکه پیاده‌راهی را در پی خواهند داشت (Muminovic, 2017: 734). زهرا کاغذلو و همکاران (۱۳۹۹)، در پژوهشی تحت عنوان «ارزیابی تأثیرات کیفیت منظر شهری در ارتقای پیاده‌مداری در فضاهای عمومی شهری (مورد مطالعه: شهر رامیان)» بیان می‌دارند که، بهبود و ارتقای کیفیت و کمیت تردد پیاده منوط به ارتقای کیفیت بصری- کالبدی (زیبایی‌شناختی و کارکردی نظیر وضعیت مبلمان شهری، وضعیت بناهای خاص فرهنگی مانند نمایشگاه‌ها، وضعیت فضاهای گردشگری) در فضای شهری است (کاغذلو و همکاران، ۱۳۹۹).

مک دونالد و همکارانش در پژوهشی با عنوان «منظر شهری، ابزاری برای ارزیابی کیفیت زندگی» با اتخاذ دیدگاهی زیست محیطی، به اولویت‌بندی معیارهای پیاده‌مداری در برخی از شهرهای آمریکا پرداخته‌اند. نتایج تحقیقات آن‌ها نشان می‌دهد، ایجاد ارتباط میان عناصر طبیعی هویت‌بخش و نواحی مستعد در توسعه شبکه‌های پیاده‌راهی مؤثر بوده‌است (Macdonald et al, 2017: 71).

کیم و جانگ با دیدگاهی اقتصادی به بررسی حوزه‌ی نفوذ شبکه‌های پیاده‌راهی منتخب در برخی از شهرهای کشور کره پرداخته‌اند. براساس یافته‌های آنان مراکز خرید، رستوران‌ها، استودیوها، نمایشگاه‌ها و مکان‌های مجهز به مبلمان شهری، مراجعان را به پیاده‌روی و کسب تجربه‌های جدیدتر تشویق می‌نمایند (Kim And Jung, 2017: 36).

پژوهش حاضر با فرض ایجاد حس‌دلبستگی به مکان به عنوان یکی از ره‌آوردهای اجتماعی حاصل از پیاده‌مداری در محیط شهری، ضمن بررسی این عامل در شهر ساری، به بازاریابی آن در فضاهای شهری امروز، به منظور بازگرداندن آثار مثبت اجتماعی آن و از بین بردن آثار سوء ناشی از خلاء پیاده‌مداری در جوامع امروز می‌پردازد.

۳- چهارچوب نظری پژوهش

۳-۱- پیاده‌مداری^۱

فضاهای شهری به‌عنوان یکی از مهم‌ترین عرصه‌های تجلی هویت، فرهنگ و تمدن بشر، بستری مناسب برای یافتن نگرشی جامع نسبت به کیفیت زندگی ساکنان هر جامعه، قلمداد می‌شود (وانگ، لی، یو، هی و ژن^۲، ۲۰۱۷). الگوی توسعه‌ی سواره‌محور در شهرسازی معاصر منجر به کاهش کیفی قرارگاه‌های رفتاری شده‌است (اندروسون، راگری، استیمرز و هاپرت، ۲۰۱۶ و ژنگ، سانگ، هی و شن^۳، ۲۰۱۸). این در حالیست که پیاده‌روی قدیمی‌ترین شکل جابجایی انسان در فضا، بطوری‌که شهرها از دیرباز براساس حرکت پیاده بنا شده‌اند. ولی با رشد شهرنشینی، گسترش شهرها و پیدایش اتومبیل، جابجایی پیاده کاهش یافته‌اند.

جان بوچر^۴، بنیان‌گذار کنفرانس بین‌المللی پیاده‌روی در قرن بیست‌ویکم، حرکت پیاده را چنین توصیف می‌نماید: "راه رفتن اولین چیزی است که یک نوزاد می‌خواهد آن را انجام دهد و آخرین چیزی است که یک سالمند آن را ترک می‌نماید. علی‌رغم آن‌که اصطلاح پیاده‌مداری محبوبیت روبه‌فزاینده‌ای دارد ولی تاکنون بحث‌های زیادی بر سر تعریف آن وجود داشته‌است. اصطلاح «Walkability» که به پیاده‌مداری برگردان می‌شود، واژه‌ای جدید در فرهنگ شهرسازی است که هنوز در فرهنگ‌های لغت تعریف نشده‌است (علی‌الحسابی و همکاران، ۱۳۹۱). با توجه به فرهنگ لغت وبستر، نزدیک‌ترین واژه به این اصطلاح "Walkable" است که به معنای قابلیت یا تناسب یک مکان برای پیاده‌روی است. پیاده‌مداری به معنای سهولت امکان پیاده‌روی در یک محدوده است (نوریان و همکاران، ۱۳۸۲). نوسال^۵ (۲۰۰۹) قابلیت پیاده‌مداری را این‌گونه بیان می‌کند: «قابلیت پیاده‌مداری میزان مطلوبیت محیط مصنوع برای حضور مردم، زندگی، خرید، ملاقات، گذراندن اوقات و لذت بردن از آن در یک پهنه است» (Nosal, 2009).

در تعریفی دیگر از پیاده‌مداری می‌توان عنوان نمود که، پیاده‌راه‌سازی عبارت است از ایجاد خیابان‌ها یا فضاهایی که بخش عمده‌ی آن‌ها از ترافیک وسایل نقلیه آزاد است (Cowan, 2008: 285) و ایجاد خیابان‌ها یا فضاهای رها از آمد و شد سواره نیز

1 Walkability

2 Wang, Li, Yu, He & Zhen

3 Zheng, Song, He, & Shen

4 John Butchbr

5 Nosal

تعریفی از پیاده‌مدار کردن محورهاست (کاشانی‌جو، ۱۳۹۳: ۵۵). مفهوم قابلیت پیاده‌مداری چیزی فراتر از علاقه‌مندی به پیاده‌روی به عنوان توانایی راه رفتن در محیط را نشان می‌دهد که نه تنها یک نوع فعالیت و روش جابجایی است، بلکه همراه با تأثیرگذاری بر سلامت جسمی، روانی و معنوی مردم در اجتماع (O' Campo, 2003:10). و شامل عناصر روانشناسانه‌ای همچون مرادلات اجتماعی، سلامتی، خشنودی و حس‌تعلق به مکان است (سانگ و لی^۱، ۲۰۱۵). قابلیت پیاده‌مداری میزان مطلوبیت محیط مصنوع برای حضور مردم، زندگی، ملاقات، گذراندن اوقات و لذت بردن از آن در یک پهنه است. تنوع مردم و خصوصاً حضور کودکان، سالمندان و مردم با ناتوانی‌های خاص نشانگر کیفیت، موفقیت و سالم و بی‌خطر بودن یک فضای پیاده‌مدار است (Nosal, 2009). پیاده‌مداری محیط کالبدی را توصیف می‌کند که پیاده‌روی در آن اتفاق می‌افتد و در مطالعات مربوط به پیاده‌مداری به-عنوان بخشی از محیط مصنوع در نظر گرفته می‌شود که شامل خیابان، چشم‌اندازها و ساختمان‌های موجود در یک محله باشد. سنجش پیاده‌مداری روشی برای ارزیابی محیط مصنوع برای تعیین این نکته می‌باشد که فضا تا حد در تطبیق با فرد پیاده می‌باشد (Gonzalo, 2016).

امروزه افزایش قابلیت پیاده‌مداری علاوه بر تأثیرات اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی و زیست‌محیطی (Joshi, 2017:139)، با توجه به نقشی که در سلامت جسمانی (Mitchell et Al, 2018:110)، درک محیط (Moeini, 2006:13) و ارتقای ایمنی و امنیت (Pakzad, 1997: 282) شهروندان دارد، به موضوعی کلیدی در مباحث شهرسازی تبدیل شده‌است. حضور متناسب مراجعان و بروز فعالیت‌های پیاده‌مدار به‌عنوان جلوه‌ای از نظارت اجتماعی به‌ویژه در محل‌های خلوت و فاقد نظارت اجتماعی می-تواند تأثیری مثبت در ارتقای حس امنیت داشته (Alizadeh & Anbari, 2017:152)، ادراک هویت فضایی، احساس تعلق به محیط و دریافت کیفیت‌های محیطی (Mirzai & Mohammadzaki, 2017: 129) را ممکن سازد.

۳-۲- پیاده‌مداری با تمرکز بر حس‌دلبستگی به مکان؛ شاخص‌ها و سنجه‌ها

تعلق به مکان پیوندی میان فرد یا گروه با مکان است که از نظر سطوح فضایی، درجه‌ی خاص بودن، و ویژگی‌های فیزیکی و اجتماعی مکان، می‌توانند با یکدیگر متفاوت باشند و از طریق عواطف، ادراکات و فرایندهای روانی رفتاری تجلی می‌یابد. یک دیدگاه این است که تعلق مکانی به مکان‌های خاص ناشی از مزیت بقا و زنده ماندن است. با استفاده از این چهارچوب، ما می‌توانیم این دیدگاه را تأکید کننده بر جنبه‌های فیزیکی مکان طبقه‌بندی کرده و بر بیان ادراکی و نمود آن تمرکز کنیم. رفتارهای دلبستگی از طریق حفظ نزدیکی با مکان که برآورنده نیاز غذا، آب، سرپناه و دیگر منابع می‌باشد (Shumaker & Taylor, 1983)، نمود می‌یابد. بطور مشابه به دنبال امنیت بودن نیز می‌تواند بیانی از حس‌تعلق باشد؛ در حقیقت چندین محقق از امنیت و ایمنی به عنوان عملکردهای تعلق به مکان اشاره کرده‌اند. دیدگاه امنیت در تعلق به مکان به عنوان یکی از تأثیرات مثبت در جهت کاهش رفتارهای مخاطره‌آمیز و حفظ نزدیکی با مکان شرح داده شده‌است. فروید (۲۰۰۰) استدلال می‌کند که افراد نزدیکی خود را با مکان‌های مورد اهمیت‌شان حفظ می‌کنند چرا که این امر امنیت را برای آن‌ها به همراه دارد که به نوبه خود باعث افزایش اعتماد بنفس شده و به آنان اجازه می‌دهد در مکان سیاحت و گردش کنند. حضور متناسب مراجعان و بروز فعالیت‌های پیاده‌مدار به-عنوان جلوه‌ای از نظارت اجتماعی به‌ویژه در محل‌های خلوت و فاقد نظارت اجتماعی می‌تواند تأثیری مثبت در ارتقای حس امنیت داشته (Alizadeh and Anbari, 2017:152)، ادراک هویت فضایی، احساس تعلق به محیط و دریافت کیفیت‌های محیطی (Mirzai and Mohammadzaki, 2017:129) را ممکن سازد.

ایمنی به تنهایی بیانگر تعلق به مکان نمی‌باشد. افراد همچنین هنگامی که مکان در جهت پیشبرد اهداف، از آن‌ها حمایت می‌کند، به آن دلبسته می‌شوند. این دیدگاه عنوان می‌کند که محتوای عاطفی مثبت دلبستگی ناشی از دستیابی به اهداف، و یا انتظار دستیابی به هدف بر اساس تجارب گذشته موجب استفاده مکرر از مکان می‌شود و این که دلبستگی بیشتر اجتماعی یا فیزیکی است بیشتر به نوع هدف بستگی دارد (Kyle, Mowen, & Tarrant, 2004; Proshansky et al., 1983). این امر می‌تواند منجر به وابستگی به مکان شود، نوعی از تعلق که افراد بخاطر فعالیت‌هایی خاص که مکان آن را ایجاد یا تسهیل می‌کنند، ارزش‌گذاری می‌کنند (Jorgensen & Stedman, 2001; Moore & Graefe, 1994). شوماخر و استوکول^۲ (۱۹۸۱) یافتند که تعلق هنگامی شکل می‌گیرد که مکان منابع و ملزومات دستیابی به اهداف را تأمین می‌کند و استفاده از این منابع بصورت مداوم امکان‌پذیر باشد. سایرین استدلال می‌کنند که اصلی‌ترین عملکرد تعلق به مکان، مستقیماً با حمایت و پشتیبانی از اهداف فرد بوسیله‌ی تسهیل فرآیند خودارزیابی که برای دستیابی به اهداف مورد نیاز است، می‌باشد (Korpela, 1989). خودارزیابی فرآیندی است که رفتارهای جاری را با استانداردها و اهداف بزرگ مقایسه کرده و آن‌ها را در جهت رسیدن به هدف ارزیابی می‌کند (Carver & Scheier, 2001). احساسات بازخوردی از سطح موفقیت هستند و خودارزیابی، رفتارها را در جهت رسیدن به هدف

1 Sung & Lee

2 Stokols and Shumaker

متمرکز نگه می‌دارد که موجب خودعملکردی، حل مشکلات و رهایی از استرس می‌شود. مکان مورد علاقه‌ی یک پناهگاه امن است که افراد در آن می‌توانند برای اجرای اهداف خود برنامه‌ریزی کرده و پیشرفت خود را ارزیابی کنند. این یافته‌ها منعکس کننده مطالعاتی است که نشان می‌دهند تعلق بین فردی است که از فرایندهای خودارزیابی حمایت می‌کند (Izard & Kobak, 1991).

تداوم شخصیتی زائیده‌ی پیوند فردی و شناختی مکان است که از طریق آن فرد با مکان هویت^۱ خود را تعریف می‌کند. از این رو افراد اغلب به مکان‌هایی وابستگی می‌یابند که با معیارها و ارزش‌های فردی آنها تناسب داشته و نماینده‌ی «خود» آنها باشد، پیوند با مکان می‌تواند تأمین کننده‌ی تداوم شخصیت در طول زمان نیز باشد (Twigger, 1996)، همچنین از دلبستگی فردی به مکان بر می‌آید که به واسطه‌ی خاطرات و ارتباط با گذشته‌ی حاوی معنای نمادین برای فرد است، در این صورت مکان به عنوان نماد کالبدی و وقایع مهم زندگی عمل می‌کند و حاوی جوهره‌ی آن اتفاقات یا حفظ کننده و یادآور آنهاست. مکان تداوم شخصیت در طول زمان را از طریق یادآوری وقایعی که در رخ داده در گذشته و یا ایجاد امکان قیاس «خود»، گذشته و حال فرد ایجاد می‌کند، که تداوم شخصیتی ارجاعی به مکان^۲ نامیده می‌شود. به این ترتیب یک قرارگاه کالبدی نماینده بخشی از گذشته‌ی شخصی افراد است. تداوم شخصیتی می‌تواند در سطوح فرهنگی یا مذهبی نیز ایجاد شود. مکان‌هایی که قرارگاه وقایع مهم فرهنگی هستند دارای معنای فرهنگی مشترک است، نام مکان و یا داستان‌ها و افسانه‌های پیوندخورده با مکان می‌تواند انتقال دهنده‌ی معانی مشترک اجتماعی مکان باشد (Low, 1990).

دلبستگی به مکان‌هایی با ویژگی‌هایی فیزیکی و اجتماعی متمایز، علاوه بر تقویت هویت فردی، عزت نفس را نیز بارور می‌سازد (Twigger-Ross & Uzzell, 1996). انعکاس دلبستگی به مکان را می‌توان در تمایل برای ارزیابی مطلوب از مکان، تلاش برای ارتقای کیفیت مکان و رغبت به ترک آن دید (Bonaiuto et al., 2003). ایجاد دلبستگی به مکان باعث هماهنگی فرد و محیط، بهره‌مندی بهتر از محیط، رضایت استفاده‌کنندگان و در نهایت حس تعلق آن‌ها به محیط و تداوم حضور در آن می‌شود (فلاحی، ۱۳۸۵). دلبستگی علاوه بر ایجاد حس تعلق و معنا بخشیدن به زندگی فرد (Tuan, 1977)، سبب بروز رفتارهای پاسخگو و متعهد در قبال مکان گردیده و می‌تواند رفتارهای محیطی را نیز ارتقا بخشد (Vaske & Korbin, 2001:16). در کنار ایجاد احساس امنیت در مکان، مراقبه، توسعه، و حفظ محیط با افزایش دلبستگی به مکان افزایش می‌یابد (Manor, 1996).

پژوهش براون و پرکینز نیز به بررسی تأثیر دلبستگی بر بهبود کیفیت محیط شهری و کاهش جرم می‌پردازد (Brown & Perkins, 2003). نتیجه تحقیق نشان می‌دهد که دلبستگی به مکان می‌تواند رفتارهای پیشگیری کننده از جرم را، از طریق توسعه‌ی رفتارهای متمدنانه و تقویت پیوندهای اجتماعی افزایش دهد، چرا که ساکنین با احساس دلبستگی بیشتر از محدوده خانه‌ی خود بهتر مراقبت می‌کنند (Felson, 1987) مطالعات اسکنل و گیفورد (Scannell & Gifford, 2010) در رابطه با دو گونه از دلبستگی (دلبستگی به محیط طبیعی و دلبستگی به محیط شهری) به مطالعه نقش دلبستگی در تقویت رفتارهای حمایتی از محیط می‌پردازد. دلبستگی به مکان‌های شهری نمونه‌ای از دلبستگی نمادین گروهی است که در مقیاس شهر به وقوع می‌پیوندد.

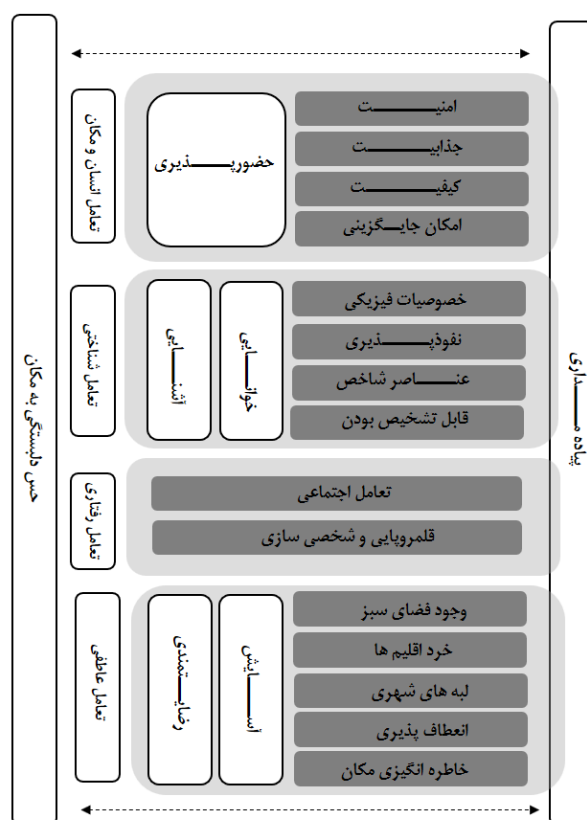
افراد که دلبستگی بیشتری به مکان دارند و همچنین افرادی که هم‌ذات‌پنداری (این‌همانی) قوی با محیط طبیعی برقرار می‌کنند، بیشتر در فعالیتهای حمایتی از محیط شرکت می‌کنند و این احساس دلبستگی و پیوند با مکان به تلاش برای حفاظت از مکان منجر می‌شود (Vaske & Korbin, 2003). محققین بالاترین حد دلبستگی به مکان را منجر به رفتارهای پاسخگو در قبال مکان می‌دانند و آن را معیاری برای سنجش میزان دلبستگی و اصلی‌ترین نتیجه فرایند دلبستگی برمی‌شمرند (سلیمی، ۱۳۹۱). به عبارت دیگر مکان، به هر میزان که بتواند پاسخ‌گوی نیازها و انتظارات عاطفی و عملکردی انسان باشد، دلبستگی به مکان افزایش می‌یابد. در این راستا، گاه دلبستگی به مکان همان‌گونه که در ابعاد و صور گوناگون آن اشاره گردید؛ درحد برآورده ساختن نیازهای فردی و یا به عبارتی وابستگی به عملکرد می‌باشد و گاه فراتر رفته و به معناداری و این‌همانی با مکان می‌انجامد تا جایی که منجر به رفتارهای پاسخگو و متعدد در قبال مکان می‌گردد. در واقع جلوه‌های متفاوت دلبستگی به مکان هستند که در کنار یکدیگر چهره آن را ترسیم می‌نمایند.

سرزندگی در فضای شهری در ارتباط مستقیم با ظرفیت آن فضا برای برقراری فعالیتهای اجتماعی و اقتصادی است (یو، دانگ و شینگجیان، ۲۰۱۸). حضور دائمی مردم در خیابان‌ها و پیاده‌روها امکان برقراری تعاملات اجتماعی را در بین آن‌ها افزایش می‌دهد که خود می‌تواند منجر به افزایش روابط شخصی‌تری در بین ساکنین آن محله گردد (لانک و مورا، ۲۰۱۸). یکی از مواردی که به بازسازی بافت‌های تاریخی کمک می‌کند، توجه به عابر پیاده و انسان‌مدار کردن محیط می‌باشد تا از سلطه‌ی خودرو

- 1 Identify
- 2 Place-Refrence Continuity
- 3 Lunecke & Mora

به محیط زندگی انسان کاسته شود. از طریق پیاده‌مدارسازی، می‌توان مناطق شهری رقابت‌پذیر اقتصادی و قابل سکونت ایجاد کرد، در حالی که امنیت و جذابیت مراکز شهری به‌طور قابل توجهی توسط دسترسی‌های ایجاد شده افزایش می‌یابند (Ozdemir & Selcuk, 2017:10).

ادعای رایج بین شهرسازان این است که یک محیط عابر پیاده باکیفیت بالا می‌تواند باعث ایجاد حس اجتماعی و افزایش فرصت برای تعامل در بین شهروندان شود. محیط پیاده‌راه، باعث تشویق مردم به سفرهای غیرموتوری جهت کاهش تولید گازهای گلخانه‌ای توسط خودروها و همچنین برای بهبود بهداشت عمومی از طریق افزایش فعالیت‌بدنی در قالب راه رفتن می‌گردد (Parks, 2006:253). به‌دنبال تبدیل خیابان به پیاده‌راه، آسایش و آرامش برای عابران پیاده فراهم می‌شود و با افزایش تعاملات اجتماعی ارتقاء کیفیت محیطی و تقویت فعالیت‌های تجاری، در نهایت سرزندگی به بافت مرکزی شهر باز می‌گردد. پیاده‌راه‌ها، ضمن ایجاد محیطی مناسب برای تعامل اجتماعی شهروندان، از کم‌هزینه‌ترین و در دسترس‌ترین فضاهای تفریحی و گذران اوقات فراغت بوده و با احیای آن‌ها می‌توان آسایش و آرامش را برای مردم به ارمغان آورد (جوری و همکاران، ۱۳۹۴: ۱۵۴).

شکل ۱- مدل ساختاری پژوهش (مأخذ: نگارندگان)

تنوع حضور مردم خصوصاً حضور کودکان و سالمندان در فضای شهری، نشانگر کیفیت، موفقیت و سالم و بی‌خطر بودن یک فضای پیاده-مدار است (Nosal, 2009:7). سرزندگی در فضای شهری در ارتباط مستقیم با ظرفیت آن فضا برای برقراری فعالیت‌های اجتماعی و اقتصادی است (یو، دانگ و شینگجیان، ۲۰۱۸). حضور دائمی مردم در خیابان‌ها و پیاده‌روها امکان برقراری تعاملات اجتماعی را در بین آن‌ها افزایش می‌دهد که به نوبه‌ی خود می‌تواند منجر به افزایش روابط شخصی‌تری در بین ساکنین آن محله گردد (لانگ و مورا، ۲۰۱۸). ماهیت فعالیت پیاده‌روی چیزی فراتر از امر حمل‌ونقل است؛ بلکه شامل عناصر روانشناسانه‌ای همچون مرادوات اجتماعی، سلامتی، خشنودی و حس تعلق به مکان است (Siu & Wong, 2015). افزایش قابلیت پیاده‌مداری علاوه بر تأثیرات اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی و زیست‌محیطی (Joshi, 2017:139)، نقشی که در سلامت جسمانی (Mitchell Et Al, 2018: 110)، درک محیط (Moeini, 1996:13) و ارتقای ایمنی و امنیت (Pakzad, 1997: 282) شهروندان دارد.

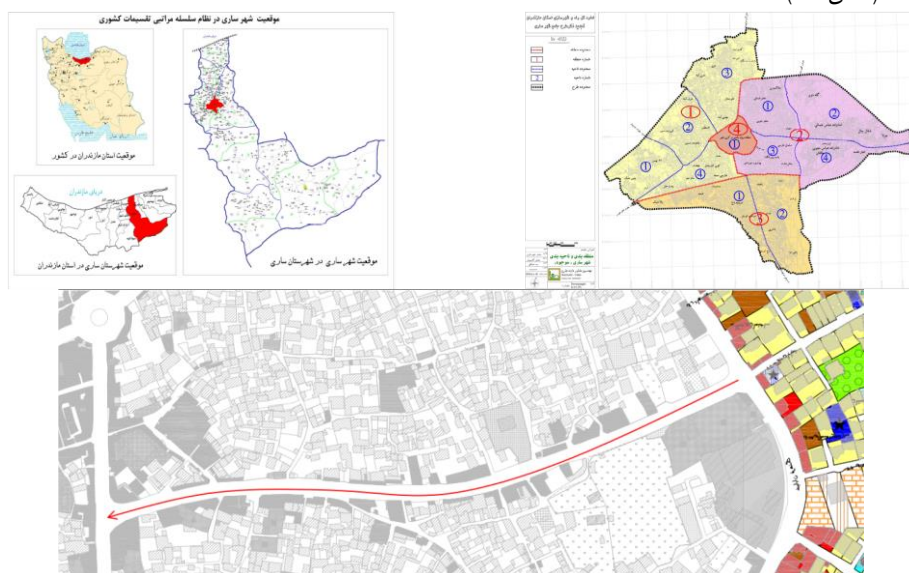
۴- روش پژوهش

پژوهش حاضر، با توجه به هدف آن، کاربردی و از نظر روش گردآوری اطلاعات، روش ترکیبی^۱ (کمی- کیفی) بوده؛ که در بخش کیفی، با استناد به منابع کتابخانه‌ای با شفاف‌سازی و تحلیل محتوا به بررسی متون مرتبط با پیاده‌مداری و دل‌بستگی به مکان پرداخته شد و سپس در بخش کمی، برای سنجش سطح شاخص‌های دل‌بستگی به مکان، بر اساس تعاریف مفهومی و عملیاتی ارائه شده، از روش پیمایش و ابزار پرسشنامه‌ی محقق‌ساخته استفاده شد. پرسشنامه‌ی پژوهش، مبتنی بر اعتبار محتوایی و دو بار توسط اساتید و متخصصان مورد بازبینی قرارگرفت و برای تعیین «پایایی پرسشنامه» از «روش همسانی درونی- روش ضریب آلفای کرونباخ» استفاده شده‌است. ابتدا تعداد ۴۰ پرسشنامه به عنوان پایلوت در محدوده مورد بررسی تکمیل گردید و پس از برداشت پرسشنامه‌های اولیه و بررسی مسائلی چون وضعیت روشن بودن، صریح بودن، رساندن مفهوم مدنظر سؤالات، تعداد سؤالات و شیوه‌ی نگارش سؤالات از دید پاسخگویان و همچنین با توجه به شاخص‌های آماری، پرسش‌نامه‌ها استانداردسازی شده و بین افراد حاضر در محدوده مورد مطالعه توزیع گردید. میزان آلفای کرونباخ پایلوت برابر با ۰٫۸۶۲ به‌دست آمد که می‌توان نتیجه‌گرفت آزمون

از پایداری مناسبی نیز برخوردار بوده است. «جامعه آماری» این پژوهش، تمام مراجعان پیاده و سواره‌ی خیابان قارن ساری می‌باشند که به دلیل غیرقابل دسترس بودن آمار دقیق، برای تعیین حجم نمونه از فرمول کوکران با جامعه‌ی آماری نامعین استفاده گردید و تعداد نمونه‌ی ۳۰۰ نفر شامل ۱۵۰ نفر از افراد پیاده و ۱۵۰ نفر از افراد سواره «به روش تصادفی ساده» انتخاب گشت، که پس از تکمیل پرسشنامه‌ها، داده‌ها وارد نرم‌افزار SPSS شد و برای تحلیل و تدوین روابط از روش آزمون T- استیودنت (مقایسه‌ی میانگین‌ها) استفاده گردید.

۵- محدوده‌ی مورد مطالعه

شهر «ساری» مرکز استان مازندران است. که در دوران جدید به یکی از شهرهای فعال و پویا بدل شده است که به سرعت تغییر ماهیت داده و از یک قلعه‌ی- شهر فنودالی به یک شهر اداری- خدماتی جدید بدل گردیده است. تحول تقسیمات اداری استان مازندران، بیانگر اهمیت روزافزون موقعیت ساری در منطقه می‌باشد (طرح جامع ساری، ۱۳۹۴: ۱۲). از لحاظ موقعیت جغرافیایی این شهر در طول شرقی ۳۵ درجه و ۳ دقیقه و عرض شمالی ۳۶ درجه و ۳۴ دقیقه واقع شده است و ارتفاع متوسط آن از سطح دریای آزاد حدود ۴۰ متر است. ساری به عنوان مرکز استان مازندران از سابقه‌ی تاریخی قابل توجهی برخوردار بوده و در تمامی دوره‌های تاریخی به جز در معدود دوره‌هایی که آمل و بعضاً بابل مرکز ناحیه بوده‌اند، غالباً مرکزیت اداری- سیاسی ناحیه و منطقه را بر عهده داشته است (همان، ۲۵).

شکل ۲- موقعیت شهر ساری - خیابان قارن (مأخذ: همان)

۶- یافته‌ها

ویژگی‌های توصیفی جامعه‌ی آماری در مطالعه‌ی حاضر به شرح ذیل است:

فراوانی افراد برحسب جنسیت، با توجه به مطالعات آماری به این صورت است که از بین ۳۰۰ نفر نمونه گرفته شده، ۵۳/۳۰ درصد آقایان و ۴۶/۷۰ درصد بانوان بوده‌اند.

فراوانی افراد برحسب تحصیلات، با توجه به مطالعات آماری بدین شرح است که از بین ۳۰۰ نفر نمونه گرفته شده، ۹۷ نفر زیردیپلم و ۱۰۸ نفر کارشناسی، ۷۵ نفر کارشناسی ارشد و ۲۰ نفر دکتری بوده‌اند.

فراوانی افراد برحسب وضعیت تأهل حاکی از آن است که ۴۲/۵۰ درصد متأهل و ۵۷/۵۰ درصد مجرد بوده‌اند.

فراوانی افراد براساس مدت آشنایی آن‌ها با این خیابان، حاکی از آن است که از ۳۰۰ نفر نمونه گرفته شده در این پژوهش، ۴۹،۹۵ درصد افراد بیشتر از ۲۰ سال، ۳۱،۳۰ درصد افراد بین ۱۰ تا ۲۰ سال و ۱۸،۷۵ درصد افراد کمتر از ۱۰ سال با این خیابان آشنایی دارند.

فراوانی افراد براساس مدت زمانی که طول می کشد آنها به این خیابان مراجعه کنند، نشان می‌دهد که، از ۳۰۰ نفر نمونه گرفته شده در این پژوهش، ۳۱،۳ درصد افراد هر روز و ۳۸،۷ درصد افراد تقریباً هفته ای یکبار و ۳۰ درصد نیز با توجه به نیاز بدون زمان مشخص در این خیابان حضور پیدا می‌کنند (در این مورد باید عامل مداخله گر کرونا را نیز در نظر گرفت).

فراوانی افراد براساس ترجیح دادن نحوه‌ی حضور در خیابان حاکی از آنست که، از ۳۰۰ نفر نمونه گرفته شده در این پژوهش بطور مثال، ۵۱،۳۰ درصد ترجیح می‌دهند پیاده و ۱۳،۴۰ درصد ترجیح می‌دهند با ماشین شخصی و ۲۵،۳۰ درصد نیز ترجیح می‌دهند با وسایل نقلیه عمومی در این خیابان تردد کنند.

۶-۱- ارزیابی میزان امنیت در گروه سواره و پیاده

با انجام آزمون t تست برای دو گروه پیاده و سواره جهت بررسی میزان امنیت که نتایج آن در سطر آخر جدول آمده، مقدار آماره آزمون $t=1,775$ ، درجه آزادی $df=198$ و مقدار احتمال برابر $p=0,078$ بدست آمده است. لذا چون مقدار $p > 0,05$ می باشد، می‌توان گفت در این پژوهش، فرض یکسان بودن میزان امنیت در دو گروه پیاده و سواره پذیرفته شده و در سطح آلفای ۰،۰۵ بین آنها تفاوت معنا داری وجود ندارد.

جدول ۱- آزمون تست شاخص امنیت

نحوه‌ی حضور	سواره	پیاده
میانگین	۳,۰۸۶۲	۳,۲۷۴۲
انحراف از معیار	۰,۷۵۳۳۲	۰,۷۳۳۹۵
انحراف از میانگین	۰,۰۷۵۳۳	۰,۰۷۴۴۲
فرض برابری واریانس‌ها	$P=0,818$	$F=0,053$
$df=198$	$p=0,078$	$t=1,775$

۶-۲- ارزیابی مؤلفه‌ی رغبت به تداوم حضور در مکان در دو گروه سواره و پیاده

با انجام آزمون t تست برای دو گروه پیاده و سواره جهت بررسی میزان رغبت به تداوم حضور که نتایج آن در سطر آخر جدول آمده، مقدار آماره آزمون $t=3,719$ ، درجه آزادی $df=198$ و مقدار احتمال برابر $p=0,041$ بدست آمده است. لذا چون مقدار $p < 0,05$ می باشد، می‌توان گفت در این پژوهش، فرض یکسان بودن میزان رضایت در دو گروه پیاده و سواره رد شده و در سطح آلفای ۰،۰۵ بین آنها تفاوت معنا داری وجود دارد. با توجه به مقادیر متوسط میزان رضایت در افراد پیاده و سواره، چون مقدار متوسط رغبت به تداوم حضور در مکان، در افراد سواره (۲,۶۴۲۱) کمتر از این مقدار در افراد پیاده (۲,۸۳۱۳) در این پژوهش می‌باشد می‌توان گفت میزان رغبت به تداوم حضور در افراد پیاده بیشتر از افراد سواره می باشد.

جدول ۲- آزمون تست شاخص رغبت به تداوم حضور در مکان

نحوه حضور	سواره	پیاده
میانگین	۲,۶۴۲۱	۲,۸۳۱۳
انحراف از معیار	۰,۶۴۵۸۱	۰,۶۸۵۶۹
انحراف از میانگین	۰,۰۶۴۵۸	۰,۰۶۸۵۷
فرض برابری واریانس‌ها	$P=0,448$	$F=0,578$
$df=198$	$p=0,041$	$t=3,719$

۶-۳- ارزیابی تداوم شخصیتی و عزت نفس در دو گروه سواره و پیاده

با انجام آزمون t تست برای دو گروه پیاده و سواره جهت بررسی میزان تداوم شخصیتی و عزت نفس که نتایج آن در سطر آخر جدول آمده، مقدار آماره آزمون $t=5,875$ ، درجه آزادی $df=198$ و مقدار احتمال برابر $p=0,023$ بدست آمده است. لذا چون مقدار $p < 0,05$ می‌باشد، می‌توان گفت در این پژوهش، فرض یکسان بودن میزان احساس تداوم شخصیتی و عزت نفس در دو گروه پیاده و سواره رد شده و در سطح آلفای ۰،۰۵ بین آنها تفاوت معنا داری وجود دارد. با توجه به مقادیر متوسط میزان تداوم شخصیتی و عزت نفس در افراد پیاده و سواره، چون مقدار متوسط تداوم شخصیتی و عزت نفس در افراد پیاده (۳,۲۸۰۷) بیشتر از این مقدار در افراد سواره (۲,۷۵۷۳) در این پژوهش می باشد می‌توان گفت میزان احساس تداوم شخصیتی و عزت نفس در افراد پیاده بیشتر از افراد سواره می باشد.

جدول ۳- آزمون تست شاخص تداوم شخصیتی و عزت نفس

نحوه حضور	پیاده	سواره
میانگین	۳,۲۸۰۷	۲,۷۵۷۳
انحراف از معیار	۰,۸۶۲۶۵	۰,۷۲۶۷۳
انحراف از میانگین	۰,۰۸۶۲۶	۰,۰۷۲۶۷
فرض برابری واریانس ها	$P=۰,۱۶۳$	$F=۱,۹۶۱$
$df=۱۹۸$	$p=۰,۰۲۳$	$t=۵,۸۷۵$

۴-۶- ارزیابی هم‌ذات‌پنداری و بروز رفتارهای پیشگیری کننده از جرم در دو گروه پیاده و سواره

با انجام آزمون t تست برای دو گروه پیاده و سواره جهت بررسی میزان هم‌ذات‌پنداری و بروز رفتارهای پیشگیری کننده از جرم که نتایج آن در سطر آخر جدول آمده، مقدار آماره آزمون $t=۴,۲۴۱$ ، درجه آزادی $df=۱۹۸$ و مقدار احتمال برابر $p=۰,۰۳۵$ بدست آمده است. لذا چون مقدار $p < ۰,۰۵$ می‌باشد، می‌توان گفت در این پژوهش، فرض یکسان بودن میزان هم‌ذات‌پنداری در دو گروه پیاده و سواره رد شده و در سطح آلفای $۰,۰۵$ بین آنها تفاوت معنا داری وجود دارد. با توجه به مقادیر متوسط میزان هم‌ذات‌پنداری و بروز رفتارهای پیشگیری کننده از جرم در افراد پیاده و سواره، چون این مقدار در افراد پیاده ($۳,۱۸۰۰$) بیشتر از این مقدار در افراد سواره ($۲,۹۱۴۵$) در این پژوهش می‌باشد می‌توان گفت میزان هم‌ذات‌پنداری در افراد پیاده بیشتر از افراد سواره می‌باشد.

جدول ۴- آزمون تست شاخص هم‌ذات‌پنداری و بروز رفتارهای پیشگیری کننده از جرم

نحوه حضور	سواره	پیاده
میانگین	۲,۹۱۴۵	۳,۱۸۰۰
انحراف از معیار	۰,۶۵۸۱۳	۰,۷۳۵۱۸
انحراف از میانگین	۰,۰۶۵۸۱	۰,۰۷۳۵۲
فرض برابری واریانس ها	$P=۰,۷۳۷$	$F=۰,۱۱۳$
$df=۱۹۸$	$p=۰,۰۳۵$	$t=۴,۲۴۱$

جدول ۵- میزان متوسط سنجه‌های حس دلبستگی به مکان

شاخص	افراد سواره	افراد پیاده
امنیت	۳,۰۸۶۲	۳,۲۷۴۲
رغبت به تداوم حضور در مکان	۲,۶۴۲۱	۲,۸۳۱۳
تداوم شخصیتی و عزت نفس	۲,۷۵۷۳	۳,۲۸۰۷
همذات‌پنداری و بروز رفتارهای پیشگیری کننده از جرم	۲,۹۱۴۵	۳,۱۸۰۰

۵-۶- ارزیابی میزان دلبستگی به مکان در دو گروه پیاده و سواره

با انجام آزمون t تست برای دو گروه پیاده و سواره جهت بررسی میزان حس دلبستگی به مکان، که نتایج آن در سطر آخر جدول آمده، مقدار آماره آزمون $t=۳,۹۱۸$ ، درجه آزادی $df=۱۹۸$ و مقدار احتمال برابر $p=۰,۰۳۹$ بدست آمده است. لذا چون مقدار $p < ۰,۰۵$ می‌باشد، می‌توان گفت در این پژوهش، فرض یکسان بودن میزان حس دلبستگی به مکان در دو گروه پیاده و سواره رد شده و در سطح آلفای $۰,۰۵$ بین آنها تفاوت معنا داری وجود دارد. با توجه به مقادیر متوسط میزان دلبستگی به مکان در افراد پیاده و سواره، چون مقدار متوسط دلبستگی به مکان افراد پیاده ($۳,۰۲۰۱$) بیشتر از این مقدار در افراد سواره ($۲,۷۱۶۲$) می‌باشد، می‌توان گفت میزان تعلق و دلبستگی در افراد پیاده بیشتر از افراد سواره می‌باشد و بدین ترتیب فرضیه‌ی اصلی مطرح شده تأیید می‌گردد.

جدول ۶- آزمون تست فرضیه اصلی، ارتباط پیاده‌مداری و حس دل‌بستگی به مکان

نحوه حضور	سواره	پیاده
میانگین	۲,۷۱۶۲	۳,۰۲۰۱
انحراف از معیار	۰,۵۳۲۸۶	۰,۵۵۲۹۹
انحراف از میانگین	۰,۰۵۳۲۹	۰,۰۵۵۳۰
فرض برابری واریانس‌ها	$P=۰.۳۰۲$	$F=۱,۰۷۲$
$df=۱۹۸$	$p=۰,۰۳۹$	$t=۳,۹۱۸$

۶-۶- مقایسه‌ی متوسط میزان انواع تعاملات در محدوده مورد نظر

الف) ارزیابی میزان تعامل شناختی در دو گروه پیاده و سواره: با توجه به جدول ۷ که متوسط شاخص تعامل شناختی بین دو گروه پیاده و سواره را نشان می‌دهد، متوسط تعامل شناختی در افراد پیاده ۳,۲۸۰۷ و این مقدار در افراد سواره ۳,۰۴۷۳ بدست آمده که با توجه به ارقام فوق می‌توان گفت میزان تعامل شناختی در افراد پیاده بیشتر از افراد سواره می‌باشد.

جدول ۷- متوسط تعامل شناختی بین دو گروه سواره و پیاده

گروه	پیاده	سواره
میانگین	۳,۲۸۰۷	۳,۰۴۷۳
تعداد	۱۵۰	۱۵۰

ب) ارزیابی میزان تعامل عاطفی در دو گروه پیاده و سواره: با توجه به جدول ۸ که متوسط شاخص تعامل عاطفی بین دو گروه پیاده و سواره را نشان می‌دهد، متوسط تعامل شناختی در افراد پیاده ۲,۸۳۱۳ و این مقدار در افراد سواره ۲,۵۷۷۸ بدست آمده که با توجه به ارقام فوق می‌توان گفت میزان تعامل عاطفی در افراد پیاده بیشتر از افراد سواره می‌باشد.

جدول ۸- تعامل عاطفی بین دو گروه سواره و پیاده

گروه	پیاده	سواره
میانگین	۲,۸۳۱۳	۲,۵۷۷۸
تعداد	۱۵۰	۱۵۰

ج) ارزیابی میزان تعامل رفتاری در دو گروه پیاده و سواره: با توجه به جدول ۹ که متوسط شاخص تعامل رفتاری بین دو گروه پیاده و سواره را نشان می‌دهد، متوسط تعامل رفتاری در افراد پیاده ۲,۳۰۸۱ و این مقدار در افراد سواره ۲,۵۵۰۰ بدست آمده که با توجه به ارقام فوق می‌توان گفت میزان تعامل رفتاری در افراد سواره بیشتر از افراد پیاده می‌باشد.

جدول ۹- متوسط تعامل رفتاری بین دو گروه سواره و پیاده

گروه	پیاده	سواره
میانگین	۲,۳۰۸۱	۲,۵۵۰۰
تعداد	۱۵۰	۱۵۰

با تامل در میزان متوسط انواع تعامل شناختی، عاطفی و رفتاری می‌توان گفت در مجموع تعامل شناختی و عاطفی در افراد پیاده و تعامل رفتاری در افراد سواره بیشتر مشهود بوده است.

جدول ۱۰- بررسی میزان انواع تعامل در افراد پیاده

تعامل در گروه پیاده	میانگین
شناختی	۳,۲۸۰۷
عاطفی	۲,۸۳۱۳
رفتاری	۲,۳۰۸۱
تعداد	۱۵۰

با توجه به جدول ۱۰ که متوسط شاخص تعامل های شناختی، عاطفی و رفتاری در گروه پیاده را نشان می دهد، متوسط تعامل شناختی ۳,۲۸۰۷، عاطفی ۲,۸۳۱۳ و رفتاری در افراد پیاده ۲,۵۵۰۰ بدست آمده که با توجه به ارقام فوق می توان گفت میزان تعامل شناختی در افراد پیاده بیشتر از تعامل عاطفی و میزان تعامل عاطفی بیشتر از تعامل رفتاری بوده است.

جدول ۱۱- بررسی میزان انواع تعامل در افراد سواره

میانگین	تعامل در گروه سواره
۳,۰۴۷۳	شناختی
۲,۵۷۸۷	عاطفی
۲,۵۵۰۰	رفتاری
۱۵۰	تعداد

با توجه به جدول ۱۱ که متوسط شاخص تعامل های شناختی، عاطفی و رفتاری در گروه سواره را نشان می دهد، متوسط تعامل شناختی ۳,۰۷۷۳، عاطفی ۲,۵۷۸۷ و رفتاری در افراد سواره ۲,۳۰۸۱ بدست آمده که با توجه به ارقام فوق می توان گفت میزان تعامل شناختی در این گروه از افراد بیشتر از تعامل عاطفی و میزان تعامل عاطفی بیشتر از تعامل رفتاری بوده است.

۶- بحث

با توجه به گستردگی بحث دل بستگی مکانی، پژوهش حاضر با تمرکز بر ابعاد اجتماعی دل بستگی به مکان به دنبال یافتن روابطی میان کیفیت شهری پیاده مدار و مفهوم اجتماعی دل بستگی به مکان انجام گشت. شاخص های امنیت، تداوم شخصیتی و عزت نفس، رغبت به تداوم حضور و تعامل مطلوب با مکان، این همانی با مکان و بروز رفتارهای پیشگیری کننده از جرم، از جمله نمودهایی هستند که در این پژوهش به بررسی آن ها جهت سنجش حس دل بستگی به مکان میان دو گروه افراد که عمدتاً به صورت سواره و پیاده در این خیابان تردد داشتند، پرداخته شد. مقایسه ی نتایج بدست آمده در این برآورد، حاکی از آن است که شاخص امنیت میان دو گروه سواره و پیاده تفاوت چندانی نداشته است. می توان برقراری مناسب امنیت در این خیابان، را علت این موضوع دانست. اما در ادامه با بررسی سایر شاخص ها، مشهود است که سطح این شاخص ها در بین افراد پیاده بیشتر از افراد سواره است که این امر بطور قطع، بیانگر وجود رابطه ای مستقیم بین پیاده مداری و نمودهای حس دل بستگی به مکان در فضاهای شهری است.

نکته ی قابل تأمل دیگر در نتایج این پژوهش که برآمده از سنجش فرایندهای روانشناختی تعامل در ایجاد حس دل بستگی به مکان در محدوده ی موردنظر، از طریق ارزیابی پرسش نامه ها، مشاهدات میدانی و مصاحبه های صورت گرفته و سوالات کیفی پژوهش از شهروندان می باشد، مؤید این مطلب است که در میان سه نوع تعامل شناختی، عاطفی و رفتاری در محدوده ی خیابان قارن ساری، به ترتیب میزان تعامل شناختی با مکان دارای بالاترین رتبه، سپس تعامل عاطفی با مکان در جایگاه دوم قرار دارد و در این میان تعاملات رفتاری با مکان ضعیف ترین نوع تعامل افراد با این مکان در جهت بروز حس دل بستگی به آن می باشد. با بررسی عوامل و مؤلفه های شکل دهنده ی هر یک از این تعاملات بنظر می رسد در محدوده خیابان قارن بخاطر وجود عناصر ارزشمند که از عناصر نشانه ای این بافت محسوب می شوند، فاکتورهای آشنایی و خوانایی با مکان از جایگاه بسیار خوبی در این حوزه بهره مند می باشد. همچنین با بررسی فرایند روانشناختی تعامل رفتاری با مکان که ضعیف ترین نوع از فرایندهای روانشناختی تعامل در محدوده ی این خیابان است، و همچنین با تکیه بر شواهد عینی و مصاحبه ها و سوالات کیفی پرسش شده از شهروندان و تحلیل نتایج آنها، با توجه به مؤلفه های شکل دهنده و مؤثر بر تعامل رفتاری با مکان، که مهم ترین آن ها بروز رفتارهای قلمرویی و شخصی سازی با استفاده از نظام قلمروها و سلسله مراتب و معماری نرم می باشد، آنچنان که وضع موجود نیز گواهی بر این مطلب است، بنظر می رسد کمبود و یا عدم وجود فضاهای نیمه عمومی و نیمه خصوصی در این محدوده که شهروندان بتوانند بنحوی تعامل و ارتباط نزدیکتر و مؤثرتری با یکدیگر و با مکان داشته باشند باعث بروز این امر گردیده است. به عبارتی کمبود و یا نبود مکان های مناسب برای فعالیت های فرهنگی، فضای ملاقات و گپ و گفت و تعاملات جمعی، مانعی در جهت اجتماع پذیری مکان و امکان دهی به تعاملات اجتماعی در مکان می باشد و شاید بتوان گفت علی رغم ظرفیت بالای اجتماع پذیری این خیابان با توجه به پیشینه و نقش و جایگاه اجتماعی و فرهنگی بالای آن خلاء چنین فضاهایی قابل درک است و به عبارتی این خیابان به پتانسیل هایی نیازمند است که حضور شهروندان را در خود، از تردد و رفت و آمد صرف و بدون درنگ، به مکث و تأمل در فضا سوق دهد. باید به این امر نیز توجه داشت که با توجه به نقش عملکردی این خیابان در محدوده ی کل شهر و پویایی آن در اغلب ساعات شبانه روز نیاز به مکان های عمومی و نیمه عمومی بیشتر با امکان دهی انتخاب متنوع تر به شهروندان با اقشار و سلاقی مختلف در محدوده ی این خیابان می باشیم.

۷- نتیجه‌گیری

آن‌چه به عنوان یکی از معضلات و چالش‌های اساسی در شهرهای امروز بدل گشته‌است، توجه فزاینده به نیازهای حرکت سواره و غفلت از سازماندهی و برنامه‌ریزی برای حرکت پیاده می‌باشد که این امر موجبات حذف تدریجی پیاده از فضای شهری را فراهم آورده‌است و این عدم حضور و ارتباط مردم با فضای شهر سبب کاهش حس دلبستگی به فضای شهری می‌گردد، که خود زمینه‌ساز بروز کاهش امنیت و ایمنی، کاهش فعالیت‌های مراقبه، توسعه و حفظ محیط از طریق نزدیکی با آن و عدم بروز رفتارهای پاسخ‌گو و متعهد در قبال مکان، عدم تلاش برای ارتقای کیفیت مکان و افول کیفیات فضای شهری و کاهش رغبت به تداوم حضور در بین شهروندان و سبب بروز معضلات اجتماعی و فرهنگی می‌گردد.

چنین مطالعات و تحلیل‌هایی که نمونه‌ای از آن در این پژوهش عرضه شد، می‌تواند راهنمایی برای طراحان شهری در نحوه‌ی تدوین طرح‌های شهری و توجه بیش از پیش به ضرورت امر پیاده‌مداری و همچنین ایجاد زمینه‌ها و بسترهای تعاملات بیشتر در مکان باشد، بطوری‌که توجه به این امر تا حد بسیاری می‌تواند در اعتلای تداوم و سلامت حیات شهری مؤثر واقع شود. جهت بازیابی بسیاری از ارزش‌های اجتماعی و فرهنگی در فضاهای عمومی شهر، نیازمند تحقق و ایجاد بستر و زمینه‌های لازم جهت بروز دلبستگی به مکان در فضای شهرهای امروز می‌باشیم که این خود در گرو بازگشت پیاده‌مداری و توجه دوباره به نقش و جایگاه پیاده در شهرهای امروز است.

منابع

۱. اسعدی، علی، پرتوی، پروین، حبیبی، کیومرث (۱۳۹۹)، «ارزیابی محورهای مطلوب پیاده‌مداری به منظور ارتقای گردشگری شهری مطالعه موردی: بافت مرکزی و تاریخی سقز»، فصلنامه گردشگری شهری، دوره ۷، شماره ۳، صص ۳۳-۱۷.
۲. پوراحمد، احمد، حاجی شریفی، آرزو، رمضان‌زاده لسبویی، مهدی (۱۳۹۱)، «سنجش و مقایسه کیفیت پیاده‌راه در محله‌های هفت‌حوض و مقدم شهر تهران»، مجله آمایش جغرافیایی فضا، دوره ۲، شماره ۶، صص ۵۶-۳۷.
۳. جوری، آمنه، سرور، رحیم، منیری، جاوید (۱۳۹۴)، بررسی امکان ایجاد پیاده‌راه‌های گردشگری در مراکز شهری (موردشناسی: مرکز شهر زنجان)، جغرافیا و آمایش شهری منطقه‌ای، دوره ۵، شماره ۱۵، صص ۱۷۶-۱۵۵.
۴. سلیمی، محبوبه (۱۳۹۱)، طراحی مجموعه مسکونی در حاشیه شهر یزد؛ با رویکرد حس دلبستگی به مکان، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه هنر اصفهان، اصفهان.
۵. طرح جامع ساری (۱۳۹۴)، مهندسین مشاور مازند طرح، اداره کل راه و شهرسازی استان مازندران، مدیریت شهرسازی و معماری.
۶. غلامی بيمرغ، یونس، دهقان جزی، ابوالفضل (۱۳۹۹)، «نقش پیاده‌مداری بر افزایش سرزندگی فضاهای شهری، مطالعه‌ی موردی: شهر گزبرخوار»، دو فصلنامه علمی پژوهش‌های بوم‌شناسی شهری، دوره ۲۱، شماره ۱، صص ۱۶۴-۱۵۱.
۷. کاشانی‌جو، خشایار (۱۳۸۹)، «بازشناخت رویکردهای نظری به فضاهای عمومی شهری»، نشریه هویت شهر، دوره ۴، شماره ۶، ۹۵-۱۰۶.
۸. کاشانی‌جو، خشایار (۱۳۹۳)، پیاده‌راه‌ها؛ از میانی طراحی تا ویژگی‌های کارکردی، چاپ دوم، تهران: انتشارات آذرخش.
۹. کاغذلو، زهرا، لادن مقدم، علیرضا، اکبری، سعید (۱۳۹۹)، «ارزیابی تأثیرات کیفیت منظر شهری در ارتقای پیاده‌مداری در فضاهای عمومی شهری (مورد مطالعه: شهر رامیان)»، فصلنامه علمی پژوهش و برنامه‌ریزی شهری، دوره ۱۱، شماره ۴۰، صص ۹۱-۱۰۶.
۱۰. نوریان، فرشاد، شریف، محمد (۱۳۸۲)، «نگرشی بر روند تهیه طرح‌های تفصیلی در شهرسازی»، چاپ سوم، انتشارات شرکت پردازش و برنامه‌ریزی شهری.
11. Alizadeh, katayoun, anbari, seyed hossein, (2017), the role of urban defenseless spaces in crime with emphasis on parks in district 9 of mashhad, quarterly journal of urban research and planning, 8(29): 141-160. [in persian].
12. Anderson, J., Ruggeri, K., Steemers, K., & Huppert, F. (2016). Lively Social Space, Well-Being Activity, and Urban Design: Findings from a Low-Cost Community-Led Public Space Intervention. Environment and Behavior, 49(6), 685-716.
13. Brown, B. B., Perkins, D. D., & Brown, G. (2003). place attachment in a revitalizing neighborhood: individual and block level of analysis, Journal of environmental Psychology, 23.
14. Bonaiuto, M., Ferdinando, f., & Bonnes, M. (2003). Indexes of perceived residential environment quality and neighborhood attachment in urban environment quality and

- neighborhood attachment in urban environments: a confirmation study on the city of Rome, *Journal of Environmental Psychology*.
15. Cowan Robert.(2008). the dictionary of urbanism, Street press ltd, London.
 16. Ewing R, Handy S, Brownson R, Clemente O, Winston E. (2006). Identifying and Measuring Urban Design Qualities Related to Walkability, *Journal of Physical and Health*, Vol.3,pp.223-240.
 17. Felson, M. (1987). Routine Activities and Crime Prevention in the Developing Metropolis *criminology* 25.
 18. Jorgensen, B. S. & Stedman, R. C. (2001), Sense of place as an attitude: Lakeshore owners attitude toward their properties, *Journal of Environmental Psychology*, 9, 233-248.
 19. Kim, J. Y. (2016). "Cultural entrepreneurs and urban regeneration in Itaewon, Seoul."
 20. *Cities* 56: 132-140.
 21. Melia, Steve & Shergold, Ian. (2017). Pedestrianisation and politics: a case study, *Proceedings of the Institution of Civil Engineers*, Vol.17, No.1, pp.1-12.
 22. Moor, R. L., & Greafe, A. R. (1994). Attachment to recreation settings, *Leisure Science*, 16, 17-31.
 23. Muminovic, milica. (2017). Place identity and sustainable urban regeneration: public space in canberra city centre, *international journal of sustainable development and planning*, 12(4):734-743.
 24. Moeini, mohammad mehdi. (2006), increasing the ability of pedestrians, a step towards a more humane city, *quarterly journal of fine arts*, (27):5-1. [in persian].
 25. Mitchell, fiona, stalker, kirsten, matthews, lindsay, mutrie, nanette, melling, chris, mcconnachie, alex, murray, heather, melville, craig a. (2018), a qualitative exploration of participants' experiences of taking part in a walking programme: perceived benefits, barriers, choices and use of intervention resources, *j appl res intellect disabil*, 2018(1):110- 121.
 26. Mirzaei, khalil, mohammad zaki, ahmad. (2016), evaluation of social effects of sidewalk construction on 15 khordad st., located in district 12 of tehran municipality (phase 2), *journal of urban research and planning*, 7 (24): 121 -142. [in persian].
 27. Nosal, B. (2009) "Creating Walkable and Transit-Supportive Communities in Halton" Region Health Department of Halton University.
 28. Ozdemir, Dilek. & Selcuk, Irem. (2017) From pedestrianisation to commercial gentrification: The case of Kadikoy in Istanbul, *Cities*, Vol.65, pp.10-23.
 29. O'Campo, P. (2003) Invited commentary: advancing theory and methods for multilevel models of residential neighborhoods and health, *American Journal of Epidemiology*, Vol.157, No.1, pp.157:9- 13.
 30. Pakzad, jahanshah, (2007), urban space design guide in iran, tehran: armanshahr, 470 pages. [in persian].
 31. Proshansky, H. M. (1983). The city and self-identity. *Environment and Behavior*, 10, 147-169.
 32. Pikora T, Giles-Corti B, Bull F, Jamrozik K, Donovan R.(2003) .Developing a framework for assessment of the environmental determinants of walking and cycling, *Social Science & Medicine* 56,pp. 1693-1703.
 33. Sung, H., Lee, S. (2015). Residential built environment and walking activity: Empirical evidence of Jane Jacobs' urban vitality. *Transportation Research Part D*, 41, 318-329.
 34. Shumaker, S. A., & Taylore, R. B. (1983). Toward a clarification of people place relationships: a model of attachment to place. In N. R. Feimer, & E. S.
 35. Twigger-Ross, C. L., & Uzzell, D. L. (1996) Place and identity processes. *Journal of Environmental Psychology*, 16.
 36. Low, S. M. (1990). Cross-culture place attachment: a preliminary typology, In Y. Yoshitake, R. B. Bechtel, T. Takahashi, & M. Asai (Eds.), *Current Issues in environment-behavior research*, Tokyo: University of Tokyo.
 37. Joshi, minu. (2017). Urban regeneration and sustainability: importance of sustainable transport systems in the concept of eco-city. *Springer*, pp139-147.
 38. Lunecke, M. G. H., & Mora, R. (2017). The layered city: pedestrian networks in downtown Santiago and their impact on urban vitality. *Journal of Urban Design*, 336-353.

39. Scannell, L. & Gifford, R (2010), Defining place attachment: a tripartite organizing framework, *Journal of Environmental Psychology*, 30, 1-10.
40. Tuan, Y. (1977). *Space and Place the Perspective of Experience*. New York: University of Minnesota Press.
41. Twigger-Ross, C. L., & Uzzell, D. L. (1996) Place and identity processes. *Journal of Environmental Psychology*, 16.
42. Vaske, J. J., & Kobrin, K. C. 2001. Place Attachment and Environmentally Responsible Behavior. *Journal of Environmental Education*, 32: 16-21.
43. Wang, F., Li, J., Yu, F., He, H., & Zhen, F. (2017). Space, function, and vitality in historic areas: The tourismification process and spatial order of Shichahai in Beijing. *International Journal of Tourism Research*, 20(3), 335-344.
44. Yu, Y., Dong, L., & Xingjian L. (2018). How block density and typology affect urban vitality: an exploratory analysis in Shenzhen, China. *Urban Geography*, 39(4), 631-652.
45. Zheng, C., Song, Y., He, Q., & Shen, F. (2018). Spatially explicit assessment on urban vitality: Case studies in Chicago and Wuhan. *Sustainable Cities and Society*, 40, 296-306.

مطالعه ساختار شهری اصفهان با تکیه بر متون تاریخی در قرون ۴ تا ۶ هجری

تاریخ دریافت: ۱۳۹۹/۱۰/۱۲

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۹/۱۲/۱۸

کد مقاله: ۵۴۳۶۸

سیده سارا محمدی^۱

چکیده

اصفهان یکی از قدیمی ترین و زیباترین شهرهای ایران است که به علت کثرت بناهای تاریخی شهرت جهانی دارد، این شهر پس از فتح مسلمانان جی نام گرفت و قرن ها در حیطه نفوذ خلفای بغداد، سلاطین آل زیار، آل بویه بود و بناهای زیبا و جالبی از این دوران در این شهر به یادگار مانده است. در خصوص تصویر سازی دقیق تر از اصفهان در این دوران ها و به دست آوردن اطلاعاتی جامع در زمینه بافت شهری، تاریخ و سیر تحول شهرسازی باید به متون و منابع دست اول همانند متون نگارش شده توسط جغرافیدانان و سیاحان و مورخان مراجعه نمود. پژوهش پیش رو نیز با استفاده از روش توصیفی و تحلیلی، در صدد است با تکیه بر متون قرون ۴ تا ۶ هجری به بازسازی این شهر در دوران صدر اسلام بپردازد.

واژگان کلیدی: اصفهان، دوران قبل از اسلام، صدر اسلام، متون تاریخی.

۱- دانش آموخته دکتری باستان شناسی، گرایش دوران اسلامی Smohammadi66@alumni.ut.ac.ir

۱- مقدمه

اصفهان یکی از قدیمی‌ترین و زیباترین شهرهای ایران است که به علت کثرت بناهای تاریخی شهرت جهانی دارد. تاریخ بنای این شهر معلوم نیست ولی آنچه مسلم است نام قدیمی اصفهان تا قبل از دوره هخامنشی انزان بوده و پس از آن به گایان تغییر نام داده است. شهر اصفهان پس از فتح مسلمانان جی نام گرفت و قرن‌ها در حیطه نفوذ خلفای بغداد، سلاطین آل زیار، آل بویه و سلجوقیان بود و بناهای زیبا و جالبی از این دوران در این شهر به یادگار مانده است. پژوهش پیش رو نیز در صدد بازسازی فضای شهر و تاریخی این شهر بر اساس گفته مورخان در دوران سلجوقی می‌باشد.

۲- جغرافیای تاریخی اصفهان

یاقوت حموی اصفهان را دارای سه اُستان و سی رستاق و صد و بیست طُسُوج و پنج هزار دیه و هفت شهر دانسته است که نام شهرهای اصفهان کهنه، جاز، جی، قه، مهرین، درام و سارویه می‌باشد. از این هفت شهر چهار شهر ویران شده و تا زمان ورود اسلام سه شهر جی، مهرین، و قه بر جای مانده بود. این شهرها شامل دو کوره و بیست و هفت رستاق و سه هزار و سیصد و سیزده پاره دیه بود (حموی، ۳۸: بی‌تا).

مقدسی عقیده دارد که اصفهان در تقسیمات جغرافیایی جزء ایالت فارس یعنی حوزه فارس بزرگ در عهد ساسانیان بوده است اما از جنبه دیوانی و حکمرانی و خراجگزاری، در منطقه جبال و از شهرهای بزرگ آن بوده است، (ایالت جبال که شامل اصفهان، قم، کاشان، ری، قزوین، همدان بوده و به بلاد الفهلوبین معروف است) (مقدسی، ۱۳۶۰: ۵۷۲-۵۷۷).

۳- وجه تسمیه اصفهان

اصفهان به دلیل آنکه در دوران پیش از اسلام، به خصوص در دوران ساسانیان، مرکز گردآمدن سپاه بود و سپاهیان مناطق جنوبی ایران، مانند کرمان، فارس، خوزستان، سیستان و... در این ناحیه تجمع کرده و به سوی محل نبرد حرکت می‌کردند، این مکان را (اسپهان) نامیده و سپس به صورت (اصفهان) درآمده است.

شهر اصفهان نام‌های کهن‌تری همچون صفاهان، صفویان، پارتاک، پارک، پاری، پارتیکان، پرتیکان، جی، رشورجی، سپاهان، سپانه، شهرستان، صفاهان، صفاهون، گایا، گایان، گایبه، گبی، گی، یهودیه و نصف جهان دارد که با نام کنونی آن، هیچ‌گونه پیوندی ندارد (هرتسفلد، ۱۳۸۱: ۲۱۷).

در خصوص نام **یهودیه** هنگامی که کورش بزرگ بابل را گرفت و یهودیان را از اسارت نبوکدنصر شاه بابل، نجات داد شماری از آن‌ها به ایران آمدند و در این منطقه که به دارالیهودیه نامگذاری شد اسکان یافتند.

هنگامی که اصفهان به دست مهاجمان عرب تصرف شد جی نام گرفت.

این کلبی و اصطخری می‌گویند اصفهان (اسب وهان) بوده و اسب در فارسی نام عمومی است که به شهر اطلاق می‌شود و آن به معنی اسب (فرس در عربی)، وهان علامت جمع در فارسی است و از این رو اصفهان به معنی شهر سواران است.

برخی مورخان نیز در خصوص نام اصفهان چنین آورده اند:

نویسنده کتاب حدودالعالم از این شهر به نام «سپاهان» یاد کرده است: «سپاهان شهری عظیم است و آن دو شهر است: یکی را جهودان خوانند و یکی را شهرستان و در هر دو منبر نهاده‌اند» (حدودالعالم، ۱۲۰).

ابن خلف تبریزی، درباره نام اصفهان، چنین آورده است: «اصباهان، معرب اسپاهان است و آن شهری است مشهور در عراق و نام اصلی او این است».

مافروخی اصفهانی، درخصوص نام اصفهان، چنین آورده است: «همچنین گفته‌اند که اصل لفظ نام اصفهان، اسفاهان بود، چرا که در ایام فرس، گودرزین گشواد بر آن مستولی و مالک بود و هر وقت که پای اقتدار در رکاب استظهار آوردی هشتاد پسر صلبی او با او سوار گشتند، همه سواران جنگی فرزانه و جملگی دلاوران فرهنگی مردانه زیارت بر احفاد و اشیاع و عباد و اتباع چون سوار می‌شدند مردم می‌گفتند اسفاهان، یعنی لشکر، تداول کلام، عوام اصفهان را بدان نام نهاد»

همچنین سخن از سپاه و سپاهیگیری به میان آورده است: «... در روایت است که اردشیر بابکان گفت هرگز هیچ ملکی بر غلبه و استیلا هیچ ملک قدرت نداشت تا اصفهانیان مدد بنمودند و پرویز گفت کار ملک بر ما قرار نگرفت الا به معاونت مدد اهل اصفهان و انوشیروان لشکر و سپاه اصفهان را بر تمامیت لشکرهای جهان تفصیل داد و از میان ایشان اهل فریدن را اختیار کرد» (مافروخی، ۱۳۲۸: ۴۴).

ابن اثیر در اللباب چنین می‌نویسد: «اصفهان به کسر اول یا فتح آن شهر بلاد جبال است و آن را از آن جهت اصفهان گفته‌اند که معرف سپاهان است و سپاه به معنی لشکر و هان علامت جمع است و اینجا محل تجمع سپاه اکاسره بوده است» (ابن اثیر، ۷۲:۱۳۸۵).

حمزه اصفهانی نیز عقیده دارد که واژه اصفهان یا اسپاهان از سپاه گرفته شده و مشتق از سپاه است. یاقوت حموی، اصفهان را شهر سواران می‌داند: «اصفهان یا اسپهان از کلیه اسپاه است که به معنی سپاه می‌باشد» (حموی، ۳۴: بی تا). ابن حوقل بیان می‌دارد: اصل نام اصفهان سپاهان است به معنی لشگرها زیرا که سپاه عجم در وقت بیکاری آنجا جمع شدند (ابن حوقل، ۱۶:۱۳۶۶).

۴- عوامل شکل‌گیری اصفهان

در شکل‌گیری و استقرار شهرهای مهم عواملی مؤثراند، مخصوصاً جنبه دفاعی آن که مرکز تجمع سپاه بوده و همین امر باعث افزایش ارزش جغرافیایی آن گردید.

گرایش عمده نقاط مسکونی به طرف شمال رودخانه و اطراف یهودیه بوده و هنگامی که به مرور زمان روابط آبادی‌ها با یکدیگر افزایش یافت، زمینه تکوین و تشکیل شهر را در همین منطقه فراهم آورده است، یکی از عوامل مهم رودخانه زاینده رود می‌باشد که در ذیل به آن اشاره می‌کنیم:

۴-۱- زاینده رود

فرهنگ و تمدن‌های قدیمی دنیا همیشه و همه جا در کنار آبها و به ویژه رودخانه‌ها پدید آمده‌اند. اصفهان به عنوان یکی از کانون‌های بسیار مهم و قدیمی فرهنگ ایران در مطالعات تاریخ تمدن این سرزمین مطرح است، که هسته اولیه این شهر در کنار زاینده رود پا گرفته و همواره آب مورد نیاز مردم منطقه از همین مکان تأمین می‌شده است. در گذر زمان اسامی مانند زنده رود، زند رود، زرن رود، زرین رود، زرینه رود، زرنه رود، زندک رود و رودخانه اصفهان به این رودخانه داده شده است.

مورخان و جغرافیا نویسان در خصوص این رودخانه آورده‌اند:

«در نتیجه همین بی‌آبی ولایات مرکزی، رود کوچک زنده را از قدیم الایام زندک رود یعنی رود بزرگ نامیده‌اند» (الاصفهانی، ۹۵:۱۳۴۰).

ابن رسته در قرن سوم هجری آورده: «... آبش بهترین آب‌های زمینی است، چنانکه اخبار آن به ما رسیده و در صحت آنها اختلافی نیست و این آب از رودخانه‌ای که بدان زرین رود گفته می‌شود، می‌باشد. این نام را اردشیرین بابک نهاده است. سرچشمه‌ی این آب از چشمه‌ای است که از یکی از سرزمین‌های حاصلخیزی که از شهر مرکزی ۳۰ فرسخ دور است، می‌باشد و در روستاهایی که بدین آب نیاز است، بی حساب نه‌رهایی از آن منشعب می‌سازند...» (ابن رسته، ۶۷:۱۳۲۱).

قزوینی نیز می‌گوید: رودخانه زرین رود (زرینه رود) در آنجاست که آب آن به گوارا بودن معروف است. پشم زیر را که در آن شویند، نرمش یابد و مانند حریر گردد. سر چشمه این رودخانه، دیه‌ی به نام بناکان است که چشمه‌های دیگر نیز بدان پیوند و بزرگ شود و باغهای اصفهان و روستاهای آن را سیراب کند و بعد بر شهر اصفهان بگذرد و در شنزاری که در آنجاست فرو شود سپس در شصت فرسنگی جایی که فرو رفته است در کرمان بیرون آید و در آنجا، سرزمین کرمان را آبیاری کند تا به دریای هند رسد و در آن ریزد. گویند تکه‌ای نی را گرفته نشانه گذاری نموده و در آنجا که آب فرو رود رها کرده همان را در سرزمین کرمان دوباره یافته‌اند و بدین دلیل استدلال کرده‌اند که این آب، همان آب زرینه‌رود است (قزوینی، ۲۵:۱۳۷۳).

ابن حوقل اینگونه می‌گوید: «... این رود (زاینده رود) آبی گوارا (دارد) و کاخ‌هایی که بدان مشرف است، زیبایی خاصی بدان بخشیده است...» (ابن حوقل، ۱۱۲:۱۳۶۶)

ابونعیم اصفهانی ضمن اشاره به زاینده رود از باتلاق گاوخونی نیز نام برده است: «... زرین رود اصفهان را باتلاقی است به نام همان نام که در زمین شگفت تر از آن نیست. زیرا رودهای بزرگ به دریاهای دیگر شهرها ریزد، اما آبریز زرین رود همین باتلاق است. مساحت باتلاق، ۱۸ فرسخ در ۲ فرسخ است و چنان است که آب در کرانه‌های آن بالا نیاید و در بازگشت مد کاهش نپذیرد. باتلاق لانه‌ی جوجه پرندگان است. جز پرندگان هیچ موجودی را توان نزدیکی به باتلاق نیست، زیرا چنان در آن فرو رود که ناپدید شود. ابتدای باتلاق، فراخنایی است که تا ناحیه کرمان گسترده است و عرض آن از عرض میدان بیش نیست. گیاهش درخت گزو شوره است. کنار باتلاق کوهی است خاکی و بلند. افزایش آب کرمان در روزهای بهار از زاینده رود است...» (ابونعیم، ۷۲:۱۳۷۵).

«... خوره‌ای خوش بناتر با آبی گوارا تر از این خوره (اصفهان) ندیدم و رودها و انبوه مردم و آبادانی و پاکیزگی راهپایش را برشمرد و گفت اگر مجالسی باشد، اصفهان شایسته است. پس به نهر فیدین نگریست و از آن در شگفت شد...» (ابونعیم، ۱۵۸:۱۳۷۵).

مافروخی آورده: «... عضدالدوله استدعای آب کرده قدحی آب فرات گرفت و بریخت و گفت باوجود زنده رود فرات شرب را نشاید... و معنی نسبت زر بدین رود، آنکه از این شط شیرین حرکات پُربركات و فایده بر روی آن زمین یک قطره آب مهمل و معطل بی فایده روان نیست...» (مافروخی، ۲۱۰: ۱۳۲۸).

ابن حوقل می‌نویسد که: «... پیش از این گفتیم که آب زرن رود چون به دروازه شهرستان نزدیک خود حصار می‌رسد، به شعبه‌ها و چشمه‌های بسیاری تقسیم می‌شود...» (ابن حوقل، ۱۳۶۶: ۱۳۷).

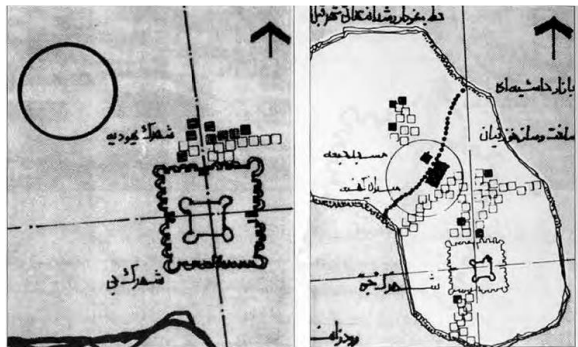
ناصر خسرو در قرن پنجم هجری در سفر به اصفهان به توصیف مادی‌ها می‌پردازد و می‌گوید: «... اصفهان شهری است برهامون نهاده، آب و هوای خوش دارد و هرجا که ده گز چاه فرو برند، آبی سرد خوش بیرون آید... و در شهر جوی‌های آب روان و بناهای نیکو و مرتفع است...» (ناصر خسرو، ۹۲: بی تا).

در حدود العالم اشاره مستقیمی به موضوع مادی‌ها نشده است، لیکن در مورد نهرهای منشعب از رودخانه مطالبی عنوان شده است که نشانگر این است که در آن زمان آبرسانی توسط انهار (مادی‌ها) امری معمول بوده است: «... رود بر دو ضرب است، یکی طبیعی است و دیگری صناعی، اما رود صناعی آن است که رودکدهای او بکنده اند و آب بیاورده‌اند، از بهر آبادانی شهری را یا کشت و برز ناحیتی را و بیشترین رود صناعی خرد بوده اند و اندرو کشتی نتواند گذاشتن و شهر باشد که او را دو رود صناعی ست کمتر یا بیشتر و این آبها اندر خوردن و کشت و برزگیاخوارها به کار شود...» (حدود العالم، ۱۸۰).

۵- شهرسازی و بنای اصفهان به عقیده مورخان

بنای شهر اصفهان به صورت مختلفی بیان شده و برخی مورخین ایرانی بنای شهر را به اسکندر فرزند فیلیپ نسبت می‌دهند. مقدسی چنین آورده است: «معروف است که در ایران به دستور اسکندر مقدونی ۱۲ شهر ساخته می‌شود؛ یکی از آنها در اسپهان که آن را جی می‌گویند، مانند بهشت و سه شهر در خراسان، هرات، مرو و سمرقند می‌باشد. گویند اسکندر رومی (۳۲۳ ق.م) این شهر را به دست جی پسر زاده اصفهانی بنیاد نهاد و به نام او جی نامیده شد» (مقدسی، ۱۳۶۰: ۱۲۰). حافظ ابونعیم نیز بنای اصفهان را به اسکندر نسبت داده: «اسکندر شهر را به دست جی پسرزاده اصفهانی بنا کرد و شهر به نام وی خوانده شد» (ابونعیم، ۱۳۷۵: ۱۳۸).

مافروخی نیز به نقل از حمزه اصفهانی بنای شهر را به اسکندر مقدونی نسبت داده که به دست معماری به نام جی بن زرزاده اصفهانی بنا گردیده و این شهر به نام او شهرت یافته است (مافروخی، ۱۳۲۸: ۶۷). قزوینی می‌گوید: شهر قدیم اصفهان را «جی» نامند و گویند اسکندر بانی او است و شهر بزرگتر را «یهودیه» گویند. جهت آن، آن است که بخت النصر، یهود بیت المقدس را اسیر کرد تا به اصفهان آورد، یهود در آن مکان ساکن شدند (قزوینی، ۱۳۷۳: ۳۷).

تصویر (۱): شهرسازی اصفهان در قرن ۴ هجری

اسپهان شهری عظیم است و آن دو شهر است، یکی داحهودان (یهودیان) خوانند و یکی را «شهرستان» و در هر دو منبر نهاده‌اند و میان ایشان نیم فرسنگ است و شهری خرم است (حدود العالم، ۱۸۴). اسپهان از اقدم بلاد است؛ به نام «جی» می‌خوانند، و گویا این نسبت به پادشاهان جیان است که قرن‌ها پیش از کیان و پیشدادیان شاهی ایران داشتند، و سر سلسله جیان، جی افرا بن آزاد است که پیغمبرش دانسته‌اند و بعد از مهابادیان در ایران سلطان شده؛ و «جی» به معنی «پاک» است.

حمزه اصفهانی می‌نویسد که شهر اصفهان را به فرمان اسکندر، معماری به نام جی فرزند زاده اصفهان بنا نمود و از این جهت به نام جی شهرت یافت و درباره سابقه قدیمی تر آن می‌گوید: در حقیقت بنای این شهر قبل از سلطنت جمشید بنیان یافته است و در آن هنگام که افراسیاب ترکم مداین ایرانشهر را خراب می‌کرد، این شهر را نیز ویران نمود، سپس به هنگام پادشاهی «خمانی جمه آزاد» دختر بهمن بن اسفندیار، تجدید بنای آن صورت گرفت و هم او بود که فرمان بنای باروی عظیم شهر را صادر کرده بود.

جابر انصاری در ایجاد بنای شهر اصفهان، یهودیان را بانی و پایه گذار این شهر ندانسته و بنای آن را به پادشاهان افسانه‌ای و ملی ایران نسبت داده است «اصفهان از دو قسمت «یهودیه» و «مدینه» تشکیل شده است و مدینه (جی) در نزدیکی یهودیه بوده که دژی بلند و در پایین آن پلی بزرگ بوده است» (جابری انصاری، ۱۳۷۸: ۱۲).

به هنگام ورود اسکندر نیمی از این باروی عظیم صورت اتمام یافته بود و اسکندر، که قصد اقامت در آن را نداشت، به ایجاد بناهایی دیگر نیز تمایل ابراز نکرد (حمزه اصفهانی، ۱۳۶۷: ۳۸).

۶- جی

یکی از بهترین روستاهای اصفهان روستای «جی» است که املاک خوب و دیهه های بسیار دارد، و به گفته برخی به شماره روزهای سال است. گویند: اسکندر آنگاه که حصار شهرستان را می ساخت ۳۶۵ برج، برای هر ضیعه ای یک برج، بنا کرد تا به هنگام آشوب در آن متحصن شوند و موقع محاصره و غلبه اشرار پناهگاهی برای مردم باشد زیرا نواحی اصفهان در روزگار قدیم با ترک و دیلم هم مرز بود. از روستاهایی که پیرامون اصفهان را فراگرفته اند لنجان، مهرین، جنبه، کراج، کدر، که کاوسان، برخوار و برآن است. این روستاها ضیعه های بزرگ پرجمعیت و نیز غلات فراوان دارند و برخی منبر و خطیب و بازارها و گرمابه ها نیز دارند (ابن حوقل ۱۱۱-۱۰۸، ۱۳۶۶).

درخصوص وجه تسمیه جی چنین آمده است: این مدینه را اسکندر بنا فرمود بردست معماری جی بن زراده اصفهانی و این شهر به نام او شهرت یافت و بعضی گویند این مدینه مبنی بود پیش از زمان جم، در وقتی که افراسیاب ترک مداین ایرانشهر را خراب می کرد این را نیز خراب گردانید، بعد از آن خمائی جمه آزاد دختر بهمین اسفندیار که پیش از آمدن اسکندر بدان حدود بر تخت بخت، مملکت در تحت تصرف و فرمان او بود اساس و بنای آن را فرمان فرمود (مافروخی، ۱۳۲۸: ۷۴).

نام «گی» که در رساله «شهرستان های ایران» آمده، در متن های دوران اسلامی، به صورت «جی»، در کتیبه شاپور در «کعبه زردشت» به صورت «گدی» (فارسی میانه) و «گب» (پارتی) و بر روی مهرهای ساسانی، به صورت «گب» و «گد» نوشته شده است، که همه نماینده تلفظ «گی» است و این «گی» (جی) نام قدیم شهر اصفهان است.

نام «جی» در نوشته های جغرافی دانان مسلمان (از سده سوم ه.ق به بعد)، همه جا به عنوان یکی از روستاها یا مراکز شهری بزرگ «اصفهان» ذکر شده است.

«میر سید علی جناب» (مؤلف «الاصفهان» در اواسط سده ۱۴ ه.ق)، جایی که از «بلوکات اصفهان» سخن می راند، گفتاری نیز درباره «جی» دارد: «جی» در قدیم، نام پایتخت مملکت اسپهان بوده حالیه بلوکی است معروف که شهر «جی» در آنجا واقع بوده است؛ «جی» مشتمل است بر ۷۶ قراء و مزارع، آب و هوایش معتدل و شبیه به آب و هوای ماربین است. مرزهای این کلنی یهودی نشین در اصفهان را می توان از فهرست روستاهایی که پیرامون آن واقع بوده و این روستاها عبارت بودند از: فرسان، یوان، خرّجان، فلفلان، سُبُلان (چُمَلان)، کَمَآن، اَشْکَهان، جروآن (کروآن) و خُشَینان (جناب، ۱۳۰۳: ۱۷۱).

۶-۱- برج و باروهای جی

حافظ ابو نعیم مساحت شهر جی را دو هزار جریب ذکر می کند و شمار برج های (کوشک های) آن را یکصد و چهار برج آورده، که با فاصله های متساوی در حصار شهر مشاهده می شده است (ابونعیم، ۱۳۷۵: ۱۸۹).

حافظ ابونعیم اصفهانی می گوید: آذر شاپوران (آذر شاپور، آذر سابور) در حین اتمام باروی جی چهار دروازه بر آن تعلیق کرد، به این ترتیب که در روز یازدهم برج (خورشید روز در تقویم ایران باستان) دروازه ای را که به طرف «میدان بازار» است، بساخت و نام آن را دروازه خورشید (باب خور، خوربر) گذاشت و فردای آن یعنی در روز دوازدهم (در تقویم اوستایی، روز ماه) بنیاد دروازه ای دیگر را گذاشت به نام دروازه ماه (باب اسفیش یا اسفیج، ماه بر) و روز سیزدهم (روز تیر در تقویم اوستایی) اساس دروازه سوم را کار گذاشت به نام دروازه تیر (دروازه تیر، دروازه طیره، تیربر، باب تیره، باب عطارد) و سرانجام در روز چهاردهم (روز گوش در تقویم اوستایی) دروازه چهارم را به نام گوش بر (دروازه جوش، دروازه جهودان)؛ از آن جهت که به طرف یهودیه اصفهان نصب شده بوده است (باب الیهودیه) بنا نمود.

مافروخی در رساله محاسن اصفهان به نقل از حمزه اصفهانی آورده است که آذر شاپوران پس از نصب دروازه چهارم، یعنی دروازه گوش (جوش، جهودان)، در مجاورت آن دیهی به نام «آذر شاپوران» بنا کرد و در آن دیه سرای عالی ساخت و در باغ آن ایوانی بلند برپا نمود و آن را آتشکده ساخت و عواید آن روستا را وقف بر آتشکده آذر شاپوران نمود.

حمزه اصفهانی از قول متقدمان زمان خویش آورده است که بر یکی از دروازه ها نوشته شده بود که «اشتادویر» سرپرست معماران و کارگران و مهندسان می گوید: «بهای نان و خورش عمه و کارکنان باروی جی در طول مدت ساختمان آن به ششصد هزار درهم بالغ آمد» (حمزه اصفهانی، ۱۶-۱۷: ۱۳۶۷).

این رسته اشاره به ایجاد دروازه‌ای در نزدیکی زرین رود دارد و می‌گوید این دروازه تمیز ترین و زیباترین دروازه‌های اصفهان محسوب می‌شود (ابن رسته، ۱۸۹-۱۹۰: ۱۳۲۱).

۶-۲- کهن دژ سارویه و پل جی

یکی دیگر از آثار کهن اصفهان در سرزمین جی، یعنی حکومت‌نشین اصفهان پیش از اسلام، سارویه نام داشته است که حمزه اصفهانی در قرن چهارم هجری آن را شخصا به کرات دیده است و درباره آن تحقیق نموده و این بنا را نیز از مبانی کهن تاریخ اصفهان و از عهد طهمورث می‌داند و آثار بر جای‌مانده آن هنوز هم در مجاورت پل شهرستان (پل جی) به نام «تپه اشرف» مشاهده می‌شود.

پل جی هم در جای خود یکی دیگر از آثار قدیمی پیش از اسلام اصفهان محسوب می‌شود و زمان ساخت این پل، با پل هم‌طراز آن، پل دزفول، حداقل به دوره پادشاهی شاپور سپاه می‌رسد.

حمزه می‌گوید: «طهمورث پادشاه، دوستدار دانش‌ها و دانشمندان بود، پیش از آن که حادثه مغربی آسمانی روی دهد، وی آگاه شده بود که باران‌های فراوانی، پیایی و بیرون از حد و عادت خواهد بارید و طهمورث فرمان داد که مهندسان، بهترین ناحیه کشور او را از حیث سلامت خاک و هوا برگزینند. آنان محل بنای معروف سارویه را برگزیدند که هم‌اکنون در اندرون شهر جی باقی است، آن‌گاه این بنای استوار را به فرمان او ساختند و پس از آن که آماده شد، دانش‌های فراوانی را که در رشته‌های گوناگون بود از خزانه خود به آن‌جا انتقال داد و آن‌ها را بر پوست توز نوشتند و در جایی از آن بنا قرار داد تا پس از حادثه برای مردم باقی بماند.» در این مجموعه علمی، کتابی هم به دست آمد به نام زیج شهریار که پادشاهان در مواردی که می‌خواستند حوادث جهان را بدانند، از این کتاب استفاده می‌کردند.

و سرانجام می‌گوید که «این بنا یکی از آثار پابرجای بلاد مشرق است، چنان که اهرام مصر از آثار پابرجای سرزمین مغرب است، و خدا دانایتر است» (حمزه اصفهانی، ۱۳۶۷: ۱۸۲).

زیج ملک‌شاهی و زیج ایلخانی و زیج الغ بیگی نیز مشهورترین زیج‌های دوران بعد از اسلام ایران به‌شمار می‌روند. ابن رسته در قرن سوم هجری در مورد سارویه چنین می‌نویسد: در شهر جی بنای کهنه‌ای به شکل قلعه وجود داشته‌است موسوم به ساروق یا سارویه. چون این بنا بسیار کهنه‌است نمی‌توان بانی آن را معلوم کرد و گویند قبل از طوفان نوح ساخت شده‌است (ابن رسته، ۱۳۲۱: ۷۳).

پایین شهر، در جی، پل شهرستان است که تا زمان سلاجقه جزو پل های شهر به‌شمار می‌رفت؛ و در کراج پل چوم است و پل دشتی که امروزه به قول عوام، «آن رو آب افتاده و در رویدشت علیا، پل ورژنه (جابری انصاری، ۱۳۷۸: ۱۰۷) ابن حوقل اشاره می‌کند: اصفهان دو بخش است یکی موسوم به یهودیه و دیگری موسوم به شهرستان و میان آنها دو میل فاصله است؛ این دو بخش با هم متبایل‌اند و هر کدام منبری دارد و یهودیه بزرگتر از شهرستان و در حدود دو برابر آن است و بناهای آن‌ها از گل است (ابن حوقل، ۱۱۱-۱۰۸: ۱۳۶۶).

۷- یهودیه

درباره «یهودیه» و حضور یهودیان در اصفهان، روایات مختلفی آمده است. «مقدسی» (۳۴۵-۳۸۱ هـ) گوید: «چون «بخت النصر» یهودیان را از «بیت المقدس» کوچانید (سده ششم پیش از میلاد)، یهودیان شهری که به سرزمین خودشان همانند باشد غیر از اصفهان نیافتند و در آنجا فرود آمدند» (مقدسی، ۱۳۶۰: ۱۱۶). در رساله «شهرستان‌های ایران» که احتمالاً تدوین اولیه آن در اواخر دوره ساسانی انجام شده و تنها اثری به زبان پهلوی یا «فارسی میانه» است که موضوع آن منحصراً جغرافیای شهرهاست، از شهرستان "جی" (جی)، که اسکندر آن را ساخته، به عنوان اقامتگاه یهودان یاد شده و چنین آمده است که: «جهودان» را یزدگرد پسر شاپور (یزدگرد اول ساسانی، ۳۹۹-۴۲۰ م)، به خواهر زن خویش «شیشین دخت» (شوشاندخت/سوسن) به آنجا آورد. در همین رساله، ساخت شهرستان‌های «شوش» و «شوشتر» را نیز به این زن، که مادر «بهرام گور» و دختر «رأس الجالوت» (ریش گالوتا) «رئیس یهودیان» بود، منتسب کرده‌اند. حقیقت هرچه باشد، بی تردید این مرکز یهودی‌نشین در اصفهان عهد ساسانی، بسیار دیرپا بوده است؛ روایتی از جسارت یهود در آزار روحانیون دین غالب (زردشتی)، که «آرتور کریستنسن» (۱۸۷۵-۱۹۴۵ م) در کتاب «ایران در زمان ساسانیان» به نقل از «حمزه اصفهانی» می‌آورد، مؤید این نکته است:

«در زمان سلطنت «پیروز» (۴۵۹-۴۸۳ م.)، یهودیان گرفتار قتل و آزار شدند و سبب آن، انتشار این خبر بود که یهود دو تن از موبدان زردشتی را زنده پوست کنده‌اند. این کشتار ظاهراً در شهر اصفهان که آن وقت مسکن جماعت کثیری از بنی اسرائیل بود، شدت فوق العاده یافت.»

«یهودیه» در حدود سال ۲۳ هـ.ق با انعقاد قرارداد صلح تسلیم اعراب شد. برای یهود اصفهان به جز ابتدای خلافت عمر و یکی دو مورد طی حکومت عباسیان، محدودیت خاصی ایجاد نشد. در آن دوره بین دو محله مسلمان‌نشین «شهرستان» (جی) و یهودی‌نشین «یهودیه» دیوار کشیده شد، تا آن که سه سده پس از آن در زمان رکن‌الدوله دیلمی هر دو محله یکی شدند. با گذشت زمان، اندک اندک از بزرگی بخش کهن «جی» کاسته گردید و یهودیه بزرگتر شد چنان که ابن حوقل بغدادی می‌نویسد: «میان دو بخش اصفهان دو میل فاصله است. این دو بخش متباین هر کدام منبری دارد و یهودیه حدود دو برابر بزرگتر از شهرستان است.»

مقدسی با تکرار همین موضوع اشاره می‌کند که «یهودیه نه تنها با همدان همسری می‌کند بلکه بزرگترین شهر ایالت «جبال» است» (مقدسی، ۱۳۶۰: ۱۲).

«ابوب بن زیلا» مساحت آن را هفتصد جریب می‌داند و می‌نویسد: «مردم آن همه یهودی هستند و به کارهای... خود مانند حجامت، دباغی، گازری (رختشویی)، قصابی و مشغول بودند.»

یاقوت می‌نویسد: «بخت النصر برای آنها کنارشهر جی، محله‌ای ساخت به نام یهودیه خوانده شد و سالها گذشت، جی خراب شده و شهر اصفهان یهودیه است و از آن رو گفته اند: اگر نسی مردم و تجار اصفهان را تفتیش کنند یا یهودیند یا جولاهه، چو، مشهورند به بافندگی (حموی، ۱۲۰: بی تا).

در هنگام بازدید «ابوالقاسم بن احمد جیهانی» در نیمه دوم سده ۴ هـ.ق از اصفهان، «یهودیه» بزرگی و اعتبار فزون‌تری نسبت به «شهرستان» یافته بود؛ آن گونه که در کتاب «اشکال العالم» گوید: «اصفهان، دو شهرست؛ یکی را «یهودیه» خوانند و یکی را «مدینه» (شهرستان)؛ و میان هر دو، مسافت نیم فرسنگ باشد. و «یهودیه» بزرگست از همدان و بنای هر دو از گل است؛ و گذرگاه فارس و جبال و خراسان و خوزستان و فراختر شهرهاست. دیه‌های بزرگ و مردم بسیار و توانگر، و مال دارد ... و در عراق، شهری بزرگ‌تر از اصفهان نیست.»

۸- محلات اصفهان در صدر اسلام

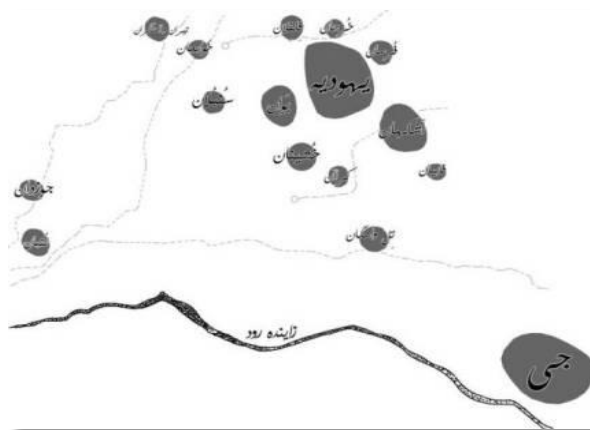
محلات اصفهان را با توجه به متون تاریخی میتوان این چنین آورد:

قریه‌ها: باطرقان، یوان، خورجان، فلفلان، سنبلان، جوزدان، لبنان، اشکهان، برواسکان و فایجان.

محله‌ها: سنبلستان، جوزدان، لبنان، خابجان (ابونعیم، ۱۳۷۵: ۱۶).

برخی اصفهانیان درباره این شهر کتابی بزرگ ساخته، همه شهرک‌ها و دیه‌هایش، درآمد آن و فرمانروایش را یاد کرده است. این کتاب در خزانه عضد الدوله در نیشابور موجود است.

قصبه اصفهان یهودیه است، و از شهرک‌هایش «مدینه» «بندجان» «سمیرم» «زیز»، «دز»، «اردستان»، «خولنجان» است (مقدسی، ۱۳۶۰: ۳۷۰).

تصویر (۲): بافت شهری و محلات اصفهان

خان لنجان: دهستانی است به اصفهان در دو سوی زاینده‌رود، قسمت بالای رودخانه را لنجان بالا و قسمت پایین رودخانه را لنجان پایین و هر دو را لنجانان گویند (تقسیمات جدید کشوری بخش فلاورجان نامیده می‌شوند) (ناصرخسرو، ۹۲: بی تا).

یاقوت در معجم البلدان خان لنجان را شهری نیکو با بازار و عمارات وصف کرده است و گوید در فاصله دو روزه راه از اصفهان است و نسبت بدان را خانی گوید و نویسد که آن را قلعه قدیم و استوار بوده است که باطنیه (اسماعیلیه) در تصرف گرفته بودند و سلطان محمد سلجوقی در ۵۷۰ هجری آن را ویران کرد.

۹- مدارس اصفهان در صدر اسلام

در نخستین قرون اسلامی، این امر در اصفهان دارای چنان رشد و گسترشی بود که این شهر، ده‌ها نفر مودب یا ادیب و معلم داشت، از جمله حجاج بن یوسف قتیبه‌ی همدانی، متوفی ۲۶۰ ه.ق. با مکتبی بیش از یک صد کودک (ابونعیم، ۱۳۷۵: ۳۵۵). اصفهان که یکی از مراکز علمی مهم ایران محسوب می‌گردد و بسیاری از بناهای آموزشی ممتاز متعلق به ادوار مختلف تاریخی را در بر دارد، به گونه‌ای که دانشمندان و سیاحان بسیاری در خصوص منزلت آن از قرون اولیه‌ی هجری تا زمان صفویه سخن گفته‌اند.

۱۰- قلاع اصفهان

۱-۱- قلعه ماربین یا آتشگاه

در خصوص این مکان که امروزه به آتشگاه معروف است مباحثی مطرح است که طبق نظری آتشکده و بر نظری دیگر قلعه بوده که در ادامه به متون اشاره می‌کنیم.

حمزه می‌نویسد: اردشیر در شهر اصفهان و به یک روز سه آتشکده را بنیاد گذاشت: یکی را به هنگام برآمدن آفتاب در جانب قلعه ماربین (ماربین، مهرین، مهرین آتشگاه امروز) به نام «آتشکده شهر اردشیر»، دوم آتشکده دروان اردشیر (ذروان اکرنه در فرهنگ اوستایی «فرشته زمان بی‌کرانه» و نیز «فرشته مکان» نام برده شده است به هنگام ظهر در قریه دارک از روستای خوار (برخوار) (این روستا امروز جزء بلوک قهاب اصفهان است)، و سوم آتشکده مهر اردشیر در قریه اردستان. کهن دژی بر فراز آن ساخته شده که در حقیقت قلعه دیدبان زاینده‌رود بوده است (حمزه اصفهانی، ۱۳۶۷: ۳۶).

ابن رسته و حمزه اصفهانی اشاره بر قلعه‌ای بر بالای کوه بلوک ماربین دارند، ابن رسته اشاره به ساخت آن توسط کیکاووس می‌کند. به طوری که اگر کسی به قلعه آن قرار گیرد تمام روستاهای آن ناحیه را زیر نظر داشته باشد پس چون بهمن بن اسفندیار به پادشاهی نشست، گردش روزگار کار خود را کرده بود و قلعه سوخته و نابود شده بود. لذا او در فاصله اندک قلعه‌ای بساخت و در آن آتشکده‌ای بنا نهاد (ابن رسته، ۱۳۲۱: ۱۸۱).

حمزه بن الحسن اصفهانی در کتاب خود سنی ملوک الارض و الانبیاء می‌نویسد: به کیخسرو گفتند که در میانه انتهای فارس و آغاز خاک اصفهان، کوه سرخی به نام «کوشید» وجود دارد و در آن جا اژدهایی است که بر کشتزاره و آدمیان تسلط یافته است؛ وی با مردان خود بدان جا رفت و اژدها را بکشت و آتشکده‌ای بر آن کوه بنیاد نهاد که به «آتش کوشید» معروف شد (حمزه اصفهانی، ۱۳۶۷: ۳۶).

«ابن خردادبه» در قرن سوم هجری در کتاب «المسالک و الممالک» می‌گوید: در روستای ماربین، قلعه‌ای از بناهای طهمورث موجود است و در آن آتشکده‌ای ست. (ابن خردادبه، ۱۳۲۱: ۱۲)

«ابن‌حقول» از جغرافیا نویسان مشهور قرن چهارم هجری، در وصف آتشگاه اصفهان در کتاب معروف خود «صورة الارض» چنین می‌نویسد:

ماربین در مغرب اصفهان واقع شده، در این بخش، تل بزرگی است مانند کوه که بر روی آن قلعه‌ای بنا شده و بر آن آتشکده‌ای است که می‌گویند آتش آن از آتش‌های ازلی قدیم است. مراقبین این آتش و دربانان آن از زرتشتی‌ها می‌باشند که همه ثروتمند و متمولند (ابن حقول، ۱۳۶۶: ۳۶).

«مافروخی» از بنای آتشگاه به نام (دژ ماربین) نام برده است و بانی آن را «مهر یزدان» ملکی از ملوک طوایف ناحیه لنجان اصفهان معرفی میکند و مینویسد: (دژ را بر بالای قلعه ماربین، او بنیاد نهاد) (مافروخی، ۱۳۲۸: ۱۸).

«مسعودی» این محل را یکی از هفت معبدی می‌داند که از آن بت پرستان بوده و برای پرستش آفتاب و ماه و پنج ستاره مهم دیگر، تفویض شده: (دومین این معابد، در قله کوهی موسوم به ماراس، نزدیک اصفهان واقع است و در اینجا بت‌هایی منصوب بوده تا اینکه پادشاه یوستاسف (گشتاسب) زمانیکه دین زرتشتی را قبول کرد، از آنجا حرکت داد و این محل را به آتشکده تبدیل نمود. معبد مزبور در سه فرسخی اصفهان واقع است و هنوز هم مجوسان، این معبد را احترام می‌نمایند) (مسعودی، ۱۶: ۱۳۸۵ ق).

«حمدالله مستوفی قزوینی» نوشته ماربین است که ۵۸ روستا را دربر می‌گیرد ... در این بخش، قصری برپاست که شاه طهمورث دیوبند بنیاد نهاد. آن را آتشگاه می‌گفتند و همینجا بود که بهمن، فرزند اسفندیار، یک معبد آتش برافراشت (مستوفی، ۱۳۶۴: ۵۶)

بنابر آنچه دیگر مورخان و محدثین و جغرافیادان‌های اصفهان قرن چهارم هجری، مانند ابو الحسن حمزه اصفهانی مؤلف کتاب تاریخ اصفهان و حافظ ابو نعیم مؤلف کتاب ذکر اخبار اصفهان نوشته‌اند، بهمن بن اسفندیار که او را با اردشیر درازدست هخامنشی یکی می‌دانند، در روستای ماربین (مهرین، مهرین) به بنای آتشکده‌ای بر فراز کوهچه آتشگاه امروز اقدام می‌کند که در قرن چهارم هنوز مشتعل بوده است.

تصویر (۵): نمایی از قلعه آتشگاه

حمزه در کتاب اصفهان: «این کوه را که اکنون آتشگاه خوانند از جمله بیوت عبادات بوده است و در عهد طهمورث، و آن را مینوذر خواندند و بتان نهاده بودند بسیار.

۱۱- مناره‌های اصفهان در صدر اسلام

در اصفهان و نواحی آن بیش از دیگر بلدان، مناره‌های بلند آسمان شکاف بوده و نتوان گفت همه آنها را مسلمین ساخته‌اند و از عهد عجم نبوده، بلکه میتوان گفت: ابتدا ساختن این مناره‌ها آیین زرتشتیان بوده، یا برای کاروان در شب تاریک یا برای آگاهی از حال دشمنان که بوسیله روشنائی خبر داده و نشانی‌های مخصوص گذارده؛ چنانچه در کراچ و برآن مناره‌های بسیار پدیدار بود، مانند دو مناره‌های دشتی، مناره گار و زغمار، مناره برسیان، مناره زیار و در لنجان، مناره رارا و مناره اُشترجان، و در گرد شهر، مناره شهرستان؛ مناره ساریان. مناره‌های داخل شهر: درجوباره دو مناره دارالضیاء و مناره خواجه عَلم، چهل دختران و مناره مسجد علی و مناره ته برنجی می‌باشد (جابری انصاری، ۶: ۱۳۷۸).

از مناره‌های قدیمی صدراسلام می‌توان به منار مسجد جورجیر اصفهان که در بین سال‌های ۳۶۶-۳۸۵ ساخته شده اشاره کرد. هم مسجد و هم مناره از خشت و گل ساخته شده است و به گفته‌ی مافروخی (در کتاب کافی الکفاه صاحب بن عباد) صد گز ارتفاع داشته است. البته مقدسی در کتاب احسن التقاسیم تألیف ۳۷۵ از جامعی نام می‌برد که دارای ستون‌های گرد و مناره‌ی گلی به ارتفاع هفتاد گز بوده است (مقدسی، ۱۳۶۰: ۱۱۵).

۱۲- بازار اصفهان

بازار اصفهان، یکی از بزرگ‌ترین و جالب‌ترین بازارهای شهرهای ایران و حتی جهان اسلام به شمار می‌رود. بازار اصفهان به لحاظ موقعیت اقتصادی، اجتماعی، هنری و معماری چنان اهمیت و جذابیتی دارد که در بین بازارهای شهرهای بزرگ اسلامی شاخص و دارای اهمیت جغرافیایی خاصی است. بازار اولیه اصفهان در کنار قصر حکام و درست در مجاورت مسجد جامع (سال ۱۵۶ ق) بناگردید و در واقع با منعقد شدن شدن نطفه اولیه شهر که همان بازار اصفهان است، کم‌کم اصفهان را به یک شهر بازرگانی تبدیل کرد (شفقی، ۱۳۵۰: ۲۷).

۱۳- نتیجه گیری

اصفهان با توجه به آنچه در این پژوهش گذشت از مهم‌ترین شهرهای دوره سلجوقی بوده و همواره مورد توجه بوده است و در این دوره کالبد شهر شامل میدانی اصلی و بزرگ در میانه شهر بود که در اطراف آن کاخ‌ها و مسجد جامع و بازار قرار داشت. این شهر به لحاظ موقعیت تجاری و علمی از مهم‌ترین شهرها بوده و همچنین به لحاظ دفاعی.

منابع

۱. قرآن کریم
۲. ابن اثیر، عزالدین ابوالحسن، (۱۳۸۵)، الکامل فی التاریخ، بیروت: دارصادر.
۳. ابن حوقل، (۱۳۶۶)، صوره الأرض، ترجمه جعفر شعار، تهران: امیرکبیر.
۴. الاصفهانی، محمدمهدی بن محمد رضا، (۱۳۴۰)، نصف جهان فی تعریف الاصفهان، تصحیح منوچهر ستوده، تهران.
۵. ابن رسته، (۱۳۲۱)، الأعلاقی النفیسه، به نقل از کتاب فن آبیاری در ایران، تهران: کورس.
۶. ابن خردادبه، (۱۳۲۱)، المسالک الممالک، لیدن: بریل.
۷. بی نا، حدود العالم من المشرق الی المغرب، قاهره: دارالثقافیه
۸. تارونیه، (۱۳۳۶)، سفرنامه تارونیه، ترجمه ابوتراب نوری، اصفهان: کتاب فروشی تایید.
۹. جابری انصاری، میرزا حسن، (۱۳۷۸)، تاریخ اصفهان، به اهتمام جمشید مظاهری، اصفهان: مشعل
۱۰. حافظ ابونعیم، (۱۳۷۵)، ذکر اخبار اصفهان، ترجمه کسمایی، تهران: سروش.
۱۱. حمزه اصفهانی، تاریخ سنی ملوک الارض و الأنبیاء (تاریخ پیامبران و شاهان)، (۱۳۶۷)، ترجمه جعفر شعار، تهران: امیرکبیر.
۱۲. حدود العالم من المشرق الی المغرب، به کوشش دکتر ستوده، تهران.
۱۳. خوانساری، میرزا محمدباقر موسوی، (۱۳۹۰ ق)، روضات الجنات، تهران: اسماعیلیان.
۱۴. عوفی، محمد بن محمد، (۱۳۵۵)، لباب الباب، به اهتمام سعید نفسی، تهران: ابن سینا و علمی.
۱۵. قزوینی، زکریا بن محمد، مصحح، هاشم مترجم جهانگیر میرزا، (۱۳۷۳)، آثار البلاد و اخبار العباد، تهران.
۱۶. مافروخی، (۱۳۲۸)، محاسن اصفهان، به کوشش عباس اقبال، تهران.
۱۷. مستوفی، حمدالله (۱۳۶۴)، تاریخ گزیده، به کوشش عبدالحسین نوایی، تهران: امیرکبیر.
۱۸. مسعودی، ابولحسن، (۱۳۸۵ ق)، مروج الذهب، بیروت: دارالاندلس.
۱۹. مقدسی، محمد بن احمد بن ابی بکر، (۱۳۶۰)، احس التقاسیم فی معرفه الاقالیم، ترجمه علینقی منزوی، ج ۲، تهران: شرکت مؤلفان و مترجمان ایران.
۲۰. میر احمدی، مریم، (۱۳۷۱)، پژوهشی در موقوفات عصر صفویه، فصلنامه تحقیقات جغرافیایی، ش ۲۵.
۲۱. میرسید علی جناب، (۱۳۰۳)، الاصفهان، اصفهان: فرهنگ.
۲۲. ناصر خسرو، (بی تا)، سفرنامه ی ناصر خسرو، تهران: علمی فرهنگی.
۲۳. هنرفر، لطف الله، (۱۳۵۰)، گنجینه اثار تاریخی اصفهان، اصفهان: شفق.
۲۴. هرتسفلد، ارنست، (۱۳۸۱)، ایران در شرق باستان، مترجم زهره بهجو، تهران: پژوهشگاه علوم انسانی.
۲۵. یاقوت حموی، یاقوت بن ابوعبدالله، (بی تا)، مُعْجَمُ الْبُلْدَان، بیروت: دارالکتب العلمیه.

بررسی عوامل کالبدی موثر بر حضور امن زنان و اقشار آسیب پذیر در مجتمع های مسکونی؛ نمونه موردی: محله امامیه مشهد

تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۰۲/۰۲

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۰۳/۱۷

کد مقاله: ۲۹۴۸۳

آیدا کریمیان^{۱*}، هیرو فرکیش^۲

چکیده

داشتن محیطی امن و احساس امنیت در فضا همواره از نیازهای اساسی انسان در جامعه و در فضای زندگی بوده است. در مجتمع های مسکونی به عنوان اولین فضا پیش از ورود به فضای وسیع تری نظیر جامعه، داشتن احساس امنیت جلوه مهم تری پیدا میکند. حضور امن در فضای زندگی باعث تقویت اعتماد به نفس انسان برای حضور در محیط ها و فعالیت های اجتماعی میشود. در جامعه ای که بیشتر فضاها جنسیتی طراحی شده اند و زنان سهم کمی از فضاهای عمومی دارند لزوم طراحی مجتمع های مسکونی براساس نیاز زنان باعث شکوفایی و تشویق آن ها به حضور موثر تر در جامعه میشود. فضاهایی که در ساعات مختلف شبانه روز بدون احساس ترس قابل استفاده باشند. هدف مطالعه حال حاضر پس از بررسی مبانی نظری و پیشینه تحقیق، سنجش و بررسی فاکتورهای کالبدی موثر بر امنیت زنان و اقشار آسیب پذیر است که از نتایج تحقیق استخراج شده است. سپس پرسش نامه هایی بین ۱۹۶ نفر از ساکنین دو مجتمع مسکونی سامان و خانه سازی در محله امامیه مشهد که توسط نیروی انتظامی معرفی شده اند توزیع گردیده است. نتایج پرسش نامه توسط نرم افزار SPSS و آزمون های رگرسیون، همبستگی و فاکتور آنالیز پیمایش شده اند و مهمترین عوامل موثر بر امنیت زنان طبق نظر ساکنین بدست آمده است که با توجه به شرایط خاص ساکنین منطقه مورد مطالعه راهکارهایی جهت بهبود طراحی و افزایش حضور پذیری امن زنان و اقشار آسیب پذیر ارائه می گردد.

واژگان کلیدی: زنان، اقشار آسیب پذیر، امنیت زنان، مجتمع های مسکونی.

۱- دانشجوی کارشناسی ارشد، رشته معماری، دانشگاه آزاد اسلامی، مشهد، (نویسنده مسئول) aidakarimian91@gmail.com

۲- استادیار گروه معماری، دانشگاه آزاد اسلامی، مشهد

۱- مقدمه

وجود محیطی امن برای زندگی در کنار سایر نیازهای اساسی فیزیولوژیکی انسان مانند غذا، سرپناه و بهداشت از ضروریات زندگی انسان است. ارضا نشدن نیاز به امنیت انسان در فضاهای جمعی، نه تنها او را از رسیدن به نیازهای رده بالاتر همچون خودکوفایی، زیباشناختی، دانستن و فهمیدن باز میدارد، بلکه کاهش تعاملات اجتماعی و در نهایت خالی ماندن فضاهای عمومی را در پی دارد. (اکبری، پاک بنیان، ۱۳۹۱: ۵۵-۵۴، مازلو، ۱۹۷۱)

امروزه اکثر صاحب نظران سیاسی، اقتصادی و اجتماعی معتقدند که دستیابی به رشد و توسعه ی پایدار بدون مشارکت هدفمند گروه های مختلف مردم از جمله زنان امکان پذیر نیست. اما حضور زنان در صورتی اثر مورد نظر را خواهد داشت که زنان از احساس امنیت کافی برخوردار باشند. (حقیقتیان، ۱۳۹۲: ۲) اما متأسفانه ناامنی های فیزیکی، روانی و جسمی سبب شده تا زنان در اجتماعات مختلف از بروز استعدادها و خودکوفایی باز بمانند و انزوا را بر حضور همراه با تحقیر شخصیت در اجتماع ترجیح دهند). (اکبری، پاک بنیان، ۱۳۹۱: ۵۵-۵۴)

سرآغاز این مهم از کوچکترین و ابتدایی ترین بخش حضور زنان یعنی محل سکونت نشأت می گیرد. شروع هر رشد و تحولی ابتدا در واحد اجتماعی خانواده پس از آن محل سکونت و در نهایت جوامع بزرگتر شکل می گیرد. اما به دلیل رشد شهرنشینی دهه های اخیر در ایران، الگوی تولید مسکن تغییر یافته و لزوم ایجاد انبوه مسکن، سبب کاهش کیفیت و مطلوبیت طراحی ها گشته است. طراحی مجتمع های مسکونی امروزی به دلیل عدم توجه به نیازهای انسانی و در نظر نگرفتن پیامدهای روانشناختی آن، زندگی فردی و اجتماعی ساکنین را با مشکلاتی مواجه ساخته است. (یزدانی، تیموری، ۱۳۹۲)

مطالعات و تحقیقات موجود در سراسر جهان در زمینه توجه به امنیت زنان و طراحی محیطی براساس نیاز شهروندان زن بسیار انجام شده است اما ارائه رویکرد و راهکار مناسب که به ارائه الگوی طراحی منجر شده باشد بسیار اندک است یا در حد چندین راهکار باقیمانده است به خصوص در ایران و در شهری نظیر مشهد با جمعیت نسبتاً زیاد مناطق حاشیه نشین و اقشار آسیب پذیر این موضوع جدید و نوآورانه است. ضرورت و اهمیت بررسی این موضوع براساس آمار های پلیس آگاهی از عدم رضایت شهروندان با توجه به افزایش میزان جرم خیزی برخی مناطق و محله های مختلف در سطح شهر مشهد به خصوص در محله امامیه احساس وجود امنیت توسط شهروندان کاهش چشمگیری پیدا کرده است قابل استناد است. (شورای شهر مشهد، شهرداری مشهد، پلیس آگاهی محله امامیه، فرهنگ افتخاری رییس دایره مبارزه با آدم ربایی و سرقت های مسلحانه)

۲- بیان مساله :

اکثر فضاهای شهری ماهیتی جنسی شده دارند؛ از این رو مردان عموماً فضاهای عمومی و زنان فضاهای خصوصی را در اختیار می گیرند. این احساس عدم امنیت، تحرک آزادانه و فعالانه زنان را محدود می کند. برخی فضاهای شهری ناامنی را به زنان القا می کنند. این عدم امنیت زنان در فضای شهری، مشارکت کامل آنان را در اجتماع محدود می کند. (اعزازی، ۱۳۸۰). احساس امنیت توسط زنان در جامعه اگر برآورده نشود مشکلات فرهنگی اجتماعی و ... بسیاری را به همراه خواهد داشت از جمله تضعیف روحیه سرزندگی در جامعه.

بافت مسکونی محیطی است که در طول شبانه روز پذیرای عده زیادی از زنان است. عموماً در اطراف املاکی که دور افتاده تر هستند و متروک شده اند احتمال وقوع جرم بالاتر می رود. ضرب امنیت زنان در مناطق مسکونی به خصوص امنیت زنانی که بیشتر تنها هستند (نظیر زنان خانه دار در طول روز که دیگران در اطرافشان نیستند) با کاهش مراقبت از خیابان ها و افزایش فرصت های مخفی شدن و فراهم آوردن خلوت مناسب و تشویق کردن ورود مزاحمان (نظیر موتور سواران و یا خودروهای عبوری از مناطق مسکونی) بیشتر در معرض خطر قرار می گیرد (Bell, 1998).

نظر به اینکه، ساختار مجتمع مسکونی بر پایه ی منافع مشترک عمومی استوار است و ساکنانش خود را در قبال محل سکونت خویش مسئول میدانند. در این تحقیق سعی شده تا عوامل کالبدی موثر در تامین منافع مشترک ساکنین شناسایی شده و سپس راهکارهای طراحی ایجاد امنیت در ساختمان های مسکونی، با روش های مطابق با ویژگی های این نوع ساختمان ها صورت گیرد. به منظور رسیدن به این هدف دو مجتمع مسکونی مورد مطالعه در محله امامیه مشهد را بررسی کرده ایم.

۳- پیشینه پژوهش :

افزایش میزان جرم و جنایت دولت مردان و سیاست مداران را بر آن داشت تا در جست و جوی راه های عملی و فوری برای حل این مشکل برآیند در سرتاسر دنیا داخل و خارج از ایران در سال های اخیر تحقیقات و مقالات متعددی در زمینه امنیت و طراحی محیطی منتشر شده است. گلی ۱۳۹۰ در مقاله ای با عنوان زنان و امنیت در فضاهای عمومی شهری به سنجش میزان احساس امنیت زنان در پارک آزادی شیراز پرداخته است. از جمله نتایج تحقیق این است که عوامل محیطی مانند کاربری اراضی، تنوع کاربری های پیرامون و ساعت های فعالیت آن ها با افزایش حس امنیت زنان رابطه معنا داری دارد. (گلی، ۱۳۹۰)

علیخواه و نجیبی در پژوهشی که با عنوان زنان و احساس ناامنی در فضای شهری در سال ۱۳۸۴ در شهر تهران انجام دادند به این نتیجه دست یافتند که حدود نیمی از زنان به هنگام تردد در شهر احساس امنیت ندارند. در بین زنان تحصیل کرده و دارای درآمد بالا و زنانی که در محله آن ها ساختمان ها و زمین های متروکه کمتر بوده و نیز زنانی که از فعالیت های پلیس رضایت بیشتری داشته اند میزان احساس ناامنی کمتر بوده است.

نتایج یک بررسی در کره جنوبی در سال ۲۰۰۹ بر روی امنیت مجتمع های مسکونی تحت تاثیر عواملی نظیر فضای باز مجتمع و فعالیت های خارج از مجتمع ساکنان نشان داد هر دو عامل طراحی کالبدی و نوع فعالیت فرد ساکن هر دو به طور همزمان بر رفتار مجرمانه فرد تاثیر مستقیم دارند (Kang & Lee, 2004/Sung & Park, 2009).

تحقیق دیگری در ارتباط با امنیت زنان در مجتمع های مسکونی نشان داد که محل های خاص نظیر پارکینگ های زیرزمینی چه میزان در ایجاد ترس در زنان و عدم احساس امنیت تاثیر گذار هستند (Choi & Lim, 2005).

همچنین در مقاله ای با عنوان تاثیر کالبد فضاهای عمومی بر احساس اجتماعی زنان که در دو مجموعه مسکونی اکباتان و نارمک در تهران انجام شد نشان میدهد که بلند مرتبه بودن اکباتان سبب ایجاد پتانسیل هایی برای وقوع جرایم و کاهش احساس امنیت برای زنان شده است. البته این بدان معنا نیست که به طور خاص بلند مرتبه بودن یک مجموعه سبب کاهش احساس امنیت در آن شود.

بلکه نتایج این پژوهش نشان میدهد که مجموعه های مسکونی با الگوی بلند مرتبه نسبت به مجموعه های متعارف پتانسیل های بیشتری برای ایجاد فضاهای نا امن دارند و طراحی کالبدی این مجموعه ها نقش بسیار مهمی در بالا بردن احساس امنیت ساکنین این مجموعه ها ایفا میکند تا جایی که در نظر گرفتن ویژگی های کالبدی موثر بر کاهش موقعیت های جرم زا و افزایش احساس امنیت ساکنین باید همواره نقش پر رنگ تر و کلیدی تری در مجموعه های مسکونی بلند مرتبه نسبت به مجموعه های متعارف داشته باشد (اکبری، پاک بنیان، ۱۳۹۱).

مقاله دیگری با عنوان جایگاه طراحی در ایجاد حس امنیت در مجتمع های مسکونی در شهر ها، ایجاد حس امنیت به عنوان یکی از عوامل انسانی - محیطی نقش مهمی را در رضایت مندی و آسایش افراد در زندگی شان ایفا خواهد نمود. با این وجود با رعایت موارد ذیل در طراحی می توان گامی مؤثر در ایجاد حس امنیت در مجتمع های مسکونی برداشت:

- همجواری تصرف ها در ساختمان باید به نحوی صورت گیرد که مساله اشرف و دید از تصرف های دیگر به تصرف های مسکونی، از طریق بازشوهای پنجره یا درهای ورودی به حداقل تقلیل یابد.
 - مجتمع های مسکونی در مجاورت فضاهایی استقرار یابد که خود بازدارنده اعمال خلاف اند به عبارت دیگر، محل استقرار ساختمان باعث تشدید ناامنی نگردد این مورد شامل سازگاری کاربری های مجاور با مجموعه مسکونی میباشد که هر چه کاربری های اطراف سازگارتر باشد امنیت بیشتری را می توان متصور شد.
 - شکل و ویژگی های کالبدی ساختمان باید به نحوی باشد تا شرایط پنهان کاری و انجام دادن کارهای خلاف را ایجاد نکند.
 - عدم ایجاد فضاهای تاریک و بدون دید و نیز فضاهای کنج و دنج (فضاهای بی دفاع) مانع از انجام بزهکاری میشود.
 - ایجاد کاربری ها ی متنوع و متجانس در مجموعه های مسکونی که بتواند در شب فعالیت کند.
 - تعریف مرزهای روشن بین فضاهای عمومی و خصوصی که مالکیت یک فضا را تعریف میکند و به وسیله آن بتوان سلسله مراتب فضایی را در مجموعه های مسکونی پشتیبانی کرد.
- همچنین در تحقیقی که تحت عنوان بررسی شاخص های امنیت کالبدی به منظور حضورپذیری زنان در فضای شهری در سال ۱۳۹۳ در مشهد انجام شد نشان داد:

- با نورپردازی صحیح رو به خیابان
- قراردادن تلفن های عمومی در نقاط خلوت و دنج بین مسیرهای فرعی
- تجهیز پارک های دنج سطح محدوده مانند بوستان ها و نگهبانی شبانه روزی
- افزایش کاربری های ۲۴ ساعته در محدوده مانند سوپرمارکت و مراکز تجاری
- همچنین آموزش صحیح بانوان در برخورد با مشکل در مناطق کم تردد از طریق رسانه های محلی و عمومی می تواند گامی موثر در هرچه بهتر کردن امنیت در منطقه مورد نظر باشد.

حوزه ی شهری و فضاهای عمومی عرصه ای است که نابرابری و تبعیض جنسیتی در آن دیده می شود، به گونه ای که ادعا می شود زنان و مردان فضاهای شهری را به صورت های متفاوتی تجربه می کنند و به عبارت دیگر زنان به طور یکسان با مردان از فضاهای شهری بهره مند نمی شوند و به زعم برخی مفسرین شهری: شهرها محصول برنامه ریزی های شهری مردانه است و شهرسازی مدرن در ماهیت خود خصلتی پدرسالارانه دارد، گویا شهرسازی مدرن از ارزش ها و هنجارهای مردانه تبعیت می کند (مهدیزاده، ۱۳۸۷).

همچنین امروزه ماهیت بیشتر فضاهای شهری جنسیتی شده و در عمل فضاهای شهری تحرک آزادانه ی زنان را محدود می کنند. به عقیده ی بسیاری از محققان، محدودیت ها و حصارهای فرهنگی ایجاد شده برای زنان در فضای اجتماعی و عرصه های عمومی باعث شده است که آنها نتوانند به خوبی از موقعیت خود بهره ببرند و مجبور باشند خود را همچون یک عنصر غیر لازم از صورت مسئله ی فضاهای شهری و عرصه های عمومی حذف کنند و نیازهای فضایی خود به عنوان یک شهروند را منکر شوند.

در این راستا در دهه های اخیر در کشورهای در حال توسعه از جمله ایران، توجه به نیازهای ویژه بانوان از سوی برنامه ریزان شهری مطرح شده است، چراکه نیمی از شهروندان را بانوان تشکیل می دهند. پارک ها و فضای سبز مختص بانوان، به عنوان یکی از مهم ترین مراکز خدمات رفاهی و تفریحی بوده است که علاوه بر جنبه ی بهداشتی و روانی، در توسعه ی پایدار شهری و بهبود کیفیت زندگی بانوان اهمیت بالایی دارد.

در اغلب مطالعات، بر پارک ها و فضای سبز شهری - به عنوان عامل مهمی که می تواند کیفیت زندگی اجتماعی را ارتقاء دهد - تأکید شده است. پژوهش های محققان ایرانی و مطالعات خارج از ایران نشان می دهد که الگوهای فراغت زنان شهری، از شکل انفعالی و درون خانگی به شکل فعالانه و برون خانگی میل می کند (سرای و همکاران، ۱۳۹۱).

طلعت در تحقیقی با عنوان عوامل مؤثر بر افزایش احساس امنیت زنان در پارک های شهر بجنورد به این نتیجه دست یافت که خصوصیات محیطی، تصور فرد از خود، اعتماد اجتماعی، تجارب قبلی، آگاهی های اجتماعی، محل سکونت، احساس کنترل، نظم اجتماعی، پابندی اجتماعی، پایگاه اجتماعی و اقتصادی، ضمن داشتن رابطه معنادار به ترتیب بیشترین تأثیر را بر افزایش احساس امنیت زنان دارند (طلعت، ۱۳۹۳).

گلی و همکاران در تحقیقی با عنوان سنجش رضایتمندی از تفکیک جنسیتی فضاهای عمومی شهری از دیدگاه کاربران مطالعه موردی: پارک بانوان شمس تبریز به این نتیجه دست یافت که توجه به جایگاه زنان در جوامع کنونی و محدودیت ها- شاخصه ها را تا حدودی پررنگ تر نموده تا احساس امنیت محیطی در بخش های مختلف فضاهای شهری به ویژه پارک ها و فضاهای گردشی در ساعات مختلف شبانه روز برای زنان فراهم شود (گلی و همکاران، ۱۳۹۳).

جمال محمدی و همکاران در تحقیق خود با عنوان بررسی احساس امنیت زنان در مناطق شهری نمونه ی موردی مناطق ۱۳ و ۵ اصفهان به دست آورد که بین شاخص های اجتماعی و کالبدی با میزان امنیت، رابطه ی مستقیمی وجود دارد؛ یعنی هر چه این شاخص ها در حد بالاتری باشند، امنیت نیز افزایش پیدا می کند. مردم حضور پلیس و نیروی انتظامی را مهم ترین عامل در ایجاد حس امنیت می دانند (محمدی و همکاران، ۱۳۹۲).

گلی و همکاران در پژوهشی با عنوان «ارزیابی نگرش جنسیتی در طراحی فضاهای شهری مطالعه موردی پارک بانوان شمس تبریز» به این نتیجه رسیدند که بیشترین رضایت ساکنان از نحوه ی طراحی پارک بانوان شمس تبریز متعلق به متغیرهای طراحی مناسب فضای درونی پارک نسبت به اشرافیت ساختمان های مجاور، سرزندگی و شادابی به خاطر طراحی فضاهای درونی پارک و میزان احساس امنیت و آرامش روانی در پارک است (گلی و همکاران، ۱۳۹۲).

رحیمی و پیربابایی در تحقیقی با عنوان نقش سازمان دهی فضایی و ادراکی خیابان در احساس امنیت عابرین؛ مطالعه موردی: شهر تبریز به این نتیجه دست یافتند که علاوه بر وجود همبستگی معنادار بین عوامل سازمان دهی فضایی و ادراکی، نقش سازمان فضایی، قوی تر و از میان شاخص های آن، وضوح فضا و از میان شاخص های عوامل ادراکی- خوانایی، ویژگی های جداره ی خیابان، بیشترین نقش را در احساس امنیت عابرین دارند (پیربابایی و رحیمی ۱۳۹۲). زین العابدین نیز در تحقیق خود با عنوان مؤلفه های تأثیرگذار بر امنیت شهروندی در شهر رشت به دست آورد که میزان اثرگذاری مسائل اجتماعی- فرهنگی بر امنیت شهروندی در شهر رشت بیش از مسائل اقتصادی-سیاسی است (زین العابدین، ۱۳۹۱).

رهبری در پژوهشی با عنوان احساس امنیت در فضاهای شهری و حق زنان به شهر: پژوهش اکتشافی در شرق تهران به دست آورد که چهار عامل مهم در نگرش و ادراک زنان از امنیت شهری مؤثر است: ویژگی های فضای شهری، میانجی های انسانی، حافظه ی جمعی و چندپارگی زمانی. برای بیشتر زنان تأثیر میانجی انسانی، از جمله حامی فردی و حامی عام، به عنوان عوامل تعدیل کننده ی احساس ناامنی تأثیرگذار است؛ لذا ایجاد فضاهای امن شهری با طراحی فضاهای مساعد، افزایش حضور میانجی های عام و نظارت پلیسی ممکن می شود (رهبری، ۱۳۹۱).

رضایی در تحقیق خود با عنوان مطالعه جامعه شناختی احساس امنیت زنان در فضاهای عمومی: مطالعه ی موردی خیابان پاسداران شهر سمنان به این نتیجه دست یافت که احساس ناامنی عموماً از طرف مردان به وجود می آید و فضاهای عمومی را به فضاهایی مردانه تبدیل می کنند. زنان بررسی شده در این تحقیق معتقدند، اگر زنان در این فضاها پوشش مناسب داشته باشند و از حرکاتی که باعث جلب توجه مردان می شود پرهیز کنند تا حدود زیادی در این فضاها احساس امنیت خواهند داشت (رضایی، ۱۳۹۱).

نیازی و همکاران در پژوهش انجام شده با عنوان عوامل اجتماعی و فرهنگی مؤثر بر احساس امنیت زنان در مناطق شمال تهران و مناطق جنوب تهران به دست آوردند که بین متغیرهای اجتماعی و فرهنگی (مهارت های زندگی، هویت ملی، سرمایه فرهنگی، سرمایه اجتماعی و پایگاه اجتماعی-اقتصادی) با مقوله ی احساس امنیت اجتماعی زنان در مناطق شمال و جنوب تهران رابطه ی معنی داری وجود دارد (نیازی و همکاران، ۱۳۹۰).

گلی در تحقیقی با عنوان زنان و امنیت در فضاهای عمومی شهری: مطالعه ی موردی پارک آزادی شیراز به این نتیجه دست یافت که عوامل محیطی مانند کاربری ارضی، تنوع کاربری های پیرامون و ساعت های فعالیت آنها و نیز مجاورت های مکانی کاربری ها، با افزایش حس امنیت زنان پاسخ گو رابطه ی معناداری دارد (گلی، ۱۳۹۰).

بمانیان و همکاران در پژوهش خود با عنوان «سنجش عوامل مؤثر بر ارتقای امنیت زنان در محیط های شهری: مطالعه ی موردی محدوده ی اطراف شهر تهران» به این نتیجه دست یافتند که بین احساس امنیت درک شده از فضا و میزان رفت و آمد و استفاده از آن رابطه ی مستقیمی هست. در بررسی رابطه ی بین نوع کاربری و میزان احساس امنیت، بالاترین میزان احساس مربوط به کاربری های مسکونی پیرامون پارک شهر است (بمانیان و همکاران، ۱۳۸۸).

زنجان زاده در تحقیق با عنوان زنان و امنیت شهری، مطالعه ی موردی: کلانشهر مشهد به دست آورد که ویژگی هایی مانند میزان اقتدار زن در خانواده، اشتغال زنان و محل سکونت در میزان احساس امنیت اجتماعی زنان تأثیرگذار است و رابطه ی معنی داری بین این متغیرها با متغیر امنیت اجتماعی زنان وجود دارد (زنجان زاده، ۱۳۸۰).

اسریسران و همکاران در پژوهشی با عنوان ترس از جرم در پارک های شهری، مطالعه ی موردی ساکنین کوالالامپور به دست آوردند که ویژگی هایی چون پوشش گیاهی تراکم، حضور تنها در پارک، نامنظمی در چیدمان عناصر در پارک، آشنایی با پارک، اطلاعات پیشین در خصوص جرائم اتفاق افتاده در پارک و تجربیات پیشین قربانی شدن در جرائم از عوامل مؤثر در میزان احساس امنیت استفاده کنندگان از پارک های شهری کوالالامپور است (اسریسران و همکاران، ۲۰۱۵).

همچنین در پژوهش دیگری با عنوان مطالعه ی اجتماعی از ترس قربانی شدن در فضاهای سبز عمومی شهری، مطالعه مروری، با استفاده از مطالعات پیشین (۴۸ مورد) عوامل مؤثر در میزان احساس امنیت در فضاهای سبز عمومی شهری استخراج و مشخص شد که عوامل فردی چون جنسیت و تجربیات پیشین بیش از عوامل محیطی و اجتماعی در احساس وقوع جرم مؤثر هستند (همان، ۲۰۱۴).

طاهری و ابراهیم پور در تحقیقی با عنوان امنیت اجتماعی زنان در فضاهای شهری نمونه موردی: کلانشهر مشهد نشان دادند که امنیت فضاهای شهری در محدوده ی مطالعه شده پایین است. اگر زمان حضور زنان افزایش پیدا کند، امنیت شهری افزایش خواهد یافت (طاهری و ابراهیم پور، ۲۰۱۴). دیاس و همکاران در تحقیق خود با عنوان امنیت شهری و رفتار فضایی، تحلیل ادراکی و ترکیبی از نواحی مرکز شهر پورتوالجر به دست آوردند که عوامل اجتماعی و فضایی با توجه به اثری که اجزای محیطی و شناخت فضایی محیط های باز شهری دارند، بر کمبود امنیت و افزایش جرم تأثیر گذارند (دیاس و همکاران، ۲۰۰۷).

مارتین در پژوهش زنان و امنیت در فضاهای شهری به دست آورد که ادراک ناامنی در فضاهای عمومی بسیار با پروسه ی تعاملات اجتماعی و ساخت اجتماعی ناامنی رابطه دارد (مارتین، ۲۰۰۶). مورن طبق نتایج حاصل از پژوهشی با عنوان نگرشی بر رویکرد زندگی روزمره اعلام کرد که امنیت ذهنی جدا از میزان جرم، به وسیله ی عوامل زیادی از جمله خلق و خوی و طبیعت فردی، علائم محیطی، اعتماد سیاسی و رسانه ها، تأثیر می پذیرد و افراد مختلف با تنوع شرایط محیطی، درک متفاوتی از ناامنی و سطح تحمل دارند (Morn:2005).

باندز در تحقیق انجام شده با عنوان نظریه های اجتماعی شهر (شهر، فرد و جامعه) ثابت کرد که نظم پدرسالارانه ی جوامع با شکل گیری شهر تقویت می شود؛ چرا که فضای جنسیت زده، ناهمسانی قدرت مردان و زنان را در جامعه تشدید می کند. محدودیت تحرک زنان در استفاده از فضا و بر ساخت هویشان به معنی تحت سلطه بودن آنهاست. لذا تجربه ی زنان از کل زندگی شخصی و اجتماعی خود به نحو متمایزی از مردان تجلی می یابد و در بسیاری از مراحل و موقعیت های زندگی با احساس هراس از مواجهه با دنیای مردانه ای که متعلق به آنها نیست و قوانین خود را به آنها دیکته می کند، مواجه می شوند (Bonds:2004).

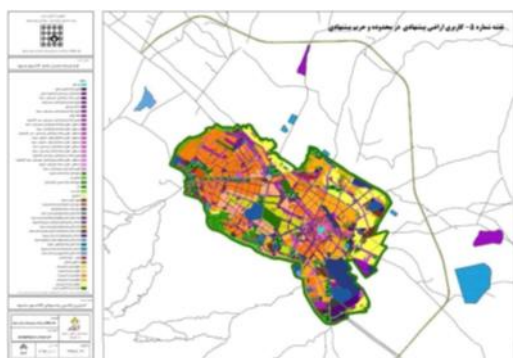
السون در تحقیق خود با عنوان تحقیقات کمی در حوزه ی مطالعات زنان به این نتیجه دست یافت که در میان زنان و افراد پا به سن گذاشته ساکنین شهری و گروه های با درآمد پایین ترس از ناامنی بیشتر است (2000, Elson). فوآ و همکاران در پژوهشی با عنوان گفت وگوهای روزانه: فضاهای زنانه و چشم انداز مسکن عمومی در سنگاپور بیان کردند که زنان می توانند در زندگی روزانه ی خود در فضاهای اختصاصی خود تغییر به وجود آورند. این تغییر در اماکن متراکم و با ازدحام بیشتر به وقوع می پیوندد (Foa & Partners:1988).

براندا و همکاران نیز در پژوهش خود با عنوان مکانی که زنان در آن احساس ناامنی می کنند، تصور از خطر و تأثیر آن در احساس قربانی شدن در سنگاپور به دست آوردند: مکان هایی که برای جنبش و حرکت ظرفیت کمتری دارند، مستعد وقوع جرم هستند. همچنین با بزرگ تر شدن فضا، افزایش حضور مردم و ایجاد الگوهای حرکتی توسط فضاهای خصوصی شده با مردمی که در آن حضور دارند، امنیت استفاده کنندگان از فضا افزایش خواهد یافت (Branda & Partners:1995).

جدول ۱- مهمترین فاکتورهای موثر بر ایجاد امنیت از دیدگاه صاحب‌نظران (منبع: نگارندگان)

صاحب نظران	فاکتورهای موثر در ایجاد امنیت
آنجل ۱۹۶۹ / پاکزاد ۱۳۹۰/ضرایبان۱۳۸۹/لینچ۱۹۸۱/ یان بنتلی / راجر ترانیک ۱۹۸۶ / جان پانتز / گرین۱۹۹۲ /	حریم فضای خصوصی و عمومی
آنجل ۱۹۶۹ / محمودی نژاد ۱۳۸۶ / تایلر و هرل ۱۹۹۶ / پاکزاد ۱۳۹۰ / جیکوبز ۱۹۶۱/ یان بنتلی /راجر ترانیک /گرین ۱۹۹۲/	ورودی سواره و پیاده
فیشر و نسر ۱۹۹۲ / گافمن ۱۹۷۱ / وار ۱۹۹۰ / گیسون ۱۹۷۹ / ویلسون و کلینگ ۱۹۸۲ / اولاسکی ۲۰۰۴ / یان بنتلی	چیدمان فیزیکی فضا
محمودی نژاد ۱۳۸۶ / cozenes۲۰۰۰ / schneider / ضرایبان ۱۳۸۹ / مایکل سات ورث / ویولچ ۱۹۸۳ / کولمن	حس تعلق
Schneider/ ویولچ ۱۹۸۳ / یان بنتلی /کولمن / دانلد اپیلیارد / مایکل سات ورث	سازگاری معنایی
ویلسون و کلینگ ۱۹۸۲ / اولاسکی / زلینکا و برنا ۲۰۰۰ / Cozenes ۲۰۰۰/ویولچ ۱۹۸۳ / یان بنتلی / مایکل سات ورث	غنای بصری
ویلسون کلینگ / اولاسکی / زلینکا و برنا ۲۰۰۰ / جان پانتز / گرین ۱۹۹۲ / هاتن و هانتز	زیبایی شناسی
جین جیکوبز ۱۹۶۱ / نیومن / فولر ۱۹۹۲/ پاکزاد ۱۳۹۰ / اکبری و پاک بنیان ۱۳۹۱	تراکم
جین جیکوبز ۱۹۶۱ / فولر ۱۹۹۲ / گلی ۱۳۹۰ / کولمن / دانلد اپیلیارد	تنوع کاربری
جین جیکوبز ۱۹۶۱ / کولمن ۱۹۸۷	فعالیت‌های شبانه
جین جیکوبز ۱۹۶۱ / Coupland / محمودی نژاد ۱۳۸۶ / کولمن ۱۹۸۷	اجتماع پذیری فضاهای عمومی
عینی فر ۱۳۷۹ / گلکار ۱۳۸۰ / الیزابت وود ۱۹۶۱ / آنجل ۱۹۶۹ / لینچ ۱۹۸۱ / اسکار نیومن ۱۹۷۲ / محمودی نژاد ۱۳۸۶ / تایلر و هرل ۱۹۹۶ / ویلسون و کلینگ ۱۹۸۲ / ۲۰۰۰ Cozenes	نظارت همگانی غیر مستقیم
۲۰۰۰ Coupland / آنجل ۱۹۶۹ / علیخواه نجیبی ۱۳۸۴ / لینچ ۱۹۸۱	نظارت مستقیم پلیس و دوربین‌های مدار بسته

۴- معرفی منطقه مورد مطالعه

شکل ۱. محله مورد مطالعه (منبع: شهرداری مشهد)

شهرداری منطقه ده با ۱۲ محله در محدوده خدماتی ۲ هزار و ۳۴۹ هکتار و جمعیت حدود ۳۱۲ هزار و ۸۸۹ نفر در سال ۱۳۷۱ شروع به کار نموده است. است شهرداری منطقه ده با وسعتی در حدود ۲۳۳۶ هکتار و جمعیتی بالغ بر ۲۹۶۸۲۳ نفر در شمال غربی مشهد واقع شده است. تراکم جمعیت در منطقه چیزی در حدود ۱۲۷ نفر در هکتار می‌باشد و براساس سرشماری سال ۹۵ نسبت جنسیتی منطقه ۶/۱۰۰ بوده، یعنی به ازای هر ۱۰۶ نفر مرد ۱۰۰ نفر زن در منطقه وجود دارد.

۵- روش تحقیق

از مهمترین بخش‌های هر مجتمع مسکونی که محل بروز تعاملات اجتماعی شهروندان، ساکنان و محل جریان زندگی شهری است، فضاهای عمومی است. یکی از شرایط حضور مردم در این فضاها، تامین احساس امنیت آنها می باشد. ناهنجاری‌های کلیدی از جمله عوامل موثر بر کاهش احساس امنیت استفاده کنندگان از فضاهای عمومی است. با توجه به بررسی‌ها و مطالعات بسیار زیاد در زمینه امنیت محلات شهر مشهد و مساعدت اداره آگاهی و دایره مبارزه با آدم ربایی و سرقت‌های مسلحانه، محله امامیه مجتمع‌های مسکونی خانه سازی فاز ۳ و سامان ۲ به عنوان محل مطالعه و نمونه موردی برگزیده شده اند. حجم نمونه آماری براساس جمعیت ساکن در دو مجتمع نمونه موردی و از سه گروه زنان، سالمندان و اقشار آسیب پذیر ساکن در نمونه‌های موردی تعیین شده است.

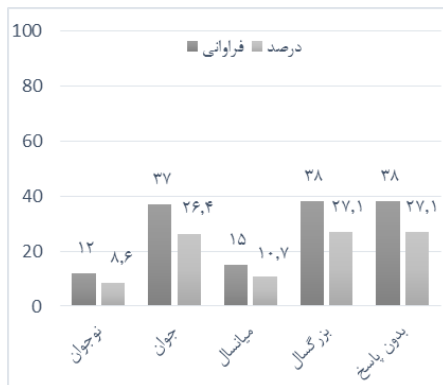
ضرورت انتخاب محله امامیه به عنوان جامعه مورد مطالعه بالا بودن آمار نارضایتی ساکنان محله به خصوص زنان از نقطه نظر امنیت در ساعات مختلف شبانه روز بوده است ، همچنین در اولویت قرار گرفتن ضرورت بررسی امنیت و توجه به امنیت به خصوص در قشر زنان از سوی سازمان های دولتی نظیر شهرداری مشهد، شورای شهر مشهد بوده است . در تحقیق حاضر ، از سیستم باز و بسته و سیستم لیکرت ۵ تایی برای سنجش میزان متغیر وابسته پژوهش یعنی احساس امنیت در جامعه ی آماری پژوهش (ساکنین زن ساکن در مجموعه های مسکونی " خانه سازی فاز ۳" و "سامان ۲" در محله امامیه) از ابزار پرسشنامه استفاده میشود.

هدف از پرسشگری در این پژوهش، سنجش میزان احساس امنیت زنان و اقشار آسیب پذیر ساکن در محله امامیه در مجموعه های مسکونی "خانه سازی فاز ۳" و "سامان ۲" و فضاهای جمعی آن بوده است.

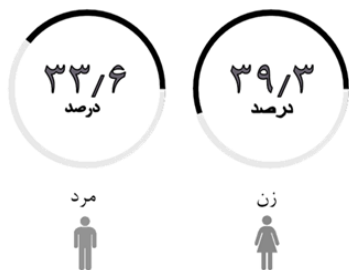
پژوهش حاضر در این راستا با جامعه آماری ۳۰۰ نفری که براساس جدول موگان و کرجسی جمعیت نمونه ۱۶۹ تعیین گردیده است به منظور سنجش عوامل موثر بر امنیت زنان و اقشار آسیب پذیر محله امامیه مشهد انجام گرفته است . روش پژوهش توصیفی- تحلیلی بوده است که حجم نمونه با استفاده از فرمول کوکران و جدول مورگان و کرجسی تعیین گردیده است . پرسش نامه ها در واحد های مسکونی نمونه های موردی با استفاده از روش نمونه گیری تصادفی توزیع گردیده است . داده های جمع آوری شده با استفاده از نرم افزار SPSS و پرسش نامه با استفاده از نرم افزار و همچنین محاسبه روش های آماری نظیر رگرسیون، آلفا کرونباخ، همبستگی داده ها و فاکتور آنالیز توصیف و تحلیل شده اند. نتیجه بررسی پایایی پرسش نامه به روش آلفای کرونباخ براساس ۱۷۰ پرسش نامه به شرح زیر است:

جدول ۲- نتایج آزمون آلفای کرونباخ (منبع : یافته های تحقیق)

مؤلفه	آلفای کرونباخ
قابل دید بودن مجتمع	۰/۶۷۶
کنترل مجتمع توسط ساکنین	۰/۶۸۹
حضور گشت پلیس	۰/۶۸۸
دوربین های مدار بسته	۰/۶۹۶
فعالیت های گروهی ساکنین	۰/۷۰۹
حضور همسایگان در فضاهای عمومی	۰/۷۱۵
کاربری های تجاری	۰/۷۱۲
فعالیت های شبانه روزی	۰/۶۸۸
وجود بازار محله	۰/۶۸۶
ارتفاع زیاد ساختمان	۰/۷۱۱
تعداد زیاد ساختمان ها	۰/۷۴۴
تمیز و زیبا بودن ظاهر ساختمان	۰/۷۱۰
شکل ظاهری ساختمان	۰/۷۱۳
توجه به نمای ساختمان با ظاهری طراحی شده	۰/۷۱۹
محوطه طراحی شده	۰/۷۰۴
حس خانه مسکونی داشتن	۰/۶۹۹
خاطره انگیز بودن فضای سبز	۰/۷۱۱
تفاوت ظاهر بلوک ها از هم	۰/۷۳۵
شکل نیمکت ها و وسایل سرگرمی	۰/۷۲۴
فاصله و جهت قرار گرفتن بلوک ها	۰/۶۸۴
وجود درختچه های کوتاه در فضای سبز	۰/۸۲۲
دیده شدن ورودی بلوک ها	۰/۷۲۶
ارتفاع زیاد درختان	۰/۷۳۱
دیوار داشتن فضای باز محوطه	۰/۶۹۱
اجازه دادن به بازی کودکان در صورت کنترل ورود و خروج افراد	۰/۷۳۷
میزان احساس امنیت در پارکینگ	۰/۷۱۸
میزان احساس امنیت در محله	۰/۷۴۱
کل پرسش نامه	۰/۷۰۱

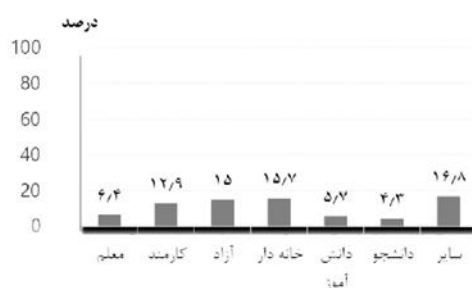
نمودار ۱. فراوانی سن شرکت کنندگان
(منبع: یافته‌های تحقیق)

شکل ۲- فراوانی جنسیت شرکت کنندگان
(منبع: نگارندگان)

شکل ۳. میزان تحصیلات شرکت کنندگان
(منبع: یافته‌های تحقیق)

نمودار ۲. فراوانی شغل شرکت کنندگان
(منبع: نگارندگان)

با توجه به مقادیر به دست آمده آلفای کرونباخ که در تمام ابعاد بیشتر از ۰,۵ است. پایایی پرسشنامه مطلوب بوده است. از آنجایی که در دو مرحله پایانی پرسشنامه بررسی شده است. مواردی که میزان آلفا پایین بود پاسخ دهندگان به جای جواب به درستی سوالات میزان علاقه خود را در آن سوال مطرح و برای اطمینان از صحت و درستی سوالات از آن ها سوال شده و جواب را در پرسشنامه وارد کرده است. فراوانی سن ساکنان بیانگر این است که ۳۸ درصد از پاسخ دهندگان دارای رده سنی بزرگسال هستند که لزوم حمایت از نظرامنیت روانی و محیطی را نشان می دهد.

تصویر مقابل تعداد ساکنین مجتمع های مورد بررسی در مرحله امامیه که پرسش نامه را تکمیل کرده اند را نشان می دهد ۳۹,۳ درصد پاسخ دهندگان را زنان و ۳۳,۶ درصد را مردان تشکیل می دادند. بنابراین با توجه به فراوانی تعداد زنان ساکن در منطقه لازم است تا شرایط زندگی امن برای آن ها فراهم شود.

نمودار دایره ای در تصویر زیر میزان تحصیلات ساکنان را نشان میدهد همان طور که مشاهده می شود ۲۳,۶ درصد از پاسخ دهندگان تحصیلاتی زیر دیپلم و ۲۲,۹ درصد تحصیلات دیپلم را تشکیل می دهند که نشان از پایین بودن سطح اطلاعات عمومی مردم منطقه است. همچنین مشاهدات عینی نگارنده پس از مصاحبه نیز نشان داد که اکثر مردم درک درستی از حقوق اولیه خود و یا نیازهای محیطی که باید در محله یا مجتمع خود از آن بهره مند باشند را نداشتند.

بررسی شغل پاسخگویان بیانگر این است که ۱۵,۷ درصد از جمعیت ساکنان را زنان خانه دار تشکیل می دهند ۵,۷ درصد را دانش آموزان تشکیل می دهند. بنابر این توجه به مساله امنیت این افراد در طول شبانه روز حائز اهمیت می باشد. طبق گفته ساکنان، ساعات تعطیلی مدارس و بازگشت دانش آموزان به منزل جزو ساعات خطرناک و خلوت محله است که باعث به خطر افتادن امنیت آن ها میشود. وجود نقاط کور بسیار زیاد تجمع معتادان مواد مخدر و عدم دید مناسب نسبت به محیط از عوامل نگرانی والدین برای فرزندانشان بوده است.

به منظور بررسی رابطه بین عوامل کالبدی و احساس امنیت تمام عوامل به کمک رگرسیون گام به گام وارد مدل شده اند. در روش رگرسیون، متغیرهایی که بیشترین تاثیر را بر متغیر وابسته داشته اند به ترتیب در هر گام وارد مدل شده اند، از رگرسیون زمانی استفاده می شود که چند علت و یک معلول داشته باشیم و از آنجاییکه عوامل کالبدی چند علتی و امنیت یک متغیر بوده است از این روش در این پژوهش استفاده شده است. از این طریق می توان فهمید که از این چند متغیر عوامل کالبدی کدام یک تاثیر بیشتری بر امنیت داشته است.

نتایج به دست آمده از مدل رگرسیون گام به گام به صورت زیر است:

جدول ۳- بررسی مدل رگرسیون (منبع: یافته‌های تحقیق)

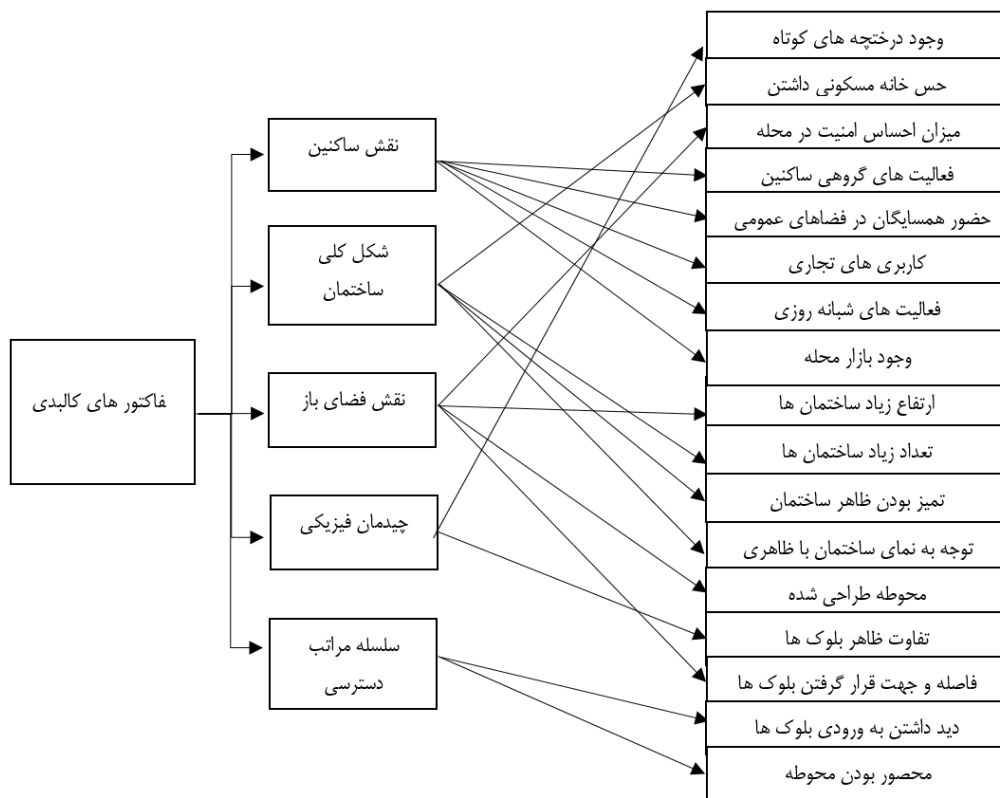
متغیر	ضریب	خطای استاندارد	آماره t	سطح معناداری	نتیجه
قابل دید بودن تمام نقاط مجتمع	۲,۰۵۸	۰,۳۲۷	۶,۲۸۹	۰,۰۰۰	در مدل معنی دار است
کنترل مجتمع توسط ساکنین	۲,۶۱۰	۰,۳۳۲	۷,۸۶۹	۰,۰۰۰	در مدل معنی دار است
حضور گشت پلیس	۲,۳۲۵	۰,۲۴۲	۹,۶۲۵	۰,۰۰۰	در مدل معنی دار است
نصب دوربین های مدار بسته	۱,۸۳۰	۰,۲۱۵	۸,۴۹۱	۰,۰۰۰	در مدل معنی دار است
فعالیت های گروهی مشترک بین ساکنین	۲,۲۸۷	۰,۲۶۶	۸,۵۹۷	۰,۰۰۰	در مدل معنی دار است
حضور همسایگان در فضاهای عمومی	۲,۶۵۰	۰,۳۲۵	۸,۱۶۱	۰,۰۰۰	در مدل معنی دار است
کاربری های تجاری	۲,۶۶۸	۰,۲۴۱	۱۱,۰۷۴	۰,۰۰۰	در مدل معنی دار است
فعالیت های شبانه روزی	۲,۶۶۵	۰,۲۲۵	۱۱,۸۵۶	۰,۰۰۰	در مدل معنی دار است
وجود بازار محله	۲,۴۶۸	۰,۲۹۴	۸,۳۹۷	۰,۰۰۰	در مدل معنی دار است
ارتفاع زیاد ساختمان	۳,۲۶۳	۰,۳۴۴	۹,۴۸۷	۰,۰۰۰	در مدل معنی دار است
تعداد زیاد ساختمان ها	۲,۷۷۵	۰,۴۳۳	۶,۴۱۴	۰,۰۰۰	در مدل معنی دار است
تمیز بودن ظاهر ساختمان	۱,۷۷۶	۰,۳۴۱	۵,۲۱۶	۰,۰۰۰	در مدل معنی دار است
شکل ظاهری ساختمان	۱,۸۷۵	۰,۳۴۳	۵,۴۶۷	۰,۰۰۰	در مدل معنی دار است
محوطه طراحی شده	۲,۰۱۸	۰,۳۲۴	۶,۲۳۵	۰,۰۰۰	در مدل معنی دار است
حس خانه مسکونی داشتن	۱,۸۴۷	۰,۲۵۲	۷,۳۲۷	۰,۰۰۰	در مدل معنی دار است
خاطره انگیز بودن فضای سبز	۱,۹۱۶	۰,۲۵۷	۷,۴۶۵	۰,۰۰۰	در مدل معنی دار است
تفاوت ظاهر بلوک ها از هم	۲,۴۰۵	۰,۲۸۵	۸,۴۴۸	۰,۰۰۰	در مدل معنی دار است
شکل نیمکت ها و وسایل سرگرمی	۲,۱۴۷	۰,۲۵۵	۸,۴۳۱	۰,۰۰۰	در مدل معنی دار است
جهت و فاصله قرار گرفتن بلوک ها	۲,۲۵۵	۰,۲۸۶	۷,۸۷۸	۰,۰۰۰	در مدل معنی دار است
وجود درختچه های کوتاه در فضای سبز	۲,۰۱۵	۰,۴۰۶	۴,۹۵۹	۰,۰۰۰	در مدل معنی دار است
دیده شدن ورودی بلوک ها	۲,۷۰۱	۰,۴۴۰	۶,۱۴۶	۰,۰۰۰	در مدل معنی دار است
ارتفاع زیاد درختان	۲,۱۵۰	۰,۳۸۷	۵,۵۶۱	۰,۰۰۰	در مدل معنی دار است
دیوار داشتن فضای باز محوطه	۱,۵۹۷	۰,۳۴۰	۴,۷۰۵	۰,۰۰۰	در مدل معنی دار است
اجازه دادن به بازی کودکان	۱,۶۲۵	۰,۳۴۹	۴,۶۵۷	۰,۰۰۰	در مدل معنی دار است
احساس امنیت در پارکینگ	۱,۲۰۸	۰,۲۴۵	۴,۹۳۴	۰,۰۰۰	در مدل معنی دار است

براساس جدول فوق مشاهده می شود که محوطه طراحی شده، دیده شدن ورودی بلوک ها، جهت و فاصله قرار گرفتن بلوک ها، تفاوت ظاهر بلوک ها از هم، وجود درختچه های کوتاه در فضای سبز، فعالیت های گروهی مشترک بین ساکنین، حضور همسایگان در فضاهای عمومی، کاربری های تجاری، فعالیت های شبانه روزی، وجود بازار محله، قابل دید بودن تمام نقاط مجتمع، کنترل مجتمع توسط ساکنین و شکل نیمکت ها و وسایل سرگرمی مهم ترین عوامل تاثیر گذار بر احساس امنیت ساکنان از بین فاکتور های پرسشنامه می باشند.

۶- یافته‌های پژوهش

- تقریباً ۶۰ درصد از ساکنان وجود درختان بلند و همچنین درختچه ها و بوته ها را به طور تقریبی از یک درجه اهمیت در ایجاد امنیت قرار داده اند اما طبق گفته ساکنان در بعضی مکان ها با وجود درختان انبوه امنیتشان به خطر می افتد و در بعضی مکان ها مانند پشت بوته ها پاتوق استعمال دخانیات افراد معتاد شکل گرفته است.
- طبق مشاهدات در بعضی قسمت ها دید کافی نسبت به ورودی ساختمان ها وجود نداشته است. همچنین در مجتمع خانه سازی هیچ نوع حصارى که حریم ساختمان ها را نسبت به خیابان اصلی مشخص کند قرار نداشته است که خود عاملی برای ورود افراد بیگانه به حریم مجتمع بوده است.
- هیچ گونه مبلمان شهری مناسبی برای سنین مختلف به خصوص کودکان وجود نداشته است که بتوانند در اوقات فراغت خود از آن ها استفاده کنند. افراد سالمند ساکن از عدم وجود فضای سبز مناسب و همچنین محل تجمع مناسب برای صحبت با همسالان خود شکایت دارند.

۴. عدم وجود فضای سبز مناسب که بتواند فضایی برای برگزاری قرارهای ملاقات در یک مکان مشخص باشد. فضایی که بتوان از آن به عنوان پاتوق یاد کرد و هر گروهی سنی احساس تعلق نسبت به آن داشته باشد. در حاشه خیابان اصلی فضای سبز عمومی قرار دارد که گاهی ساکنین از آن برای گذراندن اوقات خود استفاده میکنند، فضایی مشترک که رهگذران غریبه نیز به عنوان محل استراحت در آن مکث میکنند.
 ۵. همچنین یکی از مشکلات ساکنین مشابه بودن ظاهر ساختمان هایشان نسبت به سایر همسایگی ها بوده است، تشابهی که موجب بروز مشکلاتی نظیر عدم آدرس دهی مناسب شده است. که خود عامل عدم احساس تعلق به مکان ساکنین می‌شود.
 ۶. همه نماها از جنس سیمان است که با غبار و آلودگی های چندین ساله ظاهری نامناسب به خود گرفته اند و هیچ یک از ساکنان رغبتی برای تعمیر و بهتر کردن ظاهر آن نمی‌کنند.
 ۷. ظاهری که بیانگر کاربری مسکونی باشد وجود ندارد، بلکه سری سازی های اجباری با عنوان سرپناه ارزان قیمت هستند، بدون توجه به احساسات و نیاز های انسانی. هیچ وجه تمایزی بین بلوک ها دیده نمیشود.
 ۸. یک سوم شرکت کنندگان خانم های خانه دار هستند و بیشتر زمان خود را در منزل می‌گذرانند، زنان در مجتمع خانه سازی هیچ شناختی نسبت به همسایگان خود ندارند، حتی حاضر نیستند که اسباب آشنایی را هم فراهم کنند چرا که مطمئن نیستند با چه خانواده هایی ممکن است رو به رو شوند و همه علت آن را عدم وجود فضاهای خصوصی برای هر مجتمع بیان می‌کنند، فضایی که افراد غریبه اجازه ورود نداشته باشند.
 ۹. به دلیل نبودن فضاهای خدماتی و تجاری در نزدیکی مجتمع نظیر سوپر مارکت فروش میوه و تره بار و مایحتاج روزانه یکی از مشکلات ساکنین به خصوص افراد سالمند رفت و آمد مسیر نسبتاً طولانی برای خرید است، به طوری که یکی از خانم‌های سالمند که از درد زانو شکایت دارد روایت میکند در گذشته اتوموبیل وانت روزانه انواع میوه و مایحتاج روزانه در سوپرمارکت را در محله پخش میکرده است و افراد سالمند ساکن طبقات بالاتر با سبد سفارش خود را از پنجره دریافت میکرده اند.
 ۱۰. مجتمع سامان به لحاظ کنترل رفت و آمد از وضعیت بهتری نسبت به مجتمع خانه سازی بهره مند است. حضور نگهبان ساعتی و همچنین محصور بودن مجتمع از اطراف عاملی برای افزایش امنیت و کنترل فضا عمل کرده است، اما مجتمع خانه سازی در محیطی باز بدون هیچ حصار و نگهبانی به عنوان بخشی از فضای شهری محسوب میشود. اتوموبیل های ساکنان در فضایی شبیه زمین های باز بدون مالک پارک میشوند که مشکلات بسیاری نظیر دزدی تابر یا ضبط ماشین در محل بسیار رایج است.
 ۱۱. حضور گشت پلیس تا حدودی میتواند باعث ایجاد امنیت شود اما اخیراً میزان گشت پلیس هم در محله بسیار کاهش پیدا کرده و ساکنین از این وضعیت ناراضی هستند.
 ۱۲. وجود نقاط کور و دنج در طراحی بلوک ها فضاهایی را برای مخفی شدن به وجود آورده است که در ساعات تاریکی بسیار پر خطر هستند.
 ۱۳. پارکینگ های تاریک غیر قابل دید و کنترلی که در زیر بلوک ها قرار گرفته اند یکی از نقاط وحشت زا برای بانوان عنوان شده است.
- پس از مشخص شدن فاکتور های مهم و تاثیر گذار بر امنیت زنان و اقشار آسیب پذیر مدل مفهومی نهایی به قرار زیر نمودار ۳ است.

نمودار ۳- مدل مفهومی نهایی (منبع: یافته های تحقیق)

۷- نتیجه گیری

محدوده مورد بررسی در این پژوهش، قسمتی از محله امامیه و به طور خاص ساکنین دو مجتمع خانه سازی و سامان بوده است. براساس داده های گردآوری شده و یافته های حاصل، میتوان شاخص های کالبدی موثر در حضور امن زنان و اقشار آسیب پذیر را چنین برشمرد:

- فضاهای عمومی با کاربری های متنوع در کنار یکدیگر ضمن اینکه به افراد اجازه انجام فعالیت های مختلف را می دهد این امکان را فراهم می آورد تا با سایرین تعامل بیشتری داشته باشد و در کارهای جمعی شرکت کنند به عنوان مثال قرار داشتن سوپر مارکت در نزدیکی پارک مجتمع سبب افزایش نظارت ساکنین بر فضای سبز می شود.
- فضایی محصور با دسترسی آسان اختصاصا برای بانوان که در ساعات مختلف شبانه روز پویا و ایمن است بستری مناسب برای فعالیت های مختلف فراهم می آورد.
- عناصر شاخصی در سایت به این دلیل که افراد را گرد خود جذب می کنند به نقاطی مناسب برای تعاملات اجتماعی بیشتر تبدیل خواهد شد.
- جایگذاری توده های ساختمانی در سایت به صورتی که سبب به وجود آمدن مسیرهای بدون بن بست شوند و ایجاد سیر کلاسیون حرکتی مناسب ایجاد کنند.
- جایگذاری و طراحی زمین های بازی به نحوی که والدین بتوانند حتی از داخل خانه ناظر فعالیت فرزندان خود باشد، به دلیل اینکه در وقت آن ها صرفه جویی کرده و اطمینان خاطر برایشان فراهم می کند مناسب است.
- قرارگیری مسیرهای تردد و پارک اتومبیل ها در تراز منفی علاوه بر ایمنی بیشتر در سایت عرصه وسیع تری برای درختکاری و طراحی فضای باز در اختیار قرار می دهد.
- علاوه بر وضعیت اقلیمی، شرایط اجتماعی و فرهنگی ساکنین به گونه ای است که حضور فضای سبز در عرصه های خصوصی، نیمه خصوصی (بام سبز و تراس بام) و عمومی در کنار یکدیگر و به صورت مجزا علاوه بر زیبا سازی مجموعه موجب تامین شرایط زیستی مناسب برای ساکنین خواهد شد.
- تنوع در طراحی سایت با استفاده از مصالح گوناگون، فرم ها و رنگ های متعدد از آنجا که باعث نشانه گذاری و سهولت آدرس دهی می گردد و در ایجاد حس وابستگی و تعلق به مکان موثر است.

- جانمایی مناسب توده ساختمان‌ها و فضای سبز در ارتباط با یکدیگر و خارج از سایت به دلیل اینکه امنیت و حریم اختصاصی مجموعه را بطور طبیعی برای ساکنین فراهم می‌کند مناسب می‌باشد.
- در صورتی که برای فضا عملکردهای مختلفی پیش بینی گردد ساعات بیشتری از شبانه روز آن فضا مورد استفاده طیف‌های مختلفی از ساکنین قرار خواهد گرفت و امنیت مجموعه افزایش پیدا میکند.
- در نظر گرفتن فضایی نیمه عمومی بین فضای عمومی شهر تا محدوده خصوصی زندگی افراد از طریق بالا بردن احساس امنیت و مالکیت حس تعلق به مکان را در ساکنین تقویت می‌کند.
- با توجه به این که در این منطقه زنان سرپرست خانوار نیز ساکن هستند و اکثر ساعات خود را در خانه‌ها سپری میکنند، در نظر گرفتن محیط‌هایی برای ارایه و آموزش هنر و آموزه‌های آن‌ها کمک بسیار زیادی به افزایش تعاملات و بهبود وضعیت امنیتی مجتمع میکند.
- پارکینگ‌های روباز با نورپردازی مناسب در نزدیکی هر بلوک امکان نظارت مستقیم از واحد را برای ساکنین هر بلوک فراهم میکند.
- استفاده از احجام راست گوشه در طراحی طبقه همکف که نقاط کور و بن بست نداشته باشد باعث ایجاد نقاط قابل کنترل در طول مسیر میشود.

منابع

۱. احمدی، فرشته و کریمی، مریم (۲۰۱۵)، بررسی الگوهای کالبدی هویت شهر در محله جلفا اصفهان، سومین همایش بین المللی عمران، معماری و توسعه شهری، دانشگاه شهید بهشتی، تهران.
۲. آنسل، مارک (۲۰۱۲)، دفاع اجتماعی، ترجمه آشوری، محمد و نجفی ابرند آبادی، علی حسین، انتشارات سمت، تهران.
۳. اسلامی، نسرين، ضرورت حمایت از اقصاء آسیب پذیر در پرتو حقوق بنیادین بشر، پایان نامه کارشناسی ارشد، صص ۲۰-۲۱.
۴. ایزدی، محمد سعید و حقی، محمدرضا (۱۳۹۴)، ارتقای احساس امنیت در فضاهای عمومی با بهره‌گیری از طراحی شهری، نمونه مطالعه: میدان امام شهر همدان، نشریه هنرهای زیبا-معماری و شهرسازی، دوره ۲۰، شماره ۲، صص ۱۲-۵.
۵. پاک نژاد، نوید، برنامه ریزی فضاهای امن شهری با رویکرد CPTED، نمونه موردی: محله آبک گلابدره منطقه یک، هفت شهر، شماره ۴۸-۴۷، تهران.
۶. پاک بنیان، سمانه و اکبری، رضا (۱۳۹۱)، تأثیر کالبد فضاهای عمومی بر احساس امنیت اجتماعی زنان، نمونه موردی: محله نارمک و شهرک اکباتان شهر تهران، نشریه هنرهای زیبا-معماری و شهرسازی، دوره ۱۷، شماره ۲، صص ۶۴-۵۳.
۷. پورجعفر، مریم، رضایی، فریاد و تقوایی، ع.الف (۱۳۸۹)، فضاهای قابل دفاع به عنوان سرمایه ای اجتماعی در کاهش میزان جرم های شهری و ارتقای امنیت محیطی (با توجه به شهرهای سنتی ایران)، دانشنامه علوم اجتماعی، دوره ۱، شماره ۳، صص ۹۲-۶۶.
۸. خمارتاش، جواد گلستانی، مرادچله، عبدالباقی (۱۳۹۵)، نقش طراحی در ایجاد امنیت در مجتمع های مسکونی، دومین کنفرانس بین المللی مهندسی شهرسازی، عمران و معماری، دانشگاه جامع علمی-کاربردی.
۹. خستو، مریم و سعیدی رضوانی، نوید (۱۳۸۹)، عوامل موثر بر سرزندگی فضاهای شهری-خلق یک فضای شهری سرزنده با تکیه بر مفهوم "مرکز خرید پیاده"، نشریه هویت شهر، سال چهارم، شماره ۶، صص ۷۴-۶۵.
۱۰. دانشپور، عبدالهادی و شیرینی، الهام (۱۳۹۴)، عناصر کالبدی-کارکردی شکل دهنده به هویت بافت های تاریخی شهر ایرانی اسلامی، فصلنامه علمی-پژوهشی نقش جهان، شماره ۵-۱، صص ۲۵-۱۷.
۱۱. رحمت، محمدرضا (۱۳۹۰)، پیشگیری از جرم از طریق معماری و شهرسازی، نشر میزان، تهران.
۱۲. رضایی مقدم، علی، آرزو، حسن، یوسف پور، وحید و عبادی، مسعود (۱۳۹۱)، بررسی جایگاه طراحی در ایجاد حس امنیت در مجتمع های مسکونی، چهارمین کنفرانس برنامه ریزی و مدیریت شهری، مشهد.
۱۳. رضوانی، مریم، متکان، ع.الف، منصوریان، ح و ستاری، مح.، توسعه و سنجش شاخص های کیفیت زندگی شهری، مطالعه موردی: شهر نورآباد، استان لرستان، مطالعات و پژوهش های شهری و منطقه ای، صص ۱۱۰-۸۷.
۱۴. رضوانی، علیرضا (۱۳۹۲)، روح شهر باز تعریفی از شهر، فضا، فضای شهری و تعیین شاخص های روحبخش، همایش ملی معماری، فرهنگ و مدیریت شهری، کرج.
۱۵. رضوانی، علیرضا (۱۳۹۳)، طبقه بندی کاربردی روشها و معرفی فرایندهای هفتگانه طراحی معماری، نخستین همایش ملی روش تحقیق در شهرسازی و معماری.
۱۶. ساعی ارسنی، ایرج (۱۳۸۷)، روش های پژوهش در علوم اجتماعی، نشر راه ابریشم، تهران.
۱۷. سرائی، محمدحسین، بهرامی، فریبا و مهره کش، شیرین (۱۳۹۱)، مولفه های هویت بخش محله های تاریخی شهر "بافت پیرامون مسجد جامع شهر اصفهان"، فصلنامه علمی-پژوهشی، فصلنامه مطالعات شهر ایرانی اسلامی، شماره هشتم.

۱۸. سالاری سردری، ف، حیدری مقدم، م، سبحانی، ن و عارفی، الف (۱۳۹۳)، بررسی مولفه های کیفیت زندگی در فضاهای شهری، مطالعه موردی: شهر لامرد، دو فصلنامه پژوهشهای منظر شهر.
۱۹. شکوری اصل، شیده (۱۳۹۵)، شناسایی ویژگی های محیطی تاثیرگذار بر احساس امنیت بانوان در فضاهای شهری، مطالعه موردی: محلات مخصوص سلامت، منطقه یازده تهران.
۲۰. شبانی، محمد، ملکی نیا، مهران و احتشام، سعیده، بررسی شاخص های امنیت کالبدی به منظور حضورپذیری زنان در فضای شهری، نمونه موردی بلوار سجاد مشهد، دانشگاه پیام نور شهرستان بیرجند.
۲۱. شیعه، اسماعیل و علی پور اشلیکی، سجاد (۱۳۸۹)، تحلیل عوامل کیفیت بخش محیط گردشگری ساحلی با توجه به معیارهای گردشگری پایدار، مطالعه موردی: سواحل شهر رامسر، آرمانشهر، شماره ۵، صص ۱۶۷-۱۵۵.
۲۲. شاطریان، م، سهراب زاده، مهران و سادات حسینی، ن (۱۳۹۵)، سنجش احساس امنیت اجتماعی زنان در فضاهای عمومی شهرهای جدید، نمونه موردی: پرند، فصلنامه علمی پژوهشی مطالعات امنیت اجتماعی، شماره ۴۸، صص ۱۹۸-۱۷۳.
۲۳. ضرابیان، فرناز (۱۳۸۹)، طراحی فضاهای باز قابل دفاع در محلات مسکونی شهر تهران، مطالعه موردی: محله باغ فیض-پونک، دانشگاه آزاد اسلامی.
۲۴. طهماسبی بلداجی، مرتضی (۲۰۱۵)، بررسی طراحی مجتمع های مسکونی با رویکرد ایجاد حس امنیت در فضا، کنفرانس بین المللی عمران، معماری و زیرساخت های شهری، تبریز.
۲۵. طاهری، زهرا و ربانی، رسول (۱۳۹۱)، بررسی احساس امنیت در بین اقشار آسیب پذیر جامعه، مطالعه موردی "شهروندان اصفهانی"، دو فصلنامه جامعه شناس اقتصادی و توسعه، شماره اول، صص ۱۲۲-۹۱.
۲۶. غراب، ناصرالدین (۱۳۹۰)، هویت شهری، انتشارات سازمان شهرداری ها و دهیاری های کشور، تهران.
۲۷. فرید طهرانی، سایه (۱۳۹۰)، ترس در فضای شهری، نشر آرمانشهر، تهران.
۲۸. فیض آبادی، محمود و شیررفیع اردکانی (۱۳۹۴)، بیان هویت در معماری معاصر ایران با تاکید بر سازه گرایی، مجموعه مقالات دومین کنگره بین المللی افق های جدید در معماری و شهرسازی، تهران.
۲۹. فکوهی، ناصر و حسین یزدی، مریم (۱۳۹۲)، هویت مکانمند و بی هویتی در فضای شهری، مطالعه موردی: دو مجتمع مسکونی در تهران، پژوهش های انسان شناسی ایران، دوره ۳، شماره ۲، صص ۲۴-۷.
۳۰. قلیچ، مرتضی، عماری (۱۳۹۲)، حسن، درآمدی بر فضای بی دفاع شهری، نشر تیس، تهران.
۳۱. کاظمی، لیلا و عظمتی، حمیدرضا (۱۳۹۴)، ارتقا امنیت کودکان در فضاهای باز مجتمع های مسکونی، مطالعه موردی: مجتمع مسکونی آمان تبریز و محله مسکونی مقصود به تبریز، همایش ملی نگاه نو به شهرسازی، امنیت و پیشگیری از وقوع جرم در فضاهای شهری.
۳۲. گلکار، کورش (۱۳۷۹)، "مولفه های سازنده کیفیت طراحی شهری"، نشریه علمی پژوهشی "صفه"، شماره ۳۲، صص ۶۵-۳۸، تهران.
۳۳. گلی، ع، قاسم زاده، بهنام، فتح بقالی، ع و رمضان مقدم و اجاری، ی (۱۳۹۴)، عوامل موثر در احساس امنیت اجتماعی زنان در فضاهای عمومی شهری، مطالعه موردی: پارک ایل گلی تبریز، مطالعات راهبردی زنان، فصلنامه شورای فرهنگی اجتماعی زنان و خانواده، سال هجدهم، شماره ۶۹.
۳۴. لطیفی، غلامرضا و صفری چابک، ندا (۱۳۹۱)، بازآفرینی مفهوم محله در شهرهای ایرانی اسلامی بر پایه اصول نوشهرگرایی، فصلنامه علمی-پژوهشی مطالعات شهری، شماره هفتم.
۳۵. محمد نسل، غلامرضا (۱۳۹۳)، کلیات پیشگیری از جرم، نشر میزان، تهران.
۳۶. مدنی پور، علی (۱۳۸۷)، فضاهای عمومی و خصوصی شهر، ترجمه نوریان، فرشاد، نشر شرکت پردازش و برنامه ریزی شهری، تهران.
۳۷. میرحسینی، زینب السادات و جهان بخش (۱۳۹۵)، حیدر، بررسی تاثیر مولفه های کالبدی بافت تاریخی بر امنیت محیطی گردشگران، مطالعه موردی محله چرخاب شهر اردکان، هویت شهر، شماره بیست و هشتم، صص ۸۹-۱۰۴.
۳۸. مستقیم، بهروز (۱۳۹۲)، طراحی مجموعه مسکونی با رویکرد خلوت و قلمروپایی، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه گیلان صص ۱-۱۳.
۳۹. مهدوی نژاد، محمد جواد و سعادت جو، پریا (۱۳۹۳)، هویت گرایی در معماری معاصر کشورهای اسلامی، نمونه موردی: عربستان سعودی، پژوهش های معماری اسلامی ۳، فصلنامه علمی-پژوهشی قطب علمی معماری اسلامی، سال اول، شماره سوم، صص ۹۲-۷۵.
۴۰. نیومن، اسکار (۱۳۸۷)، خلق فضای قابل دفاع، ترجمه فائزه رواقی و کاوه صابر، نشر طحان، تهران.
۴۱. نقدی، اسداله و بابایی، حیدر (۱۳۹۴)، مرور بر شاخص ها و مولفه های کیفیت زندگی شهری، مطالعه موردی: شهر همدان، فصلنامه مطالعات مدیریت شهری، سال هفتم، شماره بیست و سوم، دانشگاه آزاد اسلامی.

۴۲. نصر، طاهره (۱۳۹۳)، واکاوی معنای "هویت" در سنجش پارادایم "تحلیل جایگاه حیات بخشی در بافت شهر"، هویت شهر، سال هشتم، شماره هیجدهم، صص ۲۶-۱۳.
۴۳. نادریان، زهرا (۱۳۹۶)، بازآفرینی فرهنگی اجتماعی فضاهای شهری با هدف ارتقا هویت محله ای، مطالعه موردی: محله سنگ شیر همدان، مطالعات محیطی هفت حصار، سال ششم، شماره نوزدهم، صص ۹۶-۸۷.
۴۴. نصر، طاهره و ماجدی، حمید (۱۳۹۲)، نگاهی به مقوله هویت در شهرسازی، معماری و شهرسازی آرمان شهر، شماره ۱۱، صص ۲۶۹-۲۷۷.
۴۵. هوشمند، احد، قلی پور، حسن، محمودی، لیلا، محمودی، احمدعلی و کریمی، بهمن (۱۳۹۶)، عوامل موثر بر ویژگی های محیطی و تاثیر آن در امنیت اجتماعی شهر بناب، رویکردهای پژوهشی در علوم انسانی و مدیریت، پنجمین کنفرانس بین المللی.
۴۶. هجرت، نوید (۱۳۹۵)، آنالیز امکان سنجی فنی مجموعه معماری چند عملکردی سرای محله، با رویکرد ساخت نهاد اجتماعی محله، سومین کنفرانس بین المللی پژوهش های نوین در عمران، معماری و شهرسازی، برلین-آلمان.
47. Axford , S (1993) , Crime and Older People , A Practical Application of Defesible Space Theory , Austalian Institute of Criminology , 9.
48. Bacova , A , Duarte , P , Iranmanesh , A.R , Joklova , V , Madrazo , L , Malovany , M , Nabizadeh , S , Ooms , T , Rivera , O , Scherlinck , K , Tijjani , Y , Tucny , J (2011), Housing Concepts, OIKODOMOS Housing Concepts, pp. 1-37.
49. Begault , Larissa, Crime Prevention through Environmental Design , A Public Life Approach , Gehl Institute.
50. Cozens, P and Love, T(2015), A Reviwe and Current Status of Crime Prevention through Environmental Design(CPTED), Journal of Planning Literature , pp. 1-20.
51. Canterbury Saftey Working Party (2004), Safer Canterbury, Creating Safer Communities, p.32.
52. Cozens, P, Public health and the potential benefits of Crime Prevention Through Environmental Design , Curtin University of Technology , Vol.18(11-12) , pp. 232-237.
53. Community Safety Action Plan 2015-2019 , Hume City Council , 45.
54. D. Feins , J , C. Epstein , J , Widom , R(1997) , Solving Crime Problems in Residential Neighborhoods:Comprehensive Changes in Design, Management, and Use , National Institute of Justice , Issues and Practices , 116.
55. D. Breetzke , Landman , K and G. Cohn , E , Is it safer behind the gates? Crime and gated communities in South Africa , 31.
56. Hedayati Marzbali , M , Abdullah , A , Abd. Razak , N , Maghsoodi Tilaki , M.J(2011) , A Review of the Effectiveness of Crime Prevention by Design Approaches towards Sustainable Development , Journal of Sustainable Development , Vol. 4, No. 1 , pp.160-72.
57. H. Schneider , R (2017) , Defensible Space and CPTED in Urban Design : Planning for Crime Prevention , 17.
58. K.Baran , P , R.smith , W , Toker , U(2006), Conflict between Space and Crime: Exploring the Relationship between Spatial Configuration and Crime Location, EDRA37, Atlanta.
59. Leafe Hall , C (2016) , No Crime by Design? Crime Deterrence and Urban Design Reform in the USA after World War II , Bard College , pp. 1-93.
60. Mahdavinia, M , Sardari Mamaghani, N and Goudarzi, S.(2014), Review of environmental paradigms in residential complexes: A case study in Ekbatan Complex, Eurpeian Online Journal Of Natural And Social Sciences, Special Issue on Architecture ,Urbanism and Civil Engineering, Vol .3, No. 4.
61. Newman, Oscar(1974), Defensible Space, Washington and Lee Law Rview, Vol .31, No.3, pp. 809-817.
62. Newman, Oscar(1996), Creating Defensible Space, Institute for Community Design Analysis.
63. Nicholas Fester , R (2015) , Crime Prevention through Spatial Planning, The Case of Harare, Khayelitsha , University of Cape Town , 175.
64. Queensland Government, Crime Prevention through Environmental Design, Guidelines for Queensland, Part A:Essential Features of Safer Places, pp. 1-48.
65. Rae Grohe , B (2006) , Perceptions of Crime, Fear of Crime, and Defensible Space in Fort Worth Neighborhoods , PH.D .Thesis , Texas University(Arlington) , 169.
66. Wortley, R and Mazerolle, L, Crime Prevention through Environmental Design, Environmental Criminology and Crime Analysis (Eds) , Chapter 9, pp.153-177 , UK.
67. Wisconsin , N (2007) , Crime Reduction at Low Income Housing Development , Goldstein Award for Excellence – Entry , Neenah Police Dept , 16.

ارایه سیاست های طراحی فضای شهری به منظور افزایش انسجام اجتماعی نمونه موردی: محوطه پارک تقوی، شهر اسلامشهر

تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۰۶/۱۳

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۰۷/۲۱

کد مقاله: ۷۱۱۱۲

شبیم حلیمی^{۱*}، عبدالحمید قنبران^۲

چکیده

امروزه کاهش انسجام بین گروه های اجتماعی مختلف جامعه را می توان از مهم ترین مسائل هر جامعه ی شهری برشمرد؛ این موضوع مشکلات دیگری را، از جمله بی تفاوتی فرد نسبت به جامعه و محیط زندگی و انواع ناهنجاری، بوجود آورده است. با توجه به اهمیت این موضوع، علی الخصوص در شهرهای ایران، پژوهش پیش رو با هدف شناسایی عوامل موثر بر انسجام اجتماعی در فضای شهری، در شهر اسلامشهر، و ارایه ی راهبرد و سیاست هایی جهت طراحی فضای شهری انجام گرفت. داده های این پژوهش بوسیله ۵۰ پرسشنامه بدست آمده است. برای تجزیه و تحلیل رابطه ی بین متغیرهای مستقل و وابسته از محاسبه میانگین ها، بوسیله SPSS استفاده شد. نتایج حاکی از وجود رابطه ی مستقیم بین شش متغیر از هفت متغیر بدست آمده از مطالعات انجام شده و متغیر وابسته است. میانگین بدست آمده از متغیرهای راحتی و آسایش (۴،۲۱)، امنیت (۴،۰۸)، تعاملات اجتماعی (۳،۹۲)، همه شمولی (۳،۷۸)، احساس تعلق (۳،۷۴) و دسترسی (۳،۵۳) به ترتیب میانگین هایی بالاتر از میانگین مدنظر (۳) بدست آورده اند؛ اما متغیر هویت کالبدی (۲،۷۵) میانگینی پایین تر از میانگین مدنظر دارد. به این ترتیب برای طراحی فضای شهری پارک تقوی اسلامشهر توجه به این نتایج حایز اهمیت است. بدین ترتیب که ارایه ی راهبردها و سیاست ها جهت طراحی فضای شهری به منظور ارتقا انسجام اجتماعی اسلامشهر باید در راستای تقویت این شش عامل باشد.

واژگان کلیدی: فضای شهری، انسجام اجتماعی، اسلامشهر

۱- دانشجوی کارشناسی ارشد طراحی شهری، دانشگاه تربیت دبیر شهید رجایی (نویسنده مسئول)

Shabnam18.ha@gmail.com

۲- استادیار گروه طراحی شهری، دانشگاه تربیت دبیر شهید رجایی

۱- مقدمه

رشد فزاینده‌ی شهرها و غلبه‌ی زندگی شهری در دهه‌های اخیر، باعث وقوع مهاجرت‌های عظیم به شهرها در سرتاسر جهان شده است. مهاجرت‌های این دوران تمام کشورها، مخصوصاً کشورهای جهان سوم، را با مشکلات عدیده‌ای مواجه کرد (پور احمد، سیف الدینی، پرنون، ۱۳۹۰، ص. ۲). یکی از پیامدهای سیل مهاجران به شهرها ایجاد جوامع انبوه و متراکم و متنوع با عقاید، سنت ها و ... متفاوت، در شهر مقصد، در کنار یکدیگر است (موسوی، ۱۳۸۱، ص. ۴). در گذشته وجود سرمایه‌ی اجتماعی مشترک باعث ایجاد نوعی پیوند بین مردم شهر و روستا می‌شد؛ و به دلیل سادگی سیستم‌های اجتماعی، انسجام درونی و ساده‌ای نیز در آن‌ها برقرار بود (کوزر، ۱۳۸۳، ص. ۱۳۸). اما امروزه بیشتر افراد کمتر یکدیگر را می‌شناسند و رابطه‌ی دورادور با همدیگر دارند. این وضعیت زمینه ساز بی‌اعتمادی متقابل و نارضایتی کلی از زندگی شهری می‌شود (همان). همچنین به دلیل تنوع نیازها و امکانات تأمین آنها همبستگی کاهش می‌یابد؛ زیرا شهر محیط را برای خلاقیت و نوآوری ساکنان فراهم می‌کند. افراد ناگزیر برای یافتن پاسخ به این شرایط در لاک خویشتن خواهی و دستیابی به اهداف خود فرو می‌روند؛ که این امر باعث تغییر در پیوستگی گروهی و تجزیه روابط متصل جمعی می‌شود (موسوی، ۱۳۸۱، ص. ۹). عدم وجود انسجام اجتماعی باعث بروز بی نظمی اجتماعی و در نتیجه بروز جرم و بزه، کاهش حس هویت، کاهش مشارکت، کاهش تعلق و پای بند نبودن به قانون می‌شود (کریمی موغاری، ابونوری، زبیری، ۱۳۹۳، ص. ۵۰۴).

وجود تنوع قومی در شهرهای ایران یک امر طبیعی به شمار می‌آید (رفیعیان، احمدیان، قزل، ۱۳۹۰، ص. ۲). در ایران، بویژه از سال ۴۰ به بعد، به دلایل مختلف از جمله اصلاحات ارضی، سیاست قطبی کردن فعالیت‌ها، تبدیل کردن تهران به مرکز کلیه فعالیت‌های اجتماعی، اقتصادی و ...، سیل عظیم مهاجران از سراسر کشور روانه تهران شدند (پوراحمد، سیف الدینی، پرنون، ۱۳۹۰، ص. ۱). به طوری که طبق آمارهای مرکز آمار ایران، تهران، مانند اکثر شهرهای بزرگ جهان، همواره بیشترین مهاجری را داشته است. اما در تهران به دلیل وجود عوامل دافعه مانند مسکن گران و وجود عوامل جاذب در نقاط پیرامونی آن مانند مسکن و زمین ارزان قیمت، راهی نواحی پیراشهری به ویژه اسلامشهر شدند (همان). در دهه‌ی ۱۳۵۰ تا ۱۳۶۰ روند مهاجرتی به اسلامشهر، به دلیل نزدیکی، دسترسی راحت و قابلیت گسترش فیزیکی، شروع شد. در دهه‌های اخیر این شهر عرصه‌ای شد برای کارکردهای سکونت - خوابگاهی، کارگاهی و صنعتی شهر تهران (پوراحمد، سیف الدینی، پرنون، ۱۳۹۰، ص. ۲). از این رو اسلامشهر به دلیل مهاجری آن برای این پژوهش انتخاب شد.

با وجود اینکه از اولین باری که دورکیم، جامعه شناس و نظریه پرداز مطرح فرانسوی در حیطه انسجام اجتماعی، در سال ۱۹۶۰ با استفاده از موضوع تقسیم کار مفهوم انسجام اجتماعی را رسماً وارد بحث‌های جامعه شناسی نمود، سال‌ها می‌گذرد و پژوهش‌های زیادی در این زمینه انجام شده است، اما در حیطه‌ی طراحی شهری، با وجود اهمیت فزاینده‌ی طراحی شهری، اقدامات و پژوهش‌های کافی و گسترده‌ای در باب انسجام اجتماعی صورت نگرفته است. یکی از راه‌های افزایش و تحکیم انسجام اجتماعی از دید دورکیم، تقویت عاطفه‌ی جمعی از طریق مناسک جمعی مانند اعیاد و مراسم ملی و مذهبی و ... است (غلامی، حیاتی، ۱۳۹۲، ص. ۴). از طرفی بین فضا و جامعه یک رابطه دو طرفه وجود دارد. به نوعی که افراد یک جامعه فضاها را به وجود می‌آورند و خود نیز در طول زندگی به طرق مختلف تحت تأثیر این فضاها قرار دارند (کرمونا، ۱۳۹۴: ۲۱۱). با توجه به مطالب مذکور در این پژوهش یکی از فضاها‌ی شهری اسلامشهر برای سیاست گذاری در راستای افزایش انسجام اجتماعی انتخاب شده است. این فضا پیش از این پارک و شهرسازی بود؛ اما امروزه، به جز قسمتی از فضای سبز گذشته آن، به فضایی بلا استفاده تبدیل شده است.

پژوهش حاضر با هدف ارایه‌ی سیاست‌هایی در راستای افزایش انسجام اجتماعی در فضای شهری پارک تقوی شهر اسلامشهر انجام شده است. به منظور دستیابی به اهداف پژوهش ابتدا با مروری بر ادبیات موضوع سعی به دنبال شناسایی مفاهیم و تعاریف مرتبط با موضوع شده است. پس از آن با توجه به مطالب بیان شده به ارایه‌ی عوامل موثر بر انسجام اجتماعی در فضای شهری پرداخته می‌شود. در ادامه روش تحقیق و شناخت محدوده مطالعه ارایه می‌شود. پس از آن به تجزیه و تحلیل اطلاعات به دست آمده از پرسشنامه‌های پر شده و در نهایت شناخت عوامل موثر بر انسجام اجتماعی در محدوده‌ی مطالعه، با استفاده از نتایج پرسشنامه و پس از آن به ارایه‌ی راهبردها و در نهایت تدوین سیاست‌ها پرداخته خواهد شد.

۲- مرورو ادبیات موضوع

۲-۱- فضای شهری

فضای شهری یکی از ارکان اصلی ساخت کالبدی شهر است و دارای مفاهیم عمومی و اجتماعی است؛ زیرا طراحی شهری با ساخت کالبدی شهر سر و کار دارد پس خصلت عمومی و اجتماعی دارد (توسلی، ۱۳۸۶: ۸۷). فضاها‌ی شهری، فضاها‌ی باز و عمومی شهرها هستند؛ و بهترین نمونه‌ی زندگی جمعی هستند که شهروندان در آن حضور دارند و به فعالیت می‌پردازند (پاکزاد، ۱۳۹۱: ۸۱).

۲-۲- اجزای کالبدی تشکیل دهنده فضای شهری

هر فضایی به وسیله عناصر محدود کننده و مستقر در آن شناخته می‌شود؛ این عناصر در فضای شهری عبارت اند از: کف: سطح افقی که کاربردی نظیر سطح زمین دارد و می‌تواند به صورت یک دست و پله پله باشد، کف نام دارد. امکان تغییر در کف محدود است. کف می‌تواند باعث کلیت بخشیدن به یک مجموعه شود. نشان دادن حدود مالکیت در فضاها، عاملی هشدار دهنده و یا در برخی موارد نمایاندن یک تغییر یا اتفاق از کارکردهای کف است (پاکزاد، ۱۳۹۱: ۸۸).

عناصر مستقر در فضا: عناصری هستند که جزئی از فضا نیستند و بعد از اتمام کار در آن جایگذاری می‌شوند. این عناصر شامل مبلمان و پوشش گیاهی است؛

مبلمان شهری: اثاثه‌ی شهری برای رفع نیازهای استفاده کنندگان در فضا مستقر می‌شوند. تمام عناصری، که برای افزایش ایمنی و سطح آسایش و یا برای زیبایی محیط نصب یا ساخته می‌شوند، می‌توانند متحرک یا نیمه متحرک، کاربردی یا تزئینی، دائمی یا فصلی باشند. از دیگر وظایف آن تعیین جهت، ارائه‌ی اطلاعات به شهروندان (تابلوهای اطلاع رسانی)، ارائه‌ی مقررات (تابلوهای راهنمایی رانندگی)، توزیع یا جمع‌آوری کالا و محصولات (صندوق پست، دکه روزنامه فروشی و ...)، بازی کودکان، روشنایی، تندیس‌ها و نقش‌ها و ... می‌باشد (پاکزاد، ۱۳۹۱: ۹۰). برای ایجاد هویت در محل با استفاده از مبلمان می‌توان عناصری طراحی کرد که با محلی خاص تطابق دارند (کرمونا و همکاران، ۱۳۹۴: ۳۲۰ و ۳۲۲).

پوشش گیاهی: این عناصر دارای فرم، حالت، رنگ، تناسبات و ابعاد متغیری می‌باشند، به همین دلیل نمی‌توان آنها را در دسته‌ی اثاثه‌ی شهری قرار داد. گیاهان طبیعت را به فضای مصنوع ساخته‌ی بشر می‌آورند و قابل رشد و تغییر می‌باشند و فضا را غنا می‌بخشند. پوشش گیاهی می‌تواند به صورت مسیر سبز (پوشش گیاهی نواری)، سطح سبز (باغچه‌ها) و نقاط سبز (تک درختان) دیده شوند. این عناصر شامل درختان و درختچه‌ها، بوته‌ها، چمن، گل، گیاهان رونده و ... می‌شوند (پاکزاد، ۱۳۹۱: ۹۱).

۲-۳- بعد اجتماعی فضای شهری

با توجه به اینکه شهرها مکان زندگی افراد متنوع با نیازهای متنوعی هستند و همچنین هدف فرایند طراحی شهری دارای ابعاد مختلف از جمله بعد اجتماعی است، طراحی شهری باید مکان‌هایی را خلق کند که ابعاد مختلف زندگی افراد شهر از جمله بعد اجتماعی را پاسخگو باشد (مدنی پور، ۱۳۹۶: ۸ و ۱۱). با توجه به مطالب بیان شده می‌توان ادعا کرد که طراحی شهری اقدامی اجتماعی است؛ زیرا در بستری اجتماعی اتفاق می‌افتد، به وسیله‌ی تعداد زیادی از مردم و سازمان‌ها عملی می‌شود و دارای هدف اجتماعی است (همان ۳۳). بین فضا و جامعه یک رابطه دو طرفه وجود دارد. به نوعی که افراد یک جامعه فضاها را به وجود می‌آورند و خود نیز در طول زندگی به طرق مختلف تحت تاثیر این فضاها قرار دارند. به این صورت که با توجه به تاثیر ویژگی‌های سایت بر فرم مجتمع زیستی، روابط اجتماعی می‌تواند شکل بگیرد؛ یا با توجه به اینکه محیط فیزیکی می‌تواند عملکردها را تسهیل کند یا مانع شود، روابط اجتماعی می‌تواند با تهدید مواجه شود یا تسهیل شود؛ و یا با توجه به اینکه وجود فاصله روابط اجتماعی را تسهیل می‌کند یا مانع برقراری آن می‌شود، فضا واسطه برقراری روابط اجتماعی می‌شود (کرمونا و همکاران، ۱۳۹۴: ۲۱۱). اینکه هر گروه مخصوصا در حالت پیاده چگونه از فضای شهری استفاده کند، ریشه در فرهنگ آنها داشته و محیط (فرم و فضا) نقش هدایتی یا بازدارنده دارد. با استفاده از این آگاهی گرچه نمی‌توان فرهنگ و الگوی رفتاری را به طور مستقیم تغییر داد اما امکان تشویق فعالیت‌های مناسب و تحدید فعالیت‌های نامناسب آنها با استفاده از طراحی عناصر فضایی و کالبدی و ادراکی وجود دارد (بحرینی، ۱۳۹۰: ۳۲۰). با وجود پتانسیل طراحی شهری برای شکل دادن به روابط اجتماعی از طریق تغییرات فیزیکی، نباید تصور شود که کالبد می‌تواند رفتار فیزیکی را تعیین کند؛ اما نمونه‌های بسیاری وجود دارد که طراحی و توسعه باعث فروپاشی بافت اجتماعی شده؛ و در زندگی شهروندان تغییرات چشم گیری به بار آورده است (مدنی پور، ۱۳۹۶: ۳۲).

۲-۴- اصول کلیدی بعد اجتماعی طراحی شهری

بعد اجتماعی طراحی شهری دارای پنج اصل کلیدی شامل اصل رابطه‌ی بین مردم و فضا (در بر دانه مولفه‌های: فرصت‌هایی که محیط برای استفاده از فضا ارائه می‌دهد، امکانات موجود در محیط، انعطاف پذیری محیط)، اصل مربوط به حوزه‌ی قلمرو عمومی و زندگی عمومی (محل انجام تظاهرات سیاسی و گردهمایی، همه شمولی، مکانی خنثی برای تعامل اجتماعی (در بر دارنده مولفه‌های: حضور در جشن‌ها، اعیاد، سرگرمی‌ها، استفاده در زمان‌های مختلف، دعوت کننده بودن و ...))، اصل مربوط به واحدهای همسایگی و محلات (در بر دارنده مولفه‌های: ایجاد هویت (از طریق کالبد به شکل سطحی یا از طریق ویژگی‌های اجتماعی - فرهنگی به شکل عمیق) ایجاد شخصیت، تقویت حس تعلق به مکان، اختلاط عملکردی، خودکفا، روابط اجتماعی، یکپارچگی اجتماعی، وجود عملکردهای روزانه)، اصل مربوط به ایمنی و امنیت (در بر دارنده مولفه‌های: جرم و جنایت، عجن شدن فضاها باهم، نظارت طبیعی توسط مردم، دسترسی طبیعی به محیط، حضور افراد پیاده، وجود فعالیت‌های متعدد جهت حضور افراد متعدد، آلودگی هوا، وسایل نقلیه سریع، سوانح طبیعی) و اصل مربوط به دسترسی (دربردارنده مولفه‌های: وسایل حمل و نقل عمومی، توجه بیشتر به پیاده‌ها، ایمنی (پیاده و سواره)، دسترسی همه افراد مخصوصا معلولین، سالمندان، زنان و کودکان، تعادل بین آزادی

و کنترل، تفکیک بین فعالیت های آزار دهنده و کم آزار، انعطاف پذیری در استفاده از فضا، جداسازی فعالیت های ناسازگار، تعادل بین تمایلات فردی و گروهی)، است (کرمونا و همکاران، ۱۳۹۴: ۲۱۱ تا ۲۵۴).

اصول کلیدی طراحی شهری همگی در جهت حضور تمام گروه‌های موجود در شهر و فضای شهری است. از این رو برای رسیدن به اهداف اجتماعی در شهر حتما باید این اصول تحقق یابند. توجه به ارزش‌های اجتماعی و مصالح بلند مدت جامعه منجر به حاکمیت نیروهای اجتماعی می‌شود که این موضوع خود باعث ساماندهی نظام اجتماعی و ایجاد تشکلهای جمعی می‌شود. به عبارتی تاثیر نیروهای اجتماعی موجب می‌گردد تا بافت کالبدی شهرها، امکان و بستر لازم برای تقویت مناسبات اجتماعی و در نتیجه احساس تعلق به اجتماع ساکن را فراهم نماید (اردشیری و همکاران، ۱۳۸۵: ۲۰).

۲-۵- مهم‌ترین اهداف اجتماعی طراحی فضای شهری

مهم‌ترین اهداف اجتماعی در هنگام طراحی فضای شهری، شامل اهداف زیر است:

- تقویت راه‌های ارتباطی شخصی (بصری، گفتاری و دیداری) در بستر تعاملات اجتماعی
- احساس تعلق خاطر به فضاهای شهری و شکل‌گیری آرامش درونی و آسایش بیرونی
- نقش تسهیل‌کننده و نه بازدارنده در فعالیت‌های اجتماعی شهروندی و هدایت در مسیر مطلوب و به‌هنگار
- تقویت احساس تعلق به جامعه و کمک به شکل‌گیری سرمایه‌های اجتماعی
- پاسخگویی به تمام گروه‌ها و مخصوصاً گروه‌های آسیب‌پذیر؛ و برابری اجتماعی - فضایی
- ایجاد تجربه‌های به‌یادماندنی و ارزشمند و بر انگیزاننده‌ی حس کاوش و تعلق در فضاهای شهری (پورجعفر و محمودی نژاد، ۱۳۸۸: ۱۰۲)

۲-۶- انسجام اجتماعی

تعریف انسجام اجتماعی بسیار دشوار است؛ چون این مفهوم دارای ابعاد گسترده اجتماعی، اقتصادی، سیاسی و فرهنگی است. اما به برخی تعاریف از منابع مختلف پرداخته می‌شود. برخی منابع بیان می‌کنند که در صورت وجود توافق جمعی و تعهدات مشترک اجتماعی و فرهنگی بین اعضای یک جامعه پیوند ایجاد می‌شود و انسجام اجتماعی در جامعه به وجود می‌آید (افروغ، ۱۳۷۵: ۱۴۰، فرهنگد و همکاران، ۱۳۹۴: ۱۴۰)؛ یعنی نوعی استحکام درونی در آن جامعه به وجود می‌آید که وحدت اجتماعی را رقم می‌زند (Peters, 2009: 4). انسجام زمانی در مجموعه‌ای اتفاق می‌افتد که عناصر تشکیل دهنده آن به صورت منظم و برای تشکیل یک مجموعه عمل کنند (عمویی، ساعی، ۱۳۹۲: ۱۹). همان گونه که تعاریف فرهنگ لغت این مفهوم را کنار هم نگاه داشتن اعضای یک واحد تعریف می‌کنند (Novy & Coimbra Swiatek & Moulaert, 2011: 1873)؛ انسجام اجتماعی نیز به تعبیر فرهنگ لاروس، موقعیت گروهی است که یک مجموعه کاملاً پیوسته را در بر می‌گیرد؛ همچنین فرهنگ جامعه شناسی آلموند کولین انسجام اجتماعی را توافق افکار، احساسات و اعمالی توصیف می‌کند که وحدت یک گروه یا یک جامعه را مشخص می‌کند (Peters, 2009: 4).

حال با توجه به مطالب بیان شده در باب فضای شهری به عوامل موثر بر انسجام اجتماعی در فضای شهری پرداخته می‌شود. می‌توان نقش طراحی شهری بر انسجام اجتماعی را بسیار مهم ارزیابی نمود. فضای شهری زمانی می‌تواند صحنه‌ای برای بروز ویژگی‌ها و تغییرات مثبت اجتماعی شود که کالبد و عملکرد آن با توجه به اهداف اجتماعی برنامه ریزی و طراحی شود. بنا بر این نیاز است که طراحی فضاهای شهری به تقویت عوامل موثر بر عناصر اجتماعی، از جمله انسجام اجتماعی، بپردازد. در این بخش با توجه به اهداف پژوهش حاضر، مباحثی که در بخش فضای شهری (از جمله اهداف طراحی شهری، اصول کلیدی طراحی شهری و ...) و مرور منابع انسجام اجتماعی انجام شد، به شناسایی عوامل موثر بر انسجام اجتماعی در حیطه‌ی طراحی شهری و فضای شهری پرداخته می‌شود.

بنا بر گفته دلفی و نواح تعاملات اجتماعی یکی از عوامل اجتماعی با تاثیر گذاری بالا بر انسجام اجتماعی است (دلفی و نواح، ۱۳۹۴: ۸۵). از این رو است که فضاهای شهری‌ای مانند فضاهای سبز، پارک شهری و ... به دلیل جذب افراد و برقراری تعاملات اجتماعی مثبت، به روش‌هایی که باعث تقویت سلامت و رفاه می‌شود، می‌توانند ارتقا دهنده‌ی انسجام اجتماعی باشند (Jennings & Bamkole, 2019: 3) (Miao & Wu & Sun, 2018: 142) (Peters & Elands & Bujis, 2010: 99). زیرا مناسبات اجتماعی از طریق روابط چهره به چهره در طول سال‌ها باعث تقویت مولفه‌های سرمایه‌ی اجتماعی، از جمله انسجام اجتماعی، شده است (اردشیری و همکاران، ۱۳۹۲: ۵۱ و ۵۲). همچنین ایجاد احساس ارتباط با مکان تعلق با محل زندگی را به وجود می‌آورد که آن نیز می‌تواند موجب انسجام اجتماعی شود (Peters & Elands & Bujis, 2010: 99) (Kerns & Forrest, 2000). انسجام اجتماعی با ساخت کالبد فیزیکی نیز در ارتباط است (شکور، عبدالله زاده فرد، خورشیدی، ۱۳۹۷: ۹۳) به طوری که تحقیق بررسی تاثیر هویت کالبدی بر انسجام اجتماعی نشان می‌دهد، کاهش هویت کالبدی در محل زندگی باعث سردی روابط اجتماعی و انسجام اجتماعی می‌شود. برخی تحقیقات دیگر نیز نشان دهنده‌ی رابطه تنگاتنگی بین هویت کالبدی و

انسجام اجتماعی است. از طرفی رابطه‌ی بین این دو نشان می‌دهد که هرگاه هویت اجتماعی افزایش یابد باعث افزایش انسجام اجتماعی می‌شود. رابطه‌ی بین این دو متقابل بوده و کاهش و افزایش هر کدام باعث کاهش و افزایش دیگری می‌شود (غلامی و حیاتی، ۱۳۹۲: ۱۴۷). ربانی و حبیبی نیز در پژوهش خود دریافتند که شاخص‌های فضای شهری از جمله تناسب، هویت، سرزندگی و دسترسی به فضای شهری می‌توانند به عنوان متغیرهای مستقل موثر بر همبستگی اجتماعی، که یکی از مولفه‌های سرمایه اجتماعی است، عمل کند. به گونه‌ای که هرگاه وضعیت کیفی فضاهای شهری و شاخص‌های آن ارتقا یابد میانگین همبستگی اجتماعی نیز افزایش می‌یابد و برعکس (ربانی و حبیبی، ۱۳۹۰، ۱ و ۱۶).

رفعیان و همکارانش در تحقیقی به ارائه‌ی سه زیر معیار مکانی فضای عمومی، دسترسی و کیفیت محیط، جهت ارتقا انسجام اجتماعی، پرداختند. فضاهای عمومی جهت حضور تمامی افراد و برقراری ارتباط بین آنها مفید است. دسترسی مطلوب نیز باعث می‌شود حضور همه‌ی افراد در فضا تسهیل شده و امکان حضور افراد در فضاها افزایش یابد (رفعیان و همکاران، ۱۳۹۰: ۵۸ تا ۶۰). علاوه بر مطالب و مقالاتی که در این زمینه منتشر شده‌اند، دفتر هماهنگی و جهت گیری (OCO) برنامه‌ی URB-AL III (برنامه‌ای جهت افزایش سطح انسجام اجتماعی بین اقلیت‌های قومی و منطقه‌ای در آمریکای لاتین که توسط کمیسیون اروپا اداره می‌شود)، نیز مولفه‌هایی را برای ایجاد انسجام اجتماعی شناسایی کرده است که احساس تعلق و برابری - همه شمولی نیز جزو این عوامل هستند (URB-AL III, 2013: 24).

صادقی و همکاران در تحقیقی دیگر، که به دنبال بازشناخت مولفه‌های همبستگی اجتماعی در طراحی شهری بودند، نیز به همبستگی پرداختند. در این پژوهش آنها مولفه‌ها و شاخص‌های تاثیر گذار طراحی باهمستان بر همبستگی اجتماعی را شناسایی کردند (صادقی، لطفی و باقرزاده، ۲۰۱۸: ۱۰ و ۱۱). برخی از این عوامل و شاخص‌های آن شامل: مولفه‌ی ایمنی و امنیت که شاخص‌های آن شامل نفوذ پذیری و قابلیت دسترسی، ایمنی معابر، امکان نظارت و مراقبت، قلمرو، نگهداری و تعمیر دائمی و وضوح است. مولفه‌ی هویت کالبدی که شاخص‌های آن شامل معماری بومی/ محلی، جزییات و غنا، تاریخ محلی، کاراکتر، ارزش‌های معمارانه و کیفیت بصری منظر خیابان است. مولفه‌ی راحتی و آسایش که شاخص‌های آن شامل آسایش اقلیمی، تسهیلات برای پیاده‌ها، سهولت حرکت، کیفیت اصوات و بو و رایحه‌ی محیط و تحلیل آلودگی‌ها است. از میان انبوه پژوهش‌هایی که در باب انسجام اجتماعی و عوامل موثر بر آن در حیطه‌های مختلف زندگی بشر توسط صاحب‌نظران مختلف انجام شده است، در این پژوهش تعداد ۷ متغیر مستقل موثر بر انسجام اجتماعی به دست آمد. در جدول زیر (جدول ۱) عوامل موثر بر انسجام اجتماعی، همراه با تعاریف آنها از منابع مختلف، در حیطه‌ی طراحی شهری و موضوع پژوهش ارائه شده است.

جدول ۱- عوامل موثر بر انسجام اجتماعی در فضای شهری

عامل	تعریف
تعاملات اجتماعی	یک موضوع فیزیکی، یک نگاه، یک مکالمه و ارتباط بین افراد باشد؛ که خود مستلزم تعریف رویدادها و فعالیت‌های متناسب و در نتیجه نقش پذیری مردم در فضا و عضویت آنها در گروه‌ها و شبکه‌های اجتماعی است (بهزادفر و طهماسب، ۱۳۹۲: ۱۸).
هویت کالبدی	صفات و خصوصیتی که جسم شهر را از غیر متمایز کرده و شباهتش را با خودی آشکار می‌کند این صفات باید به گونه‌ای باشد که جسم شهر، در عین تداوم زمانی، در حال تحول و تکامل نیز باشد و در نهایت به پیدایش یک کل بینجامد (اصانلو، ۱۳۹۱: ۸۷).
احساس تعلق	این نیاز مربوط به رابطه‌ی انسان با دیگران و با محیط است؛ شخصی شدن و از خود پنداشتن یک امر و حتی یک اندیشه، احساس تعلق را به وجود می‌آورد؛ این احساس می‌تواند درمورد وسایل، فضا، افراد و ... در فرد ایجاد شود. پس درمورد هرگونه تعرض به آن واکنش نشان می‌دهد و در حفظ بهداشت آن می‌کوشد و در وفادارانه و در نهایت دقت در حفظ و تبلیغ و تعمیم آنها تلاش می‌کند (پاکزاد، ۱۳۹۱: ۳۶).
دسترسی	توانایی دسترسی به دیگر افراد، فعالیت‌ها، منابع، خدمات، اطلاعات و یا مکان‌ها شامل مقدار و نوع عناصر و عواملی که می‌توان به آنها دسترسی پیدا کرد (بحرینی، ۱۳۹۰: ۲۷۵). دسترسی به اماکن نیز از نیازهای مردم است؛ مانند دسترسی به فضای باز (لینچ، ۱۳۹۴: ۲۴۳).
همه شمولی	تضمین کننده‌ی قابل دسترس بودن شهر برای تمامی ساکنان آن بدون توجه به سن، جنس، درآمد، قومیت، ناتوانی و معلولیت و سایر اشکال متنوع جمعیتی (مدنی پور، ۱۳۹۶: ۱۵۹).
امنیت	این نیاز از عدم احساس خطر شروع می‌شود. دور ماندن از مزاحمت دیگران و محافظت از عوامل اقلیمی و ... (پاکزاد، ۱۳۹۱: ۳۶).
راحتی و آسایش	راحتی و آسایش هنگامی از بین می‌رود که فرد و جامعه در رفتارها دچار کمبود و در نتیجه دشواری می‌شود (صادقی و همکاران، ۱۳۹۸: ۱۶۱). زمانی در یک فضا آسایش وجود دارد که احساس رضایت از محیط وجود داشته باشد (صادقی و همکاران، ۲۰۱۸: ۱۱).

۳- روش تحقیق

دستیابی به هدف‌های تحقیق میسر نخواهد بود مگر زمانی که جستجوی شناخت با روش‌شناسی (Methodology) درست صورت پذیرد (خاکی، ۱۳۷۸: ۱۹۳). این پژوهش با ماهیت کمی- کیفی و از نوع کاربردی با روش توصیفی- تحلیلی و پیمایشی انجام شده است. هدف آن توسعه دانش طراحی شهری جهت ارتقا انسجام اجتماعی در شهرها است. به دنبال کشف عوامل موثر بر انسجام اجتماعی از طریق مطالعات کتابخانه‌ای و تنظیم پرسشنامه و تحلیل و تفسیر نتایج آن است. در این پژوهش در ابتدا با استفاده از مطالعات کتابخانه‌ای به جمع آوری مطالب مرتبط با انسجام اجتماعی و فضاهای شهری پرداخته شد. به این ترتیب که ابتدا متغیرهای مستقل موثر بر انسجام اجتماعی از طریق مطالعات کتابخانه‌ای به دست آمد؛ سپس از بین آنها متغیرهای مستقل موثر بر انسجام اجتماعی، متناسب با هدف تحقیق و مبانی نظری مرتبط با فضای شهری، انتخاب شد. پس از این مراحل با استفاده از پرسشنامه تنظیم شده بر اساس طیف لیکرت، که با استفاده از عوامل به دست آمده در فصل دو تهیه شد، به انتخاب متغیرهای مستقل از دید ساکنان پرداخته شده است. پس از پر شدن پرسشنامه‌ها توسط پاسخگویان و برداشت‌های میدانی محقق، نتایج آنها تحلیل و بررسی می‌شود. برای این منظور فراوانی، درصد فراوانی و میانگین امتیازات کسب شده توسط هر عامل موثر بر انسجام اجتماعی به دست می‌آید. جامعه آماری این پژوهش ساکنان مراجعه کننده به فضای سبز باقی مانده پارک تقوی یعنی محلات مجاور پارک تقوی اسلامشهر تا شعاع یک کیلومتری است. حجم نمونه با توجه به وسعت سایت و همچنین محدودیت ایجاد شده به دلیل وجود بیماری کوید - ۱۹ تعداد ۵۰ نفر از افراد و گروه‌های حاضر در محلات مجاور پارک تقوی انتخاب شدند.

۴- شناخت حوزه مطالعه

در این قسمت در دو بخش به شناخت محدوده مطالعه پرداخته می‌شود. بخش اول شامل شناخت شهر اسلامشهر است تا دیدی کلی نسبت به حوزه فراگیر بدست آید. در بخش دوم به شناخت حوزه محلی و حوزه مداخله پرداخته می‌شود.

۴-۱- شناخت شهر اسلامشهر

شهر اسلامشهر، با ۴۵ کیلومتر مربع مساحت، در بخش مرکزی شهرستان اسلامشهر قرار دارد. این شهر در ۲۲ کیلومتری جنوب شهر تهران قرار دارد؛ و نوزدهمین شهر ایران از لحاظ جمعیت است. این شهر همچنین پرجمعیت ترین شهری است که مرکز استان نیست. این شهر بخش کوچکی در جلگه پهناور و دشت های جنوبی تهران را در جنوب غربی ری و جنوب غرب تهران اشغال کرده است. بخش انتهایی رودخانه کرج در سمت غرب و بخش انتهایی رودخانه کن در سمت شمال شرق آن به طرف نقاط پست دشت‌های جنوبی کشیده شده اند (طرح راهبردی- ساختاری حوزه شهری اسلامشهر-رباط کریم، ۱۳۸۸).

از مشکلات عمده شهر اسلامشهر با تراکم بالای جمعیت، کمبود مراکز تفریحی از جمله پارک، شهر بازی و ... است (سایت شهرداری اسلامشهر). همجواری با تهران بزرگ و قرار داشتن در پایتخت کشور بیش از پیش بر اهمیت این شهر می افزاید. این شهر همجوار مهم ترین مراکز حمل و نقل مانند فرودگاه امام خمینی و مهرآباد تهران قرار دارد. همچنین مجتمع های صنعتی و صنعتی اسلامشهر و سهپند در شهرستان اسلامشهر قرار دارد. بسیاری از صنایع بزرگ کشور در مجاورت شهر اسلامشهر، واقع شده اند. بزرگترین مرکز نمایشگاه های ماشین آلات سنگین و نیمه سنگین استان و کشور در شهرستان اسلامشهر قرار دارد. مراکز پژوهش و آموزش عالی نیز در این شهرستان قرار دارد. همه این مزایا باعث ایجاد تنوع فرهنگی و قومی در این شهر شده است (سایت شهرداری اسلامشهر). نقشه های زیر موقعیت شهر اسلامشهر و محدوده مورد مطالعه را به تصویر می کشد.

مقیاس: ۱/۴۸۰۰۰۰

مقیاس: ۱/۲۷۰۰۰۰

شکل ۱- موقعیت شهرستان اسلامشهر در استان تهران شکل ۲- موقعیت شهر اسلامشهر در شهرستان اسلامشهر

۴-۲- شناخت ویژگی های محدوده محلی و حوزه مداخله

پارک تقوی یکی از فضاهای شهری با اهمیت اسلامشهر است که در محله فجر ناحیه سه منطقه یک شهرداری قرار گرفته است. این پارک چندین سال، به دلیل وجود شهربازی مجهز، مورد استفاده شهروندان از مناطق مختلف اسلامشهر بود؛ اما به دلایل مختلف از جمله پایان کار شهربازی، وجود بیشمار دستفروش، حضور معتادان به مواد مخدر، ایجاد مزاحمت برای ساکنان مجاور به

دلیل مراجعه شهروندان از سرتاسر اسلامشهر و ایجاد سرو صدا و شلوغی بیش از حد و احداث بازارچه پروتئین در جنوب این پارک رو به زوال نهاد؛ و اینک به فضایی تبدیل شده است که مراجعان اندکی دارد. در حال حاضر تنها یک قسمت از آن، که دارای چمن، درختان و مبلمان و کفسازی است، قابل استفاده است که آن هم مشکلاتی دارد. اینک این پارک، با مساحت حدوداً ۳,۵۵ هکتار، در مقیاس شهر عمل نمی کند بلکه تنها ساکنان مجاور این پارک و معتادان به مواد مخدر در آن حضور می یابند؛ این موضوع باعث نا امن شدن فضا و در نتیجه کاهش بیش از پیش مراجعان شده است.

مقیاس: ۱/۳۶۰۰۰

شکل ۴- پارک تقوی

مقیاس: ۱/۱۵۵۰۰۰

شکل ۳- موقعیت حوزه بلا فصل پارک تقوی

پارک در داخل بافت مسکونی قرار دارد؛ به طوری که به جز ضلع جنوبی، که بوسیله بازارچه پروتئین از جاده تهران ساوه جدا شده است، اضلاع شرقی و غربی و شمالی بوسیله ساختمان های مسکونی احاطه شده است. در محلات مجاور این پارک، تا حدود شعاع یک کیلومتر، فضای شهری، بویژه فضای سبز، به ندرت به چشم می خورد که بخش زیادی از آن ها کاکرد اجتماعی ندارند. به این دلیل مردم به ناچار از فضاهای تجاری و مراکز خرید به عنوان جایگزینی برای این کمبود استفاده می کنند. بنابراین نیاز به ایجاد یک فضای شهری در این محدوده بسیار احساس می شود؛ بویژه به این دلیل که تراکم جمعیت در این محدوده بسیار بالا است و جمعیت زیادی در آن زندگی می کنند. از این رو این پارک و محلات اطراف آن به عنوان محدوده مورد مطالعه در این پژوهش انتخاب شد (شش محله دورتادور پارک علاوه بر محله فجر که پارک در آن قرار دارد) تا با رفع مشکلاتی مانند حضور معتادان به مواد مخدر و ایجاد فضای مشوق حضور همه افراد و در عین حال در سطح محلات مجاور، بتواند باعث ارتقا انسجام اجتماعی در محدوده شود.

شکل ۶- فضای سبز باقی مانده (مأخذ: نگارنده، ۱۴۰۰)

شکل ۵- دید از شمال به جنوب (مأخذ: نگارنده، ۱۴۰۰)

شکل ۷- محلات مجاور حوزه مداخله (مأخذ: شهرداری اسلامشهر، ۱۳۹۹)

مسافت قابل قبول برای پیاده روی یک کیلومتر است؛ این اندازه را اندازه زیست‌شناسی می‌نامند. به همین دلیل است که اکثر مراکز شهری از نظر اندازه یکسان‌اند؛ معمولاً یک در یک کیلومتر یا کمی بیشتر، حتی اگر جمعیت آنها گستره‌ای از ۵۰۰ تا یک میلیون نفر باشد (گل و سوار، ۲۰۱۳: ۱۲۷). یکی از دلایل انتخاب محله‌های اطراف محله فجر همین شعاع یک کیلومتر برای پیاده‌روی انسان است. این محلات حدوداً تا شعاع یک کیلومتری یا کمتر از آن نسبت به پارک قرار دارند. این پارک در بر شمالی جاده تهران-ساوه موقعیت دارد. دو محله از محلات منطقه ۲، که در بر جنوبی جاده تهران-ساوه قرار دارند، نیز در شعاع یک کیلومتری قرار می‌گیرند؛ اما به دلیل وجود لبه انسان ساخت جاده تهران-ساوه با عرض حدود ۵۰ متر تمایل برای حضور در پارک تقوی از سوی ساکنان وجود نخواهد داشت؛ بنابراین این محلات در محدوده مورد مطالعه در نظر گرفته نمی‌شوند. تنها یکی از محلات لبه جنوبی به دلیل فاصله بسیار کم به پارک جزو محدوده مورد مطالعه محسوب می‌شود. با توجه به مطالب بیان شده این فضای رها شده می‌تواند فضای مناسبی جهت ایجاد فضای جمعی و در نتیجه ارتقا انسجام اجتماعی، برای محدوده‌ی مطالعه، باشد.

۴-۳- تحلیل و بررسی عرصه طراحی

در این قسمت از جدول سوات و با استفاده از این جدول نقشه تحلیل یکپارچه برای تحلیل عرصه طراحی استفاده شده است.

جدول ۲- جدول تحلیلی سوات حوزه مداخله

مؤلفه	قوت	ضعف	فرصت	تهدید
زیست محیطی	وجود درختان قدیمی در ضلع غربی پارک تقوی	تبدیل شدن زمین بایر به محل دفع زباله، کمبود عناصر طبیعی در محدوده بلافاصله پارک تقوی	وجود فضای بایر امکان گسترش فضا و منظر شهری را بیشتر می‌کند.	عدم رسیدگی به فضای سبز باقی مانده در پارک تقوی و امکان از بین رفتن آن به طور کلی
دسترسی	وجود دسترسی‌های پیاده و سواره، غریب گز بودن فضای پارک تقوی به دلیل وجود بازارچه و ورودی‌های غریب گز نسبت به جاده تهران-ساوه، وجود تعداد زیاد ورودی به پارک در عین غریب گز بودن، وجود دید و منظر زیبا در دسترسی غربی پارک تقوی	عبور خودروها از خیابان شرقی (خیابان تقوی) پارک تقوی مانع عبور امن کودکان از خیابان می‌شود، کفسازی نامناسب در دسترسی غربی، عدم وجود نورپردازی دسترسی‌ها در شب	امکان آرامسازی خیابان شرقی (خیابان تقوی) پارک تقوی، امکان تقویت پیاده محوری در اطراف پارک به وسیله آرامسازی خیابان‌ها و کوچه‌های منتهی به پارک	امکان از بین رفتن غریب گزی به دلیل عبور وسایل نقلیه از نواحی دوردست از خیابان شرقی (خیابان تقوی) سواره رو، آلودگی صوتی در خیابان شرقی (خیابان تقوی) به دلیل عبور وسایل نقلیه سبک و سنگین، مجاورت پارک تقوی به جاده تهران-ساوه در ضلع جنوبی که مقیاس فرا شهری دارد
کاربری	وجود مسجد در نزدیکی پارک تقوی و قابل رویت بودن آن، وجود مدرسه در شرق پارک، قرارگیری پارک تقوی در بافت مسکونی، امکان ایجاد فضای عمومی با قابلیت ورزشی-تفریحی	وجود کاربری ناسازگار تجاری بازارچه گوشت در محوطه جنوبی (مجاورت جاده تهران-ساوه) پارک تقوی، وجود فروشگاه در محوطه شمالی پارک، عدم توجه به فضای پارک تقوی به عنوان تنها فضای باز عمومی در محدوده بلافاصله آن، عدم وجود کاربری خرد مقیاس در داخل محدوده پارک تقوی	استفاده از زمین بایر جهت ایجاد کاربری مورد نیاز، امکان بالا رفتن امنیت در محدوده بلافاصله در صورت حضور موثر افراد و بروز فعالیت	امکان جذب بیشتر معناتان در صورت عدم رسیدگی و خلوت شدن پارک
کالبدی	محصوریت مناسب پارک به وسیله ساختمان‌های یک تا پنج طبقه، دید به مسجد و مخصوصاً گلدسته‌های آن از پارک، یکپارچگی فضای پارک و زمین بایر، هماهنگی خط آسمان در اکثر قسمت‌های مجاور پارک، یکدست بودن فضای پارک تقوی جهت گسترش در آینده	کاهش مساحت پارک با ساخت بازارچه پروتیین در محوطه جنوب، عدم هدایت مناسب آب‌های سطحی، عدم وجود مبلمان شهری مناسب، عدم نورپردازی پارک در شب، کیفیت بد منظرهای مجاور پارک، فقدان امنیت در فضای رها شده و غیر قابل رویت در مجاورت بازارچه، عدم وجود چشمان ناظر از سمت غرب، وجود جداره‌های فاقد زیبایی، نازیبایی و نامناسب بودن ورودی‌های اصلی از جاده تهران-ساوه	-سعی مردم در پاکیزه نگهداشتن فضا در صورت توجه مسولین به طراحی این فضا	-از بین رفتن زیبایی گلدسته‌های مسجد و کاهش رویت پذیری آن از پارک در صورت افزایش طبقات ساختمان‌های مجاور

شکل ۸- تحلیل یکپارچه

۵- تجزیه و تحلیل یافته‌ها

با توجه به نتایج بدست آمده در SPSS از میان ۵۰ نفر، که ۵۰ پرسشنامه را پاسخ دادند، ۵۲ درصد مرد و ۴۸ درصد آنها زن بودند. گروه‌های مختلف سنی که از بین آنها ۳۸ درصد ۱۸ تا ۳۵ سال، ۴۲ درصد ۳۶ تا ۴۵، ۱۰ درصد ۴۶ تا ۵۵ و ۱۰ درصد بالاتر از ۵۵ سال مورد پرسش قرار گرفتند. با توجه به ارقام به دست آمده همه گروه‌های سنی مد نظر قرار گرفته است. ۲ درصد از پاسخگویان تحصیلات ابتدایی، ۱۴ درصد تحصیلات راهنمایی، ۵۴ درصد تحصیلات متوسطه و ۳۰ درصد تحصیلات دانشگاهی دارند. به دلیل حضور اکثر خانم‌های مسن و خانه دار در فضای سبز باقی مانده از فضای پارک قدیمی تقوی، تعداد افراد دارای تحصیلات متوسطه بیشتر به چشم می‌خورد. به دلیل حضور اکثر خانم‌های خانه دار و همچنین آقایان مسن در این محدوده ۷۶ درصد پاسخگویان متأهل، ۲۰ درصد آنها مجرد و ۴ درصد آنها مطلقه و همسر فوت شده بودند. با توجه به اطلاعات به دست آمده از شغل پاسخگویان ۳۶ درصد شغل آزاد، ۱۸ درصد کارمند، دو درصد دانشجو، ۳۲ درصد خانه دار، ۱۰ درصد بازنشسته و دو درصد بیکار بودند. با توجه به اینکه پرسشنامه‌ها در روزهای مختلف و در قسمت‌های مختلف محدوده مطالعه و پیرامون آن انجام شد تمامی گروه‌های شغلی در آن شامل شدند. حضور خانم‌های اکثر خانم‌ها دار در محدوده، به دلیل حضور کودکان خردسال از لوازم بازی باقی مانده محدود، پررنگ تر بود. شهر اسلامشهر شهری مهاجر پذیر است که افراد با قومیت‌های مختلف از نقاط مختلف ایران در آن زندگی می‌کنند. به این ترتیب پاسخگویان پرسشنامه پژوهش حاضر نیز از اقوام مختلف هستند. ۴۲ درصد پاسخگویان ترک، ۲۸ درصد کرد، ۱۰ درصد لر، ۱۴ درصد گیلکی و ۶ درصد از سایر اقوام و گروه‌ها بودند. طبق اطلاعات به دست آمده از پرسشنامه، تنها ۱۴ درصد پاسخگویان در اسلامشهر به دنیا آمده‌اند؛ و محل تولد ۸۶ درصد آنها محلی غیر از اسلامشهر است. همانطور که اقوام مختلفی از نقاط مختلف به این شهر مهاجرت کرده‌اند محل تولد اکثریت آنها نیز متفاوت بوده و جایی غیر از اسلامشهر است. این امر نیز حکایت از ناهمگونی گروه‌های مختلف ساکن در اسلامشهر دارد. از سوی دیگر مدت اقامت ۱۲ درصد پاسخگویان کمتر از ۵ سال، ۱۶ درصد بین ۵ تا ۱۰ سال، ۱۲ درصد بین ۱۱ تا ۱۵ سال و ۲۰ درصد آنها ۱۶ تا ۲۰ سال و در نهایت ۴۰ درصد آنها نیز بیشتر از ۲۰ سال است. همانطور که ملاحظه می‌گردد مدت اقامت ۶۰ درصد ساکنان کمتر از ۲۰ سال است.

بر اساس مطالعات انجام گرفته در این پژوهش ۷ عامل تعاملات اجتماعی، هویت کالبدی، احساس تعلق، راحتی و آسایش، دسترسی، همه شمولی و امنیت به عنوان عواملی که باعث انسجام اجتماعی در فضای شهری می‌شوند انتخاب شد؛ و در محدوده‌ی پارک تقوی مورد سنجش قرار گرفت. جهت بررسی اهمیت این متغیرهای مستقل ۷ گانه‌ی تحقیق، در محدوده‌ی مورد مطالعه و از دید ساکنان این محدوده در شهر اسلامشهر، تعداد ۲۰ سوال بسته از پاسخگویان پرسیده شد. هر متغیر مستقل دارای سه یا دو سوال بود. هر سوال دارای پنج گزینه بود که به گزینه‌ها به ترتیب از کمترین به بیشترین امتیاز ۱ تا ۵ داده شد؛ که متوسط نمره‌ها ۳ بود. پس از به‌دست آمدن نتایج هر سوال میانگین آنها به دست آمد و سپس با استفاده از میانگین سوالات میانگین هر متغیر

مستقل از ۷ متغیر بدست آمده از مطالعات در این پژوهش به طور جداگانه به دست آمد (جدول ۳). اگر میانگین متغیری بیشتر از ۳ بود یعنی آن متغیر از دید پاسخگویان اهمیت بیشتری دارد؛ و اگر میانگین متغیری کمتر از ۳ بود یعنی آن متغیر از دید پاسخگویان دارای اهمیت کمتری است.

جدول ۳- نتایج کلی و مقایسه‌ی میانگین متغیرهای مستقل ۷ گانه‌ی تحقیق (مأخذ: نگارنده)

اولویت	میانگین امتیاز کسب شده هر یک از متغیرهای مستقل ۷ گانه	متغیر مستقل
۱	۴,۲۱	راحتی و آسایش
۲	۴,۰۸	امنیت
۳	۳,۹۲	تعاملات اجتماعی
۴	۳,۷۸	همه شمولی
۵	۳,۷۴	احساس تعلق
۶	۳,۵۳	دسترسی
۷	۲,۷۵	هویت کالبدی

با توجه به میانگین‌های بدست آمده متغیرهای تعاملات اجتماعی، احساس تعلق، راحتی و آسایش، دسترسی، همه شمولی و امنیت با میانگین‌های بالاتر از ۳ از دید پاسخگویان اهمیت بیشتری دارد. متغیر هویت کالبدی با میانگین پایین‌تر از ۳ دارای اهمیت کمتری در نزد پاسخگویان است. به این ترتیب یکی از اهداف تحقیق، یعنی شناسایی عوامل موثر بر انسجام اجتماعی در فضای شهری مد نظر، محقق شد.

۸- ارایه‌ی راهبردها و سیاست‌ها

با توجه به یافته‌های پژوهش عوامل راحتی و آسایش، امنیت، تعاملات اجتماعی، همه شمولی، احساس تعلق و دسترسی از دید مردم ملات مجاور می‌توانند افزایش دهنده‌ی انسجام اجتماعی در فضای شهری پارک تقوی باشند. از این رو در این قسمت به ارایه راهبردها و سیاست‌های مرتبط با این اهداف پرداخته می‌شود.

جدول ۴- جدول اهداف خرد، راهبردها و سیاست‌ها

اهداف خرد	راهبرد	سیاست
برقراری تعاملات اجتماعی	ایجاد زمینه‌ای برای مشارکت مردم	امکان برگزاری فعالیت‌های جمعی، امکان برگزاری نمایشگاه‌های کوچک با مقیاس محلی برای گروه‌های مختلف، ایجاد ارتباط مناسب بین پارک تقوی و بافت مسکونی مجاور
	تقویت امکاناتی جهت ارتباط بین مردم و گفتگو	تعبیه انواع امکانات نشستن و گفتگو، حذف کاربری‌های نامرتب و کسل کننده فضا، گسترش کالبدی فضا برای حضور بیشتر افراد
	تشویق کنندگی فضا به مکث افراد در آن	ایجاد امکان تعامل و درگیری افراد با محیط، مرکزگرایی و سوق دادن افراد به مرکز با استفاده از عناصری مانند مجسمه، آبنا و ... ، طراحی کفسازی‌های مناسب برای تشویق پیاده‌روی، طراحی کفسازی مشوق مکث، نورپردازی مناسب مسیر پیاده، استفاده از بدنه‌ها به گونه‌ای که بتوان بر فضای شهری تمرکز و مکث کرد، تعبیه فعالیت‌هایی که نظر عابرین را جلب کند، عدم وجود مسیر مستقیم از وسط فضای شهری
ایجاد احساس تعلق	ایجاد ارتباط بین فرد و محیط کالبدی	تقویت فضای سبز، درگیر شدن فرد با محیط کالبدی با استفاده از فعالیت‌ها، منظرسازی فضا امکان بروز فعالیت‌های متنوع برای گروه‌های مختلف
	خاص بودن ویژگی‌های فضا برای مردم	استفاده از عناصر طبیعی موجود در فضا، استفاده از عناصر کالبدی موجود در فضا، استفاده از عناصر فرهنگی اقوام در فضا
افزایش راحتی و آسایش	حذف عوامل آزار دهنده محیط	کاهش انواع آلودگی‌ها، پرهیز از اختلاف سطح بیش از اندازه در فضا، کفسازی مناسب محدوده، تعبیه میلمان مختلف مورد نیاز در جای جای محدوده
	آسایش اقلیمی	استفاده از درختان سایه انداز در تابستان، استفاده از میلمان مختلف برای تعدیل شرایط آب و هوایی آزار دهنده، تلطیف هوا در تابستان با استفاده از آب، استفاده از پوشش گیاهی و مصالح مناسب زمینه
دسترسی مناسب	دسترسی پیاده و دوچرخه به پارک	کاهش سرعت خودروها با استفاده از تمهیدات آرامسازی، جلوگیری از ورود وسایل نقلیه موتوری با استفاده از تمهیدات کالبدی، دعوت ساکنین به حضور و عبور و مرور در طول و عرض خیابان سواره رو
	بهبود انواع دسترسی به پارک	مناسب بودن فضا برای دوچرخه سواری و پارکینگ دوچرخه، تشویق افراد به دسترسی پیاده به فضا با استفاده از عناصر طراحی شهری در کوچه‌ها و دسترسی‌های منتهی به پارک، طراحی مسیر پیاده جهت تقویت پیاده روی

اهداف خرد	راهبرد	سیاست
همه شمولی فضا	جذب افراد از گروه‌های مختلف	وجود تمهیدات برای معلولین، وجود امکاناتی برای بازی کودکان، وجود امکانات برای بازی و ورزش نوجوانان و جوانان، وجود امکاناتی برای جذب و تشویق دختران نوجوان و جوان برای بازی و ورزش، امکان بروز فعالیت‌های متنوع در فضا و امکان انتخاب آنها
	امکان بروز نموده‌های تاریخی، فرهنگی و اجتماعی گروه‌های مختلف در فضا	برگزاری آیین‌های اقوام مختلف مانند موسیقی و رقص محلی و ...
افزایش امنیت	تقویت چشمان ناظر بر فضا	امکان حضور افراد تا شب هنگام، نورپردازی کافی تمام قسمت‌ها، وجود امکانات برای جذب همه گروه‌ها به فضا
	حذف عوامل جذب بذهکاران به فضا	عدم استفاده از مبلمان حجیم و با ارتفاع زیاد، حذف نقاط غیرقابل رویت، نورپردازی مناسب و کافی تمام قسمت به‌ویژه نقاط غیرقابل رویت

۹- نتیجه گیری

با توجه به نتایج بدست آمده از بخش‌های قبل بوسیله پرسشنامه عوامل موثر بر انسجام اجتماعی، که متغیرهای مستقل پژوهش محسوب می‌شوند، در حوزه مداخله مورد سنجش قرار گرفتند. با توجه به این نتایج عوامل راحتی و آسایش با میانگین ۴,۲۱، امنیت با میانگین ۴,۰۸، تعاملات اجتماعی با میانگین ۳,۹۲، همه شمولی ۳,۷۸، احساس تعلق با میانگین ۳,۷۴ و دسترسی با میانگین ۳,۵۳ بر افزایش انسجام اجتماعی در محدوده‌ی مطالعه موثر است. از طرفی، همان‌طور که پیش از این اشاره شد، فضای شهری شامل اجزای مختلف کالبدی از جمله کفسازی، پوشش گیاهی و مبلمان است که به منظور طراحی فضای شهری جهت نیل به اهداف تحقیق باید آنها توجه نمود. بنابراین به منظور افزایش انسجام اجتماعی، در محدوده‌ی مورد مطالعه، و در نتیجه در مقیاس کلان در شهر اسلامشهر، راهبردها و سیاست‌هایی (جدول ۵) در راستای تقویت این عوامل در فضای شهری ارائه شد.

منابع

۱. اردشیری مهیار و حاجی پور خلیل و حکیمی سمیه (۱۳۹۲). بررسی نقش و جایگاه ساختار کالبدی محله‌های شهری بر شکل گیری سرمایه اجتماعی، محله پژوهش و برنامه ریزی شهری، سال چهارم، شماره سیزدهم، ص. ۳۵ تا ۵۶.
۲. اصلانو حسن (۱۳۹۱). بازشناسی مفهوم هویت کالبدی و تعامل معماری کهنه و نو در سامان دهی محله تاریخی جلفا اصفهان، مطالعات شهر ایرانی اسلامی، شماره ۱۰، ص. ۸۵ - ۹۵.
۳. افروغ عماد (۱۳۷۸). فضا و نابرابری اجتماعی. تهران: انتشارات دانشگاه تربیت مدرس.
۴. بحرینی سید حسین (۱۳۹۰). فرایند طراحی شهری. موسسه انتشارات دانشگاه تهران.
۵. بهزادفر مصطفی و طهماسبی ارسلان (۱۳۹۲). شناسایی و ارزیابی مولفه‌های تاثیر گذار بر تعاملات اجتماعی، باغ نظر، فصلنامه علمی- پژوهشی پژوهش‌های هنر، معماری و شهرسازی نظر، شماره ۲۵، ص. ۱۷-۲۸.
۶. پاکزاد جهان‌شاه (۱۳۹۱). مبانی نظری و فرایند طراحی شهری. انتشارات شهیدی.
۷. پوراحمد، احمد، و سیف الدینی، فرانک، و پرنون، زیبا، (۱۳۹۰). مهاجرت و تغییر کاربری اراضی در شهر اسلامشهر. مطالعات جغرافیایی مناطق خشک، سال دوم، شماره پنجم، پاییز، ۱۵۲-۱۳۱.
۸. پورجعفر محمد رضا و محمودی نژاد هادی (۱۳۸۸). طراحی شهری و سرمایه اجتماعی در فضای شهری، نشر هله.
۹. توسلی محمود و بنیادی ناصر (۱۳۸۶). طراحی فضای شهری، فضاهای شهری و جایگاه آنها در زندگی و سیمای شهری. انتشارات شهیدی، چاپ دوم.
۱۰. دلفی مریم و نواح عبدالرضا (۱۳۹۴). بررسی عوامل اجتماعی مؤثر بر وفاق اجتماعی (مورد مطالعه خانوارهای شهری بوشهر). فصلنامه مطالعات جامعه شناختی جوانان، سال پنجم، شماره هفدهم، ص. ۷۵-۱۰۶.
۱۱. ربانی رسول و حبیبی صفدر (۱۳۹۰). تحلیلی بر نقش فضاهای شهری در ایجاد سرمایه اجتماعی (مطالعه موردی: شهر کرد). مطالعات شهری، سال اول، شماره اول، ص. ۱ تا ۱۸.
۱۲. رفیعیان مجتبی و احمدیان رضا و قزل عبدالجلیل (۱۳۹۰). بررسی معیارهای مکانی مؤثر در انسجام اجتماعی گروه‌های قومی شهر بندر ترکمن. فصلنامه جغرافیا، شماره ۱۶، بهار، ۶۶-۵۲.
۱۳. خاکی غلامرضا (۱۳۷۸). روش تحقیق با رویکردی بر پایان نامه نویسی، وزارت فرهنگ و آموزش عالی مرکز تحقیقات علمی کشور با همکاری کانون فرهنگی انتشاراتی درایت.

۱۴. شکور علی و عبدالله زاده فرد علیرضا و خورشیدی راضیه (۱۳۹۷). نقش ساختار کالبدی شهرها بر شکل‌گیری همبستگی اجتماعی در محلات شهری، محدوده مطالعه: محله قصردشت شیراز. نشریه پژوهش و برنامه ریزی شهری، سال ۹، شماره پیاپی ۳۳، ص. ۹۶-۸۵.
۱۵. صادقی علی رضا و لطفی سهند و باقرزاده امید (۲۰۱۸). بازساخت مولفه‌های همبستگی اجتماعی در طراحی شهری. کنفرانس عمران، معماری و شهرسازی کشورهای جهان اسلام. تبریز، دانشگاه تبریز - دانشگاه شهید مدنی آذربایجان - دانشگاه علمی کاربردی شهرداری تبریز.
۱۶. صادقی علیرضا و لطفی سهند و باقرزاده امید (۱۳۹۸). واکاوی ابعاد و عوامل مؤثر بر ارتقای همبستگی اجتماعی در بافت‌های تاریخی ناکارآمد، مورد پژوهی: محله بهبهانی بوشهر، مطالعات ساختاری و کارکردی شهری، سال هفتم، شماره ۲۲، ص. ۱۷۶-۱۵۵.
۱۷. طرح راهبردی - ساختاری حوزه اسلامشهر - رباط کریم، وزارت مسکن و شهرسازی، سازمان مسکن و شهرسازی استان تهران، ۱۳۸۸.
۱۸. عمویی حامد و ساعی احمد. (۱۳۹۲). تأثیر توسعه سرمایه اجتماعی بر ارتقای انسجام اجتماعی و ملی. فصلنامه تخصصی علوم سیاسی، سال نهم، شماره ۲۴، ص ۷-۳۸.
۱۹. غلامی محمد و حیاتی عقیل (۱۳۹۲). بررسی تأثیر هویت کالبدی بر انسجام اجتماعی مطالعه موردی: محله اوین شهر تهران. نشریه تحقیقات کاربردی علوم جغرافیایی، سال سیزدهم، شماره ۳۰، ص. ۱۳۱-۱۵۰.
۲۰. فرهنگد مهناز و سعیدی مدنی سید محسن و سهندی خلیفه کندی مهناز (۱۳۹۴). مطالعه تطبیقی انسجام اجتماعی بین دو قومیت آذری و کرد، مورد مطالعه: شهرهای سنندج و تبریز. بررسی مسائل اجتماعی ایران، بررسی مسائل اجتماعی ایران، دوره ششم، شماره یک، ص. ۹۵-۱۲۲.
۲۱. کرمونا متیو و همکاران (۱۳۹۴). مکان‌های عمومی، فضاهای شهر، ابعاد طرحی شهری. ترجمه: فریبا قرائی، مهشید شکوهی، زهرا اهری و اسماعیل صالحی ناشر: دانشگاه هنر.
۲۲. کریمی موغاری، زهرا، و ابونوری، اسماعیل، و زبیری، هدی، (۱۳۹۳). تحلیل فازی انسجام اجتماعی و رابطه آن با توسعه اقتصادی. تحقیقات اقتصادی، دوره ۴۹، شماره سه، پاییز، ۶۴۵-۶۲۱.
۲۳. کوزر، لیونیس. (۱۳۸۳). زندگی و اندیشه بزرگان جامعه شناسی. ترجمه محسن ثلاثی، تهران: انتشارات علمی.
۲۴. گل، یان و سوار، برجیت (۲۰۱۳). چگونه زندگی همگانی را مطالعه کنیم. ترجمه: مصطفی بهزادفر، محمد رضایی ندوشن، احمد رضایی ندوشن، ناشر: علم معمار رویال.
۲۵. لینچ، کوین (۱۳۹۴). تئوری شکل شهر. ترجمه: سید حسین بحرینی، موسسه انتشارات دانشگاه تهران.
۲۶. مدنی پور علی (۱۳۹۶). طراحی شهری، فضا و جامعه. ترجمه: بهناز امین زاده و راضیه رضا بیگی، ناشر: موسسه انتشارات دانشگاه تهران.
۲۷. موسوی، یعقوب، (۱۳۸۱). پدیده کاهش همبستگی اجتماعی در کلانشهرها. مدرس، دوره شش، شماره چهار، زمستان، ۱۳۳-۱۱۳.
28. Jennings, V & Bamkole, O (2019), The Relationship between Social Cohesion and Urban Green Space: An Avenue for Health Promotion, Environmental Research and Public Health, No. 16(3), p. 1-14.
29. Kerns, A & forrest, R.(2000). Social cohesion and multilevel urban governance. Urban studies, 37, 995-1017.
30. Miao, J & Xiaogang, W & Xiulin, S (2018). Neighborhood, social cohesion, and the Elderly's depression in Shanghai. Social Science & Medicine, No. 229, pp. 134- 143.
31. Novy, A & Coimbra Swiatek, D & Moulart, F (2011), Social Cohesion: A Conceptual and Political Elucidation. urban studies, No 49(9), p. 1873-1889.
32. Peters, K & Elands, B & Buijs, A (2009). Social interactions in urban parks: Stimulating social cohesion? Urban Forestry & Urban Greening, No. 9, PP. 93-100.
33. <http://eslamshahr.ir/Index.aspx?tempname=newLogin&lang=1&sub=0>

بازآفرینی بافت تاریخی با رویکرد مکان سازی گردشگری؛ نمونه مطالعاتی: بخش مرکزی شهر ارومیه

تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۰۶/۲۱

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۰۸/۰۴

کد مقاله: ۹۲۴۰۹

محسن عبدود^{۱*}، محمد صالح علیرضائی فرد^۲، رضا فرخ^۳

میلاد عباس پور^۴

چکیده

پژوهش با هدف ساماندهی بافت تاریخی میدان ولایت فقیه ارومیه و پاسخ به سؤال چگونگی برون رفت از مشکلات موجود و تقویت پتانسیل های گردشگری بافت به آسیب شناسی در قالب ارائه یک طرح بازآفرینی شهری با رویکرد مکان سازی گردشگر محور پرداخته است. تحقیق از نوع تحلیلی - کاربردی بوده و با رویکرد استقرایی در جهت رسیدن به یک طرح و برنامه کارآمد می باشد. داده های مورد استفاده با روش های میدانی (مشاهده و پرسشنامه) و بررسی متون علمی و پژوهشی به دست آمده است. شناخت وضع موجود بافت تاریخی شهر ارومیه با کمک جدول SWOT در چهار بعد روبه ای، ماهوی، زیبا شناختی و زیست محیطی بوده است. با مطالعه متون تخصصی و مبانی نظری، معیارهای مکان سازی، در ۴ معیار اصلی و ۳۴ زیرمعیار که باتوجه به ویژگی های مشترک به ۱۵ گروه تقسیم بندی شده اند و با استفاده از پرسشنامه متخصصین با روش تحلیل سلسله مراتبی (AHP) و نرم افزار اکسپرت چویس امتیازدهی شده اند. سه آلترناتیو ارائه شده با همین روش امتیازدهی و رتبه بندی شده و پس از تشخیص نقاط قوت و ضعف آن ها آلترناتیو نهایی به صورت ترکیبی از نقاط قوت آلترناتیوهای پیشنهادی ارائه گردیده است. باتوجه به ویژگی ها و معیارهای رویکرد مکان سازی سعی بر آن بوده که طرحی ارائه شود تا با در نظرگیری شرایط موجود مکانی برای گردشگری خلق گردد. ساخت چنین مکان هایی علاوه بر رونق اقتصادی شهر باعث تقویت ویژگی های فرهنگی و هنری شهری و در نتیجه آن حس تعلق به مکان و تقویت هویت شهری و شهروندی می گردد و موجب احیای بافت های تاریخی و قدیمی می شود و همچنین محیطی برای جذب توریست داخلی و خارجی گردد و به مکانی گردشگر محور تبدیل شود. آلترناتیو نهایی با در نظرگیری جنبه های مختلف محدود و با تحلیل و بررسی امتیازات و نقاط قوت و ضعف سه آلترناتیو بیان شده، ارائه شده است.

واژگان کلیدی: واژه کلیدی، واژه کلیدی، واژه کلیدی، واژه کلیدی، واژه کلیدی،

۱- دانشجوی کارشناسی ارشد برنامه ریزی شهری، دانشکده معماری، شهرسازی و هنر، دانشگاه ارومیه، ارومیه، ایران. (نویسنده مسئول). abdovadmohsen@gmail.com

۲- دانشجوی کارشناسی ارشد طراحی شهری، دانشکده معماری و شهرسازی، دانشگاه بین المللی امام خمینی، قزوین، ایران.

۳- دانشجوی کارشناسی ارشد مدیریت شهری، دانشکده معماری و شهرسازی، دانشگاه هنر تهران، تهران، ایران.

۴- دانشجوی کارشناسی ارشد مدیریت شهری، دانشکده معماری و شهرسازی، دانشگاه هنر تهران، تهران، ایران.

۱- مقدمه

گسترش روزافزون تکنولوژی در دهه‌های اخیر علاوه بر برقرار کردن بستر مورد نیاز آسایش بشر، که موجبات رشد روز افزون جمعیت، سوق افراد به شهرها و ایجاد موج وسیعی از شهرنشینی گردیده است، موجب تغییرات ساختاری و کارکردی فراوانی در شهرها نیز شده است. به گونه‌ای که دیگر ساختار و کالبد شهرهای قدیمی پاسخگوی نیازهای فعلی ساکنین خود نبوده و ناچار به دگرگونی و ساماندهی دوباره می‌باشند. که از پیامدهای این پدیده، شدت یافتن ضرب‌آهنگ تغییرات فضایی-کالبدی شهرها به طور اعم و مراکز شهری، بخش‌های مرکزی شهرها به طور اخص بافت‌های تاریخی و فرهنگی بوده است که اغلب سبب افت منزلت اجتماعی، نابسامانی در سازمان فضایی-کالبدی، زوال اقتصادی و ناکارآمدی کارکردی در این محدوده‌ها شده است (بحرینی و همکاران، ۱۳۹۳). بافت‌های تاریخی ایران باتوجه به تمدن دیرین تاریخی و جاذبه‌های فرهنگی، معماری و بناهای یادگار از دوره‌های حکومتی مختلف از جذاب‌ترین مراکز گردشگری جهان بوده و می‌تواند یکی از پتانسیل‌های درآمدی برای شهرها باشد. اما مراکز تاریخی شهرها با دارایی‌های نامحدود و پتانسیل‌های فراوان به فراموشی سپرده شده‌اند و به عنوان ازسمندترین بخش شهرها دیگر کارکرد قبلی خود را از دست داده‌اند و رو به فرسودگی می‌باشند. با اجرای طرح‌های نامناسب و ناسازگار سرعت تخریب این بافت‌ها افزایش پیدا کرده و منزلت اولیه خود را نیز از دست داده‌اند. به طور کلی مراکز تاریخی شهرها مورد کم لطفی مسئولان، برنامه‌ریزان و طراحان شهری قرار گرفته و با وجود پتانسیل‌های بسیاری که می‌توانست یکی از نقاط قوت و عصای دست شهرها و مسئولین شهری گردد به یکی از معضلات و مشکلات اساسی در پیش روی آنان قرار گرفته است و به جلوه نامناسبی از شهرها بدل گردیده است. امروزه باتوجه به مسائل طرح شده لزوم مداخله در این بافت‌ها در جهت پیشبرد اهداف استراتژیک شهری و استفاده از پتانسیل‌های محلی موجود در استخوان‌بندی تاریخی شهرها به عنوان گوه‌ری بی‌بدل در مراکز شهرها مطرح می‌گردد. در این راستا یکی از رویکردهای اصلی برای احیای بافت‌های فرسوده و تاریخی شهرها رویکرد بازآفرینی شهری است. این واژه به شکل گسترده‌ای پس از ۱۹۹۵، به عنوان جایگزینی برای نوسازی شهری در عرصه ادبیات شهرسازی جریان یافت (بحرینی و همکاران، ۱۳۹۳: ۲۰۰). بازآفرینی شهری نگرشی است که در قالب آن اقداماتی جامع و یکپارچه در جهت بهبود مشکلات شهری موجود در بافت‌های مشکل دار از جمله بافت‌های تاریخی و فرسوده شهری صورت می‌گیرد که در نهایت موجب پوشش ضعف‌های موجود و تقویت نقاط قوت می‌گردد و پایداری را برای بافت مورد نظر به ارمغان می‌آورد.

بازآفرینی محیط‌های شهری از رکود اقتصادی، محیطی، اجتماعی و فرهنگی که در اثر زوال و تخریب کالبد فیزیکی به وجود می‌آید، جلوگیری می‌کند (Roberts & Sykes, 2000: 140). به عبارتی بازآفرینی شهری می‌تواند به طور مؤثر محیط فیزیکی شهری را ارتقا دهد و از میراث فرهنگی محافظت کند. به طور کلی، پروژه‌های بازآفرینی شهری شامل استفاده مجدد از زمین، بازسازی ساختمان‌های مسکونی قدیمی، بازسازی میدان‌های قدیمی، تجدید منطقه تجاری و دیگر پیشرفت‌های اجتماعی و فرهنگی است (fangyun et al, 2021).

میدان ولایت فقیه به عنوان بخش اصلی هسته اولیه شهر ارومیه در بافت مرکزی-تاریخی این شهر یکی از غنی‌ترین عرصه‌های عمومی و نقطه مرکزی شهر ارومیه می‌باشد که بسیاری از خیابان‌های اصلی ارومیه به این نقطه ختم می‌شود ولی این بخش با وجود ویژگی‌ها و پتانسیل‌های بسیاری که دارد روز به روز از منزلت اولیه خود دورتر می‌شود و با مشکلات بسیاری از قبیل مشکلات کالبدی، زیست محیطی، ضعف در زیرساخت‌ها، ریزدانی، ترافیک و مشکلات اساسی در حوزه حمل‌ونقل عمومی و منظر تخریب شده و نازیبا و ... درگیر می‌باشد. در نتیجه باتوجه به فرسودگی این بافت نیازمند رسیدگی و اجرای اقداماتی در جهت باز زنده‌سازی و بازآفرینی می‌باشد. در همین راستا طرح‌ها و برنامه‌های مختلفی در این محدوده صورت گرفته اما باتوجه به شرایط مختلف و بعضاً نیمه تمام ماندن برخی از آن‌ها شاهد افت روزافزون شرایط محدوده و ورود خسارات متعدد دیگر است. اجرای طرح‌های بازآفرینی و مکان‌سازی متناسب با پتانسیل‌های ماهوی موجود در بافت علاوه بر جبران خسارات موجود می‌تواند موجبات حضور گردشگران و درآمدزایی برای شهر را نیز به وجود بیاورد. در این پژوهش با هدف ساماندهی بافت تاریخی موجود در حوزه میدان ولایت فقیه ارومیه و پاسخ به سؤال چگونگی برون رفت از مشکلات موجود و تقویت پتانسیل‌های گردشگری بافت به آسیب شناسی در قالب ارائه یک طرح بازآفرینی شهری با رویکرد مکان‌سازی گردشگر محور پرداخته شده است.

۲- پیشینه

هورگان^۱ (۲۰۱۹)، در پژوهشی تحت عنوان، "مکان‌سازی"، نمای کلی از مفهوم مکان‌یابی را ارائه می‌دهد، یک عمل و فرآیند توسعه یافته که در آن سیاستگذاران و کارشناسان معرفی می‌شوند و ذینفعان جامعه برای ارائه چشم انداز متقابل به منظور تغییر در محیط ساخته شده و همچنین رویکردهای شکوفایی جامعه همکاری می‌کنند. این مقاله ابتدا ظهور این فلسفه رایج در زمینه طراحی

شهری را با اشاره به قهرمانان اصلی جین جیکوبز و جان گیل شرح داده است. راه‌هایی که در آن شیوه‌های مکان‌یابی فرصت‌های جدیدی را برای رویکردهای پایین به بالا به منظور توسعه پایدار جامعه مستند شده‌است.

لانه^۱ (۲۰۱۸)، در تحقیقی تحت عنوان، "آیا تحقیقات گردشگری پایدار در آینده پایدار خواهد بود؟" توسعه گردشگری پایدار و تحقیقات گردشگری پایدار را مورد بحث قرار داده‌است. مفهوم جهانی تحقیقات گردشگری پایدار در مرحله دوم تولید همراه با مناطق تحقیقاتی چند رشته‌ای جدید و پیچیده که مسائل و فرصت‌های جامع را بررسی کرده‌است. مقاله به بررسی پنج چالش عمده پرداخته که می‌توانند این پیشرفت را به خطر بیندازند: پیچیدگی آن، نیاز به شیوه‌های کاری جدید برای ایجاد تیم‌های تحقیقاتی چند رشته‌ای، تکامل مجلات تحقیقاتی بهبود یافته، تغییر در رابطه دانشگاه‌ها با تحقیقات گردشگری و پیوندهای بهتر بین صنعت، سیاست‌گذاران و محققان، درک بیشتر عموم، سیاست و صنعت از آنچه گردشگری پایدار به معنی ارائه خدمات مورد نیاز است.

کلودیا و لوییجی^۲ (۲۰۱۶)، در مقاله‌ای تحت عنوان، "یک الگوی جدید برای دستیابی به بازسازی پایدار در مراکز تاریخی با میراث فرهنگی" نشان می‌دهد که یک پارادایم بدیع، قادر به مقابله با مسئله حفاظت از مراکز تاریخی با ارزش میراث فرهنگی با رویکردی جامع امکان مدیریت پایدار ارزش‌های آن‌ها را فراهم می‌آورد. مراکز تاریخی دارای میراث فرهنگی با ارزش باید در استراتژی‌های وسیع‌تر شهری و کلان شهری ادغام شود. ایجاد یک روش جدید برای تجزیه و تحلیل و مدیریت مراکز شهر تاریخی، درک وسیع‌تری از هزینه‌های اجتماعی و زیست محیطی مرتبط با از دست دادن دارایی‌های فرهنگی را ارتقا می‌بخشد. استراتژی‌های به‌دست آمده باید به آسیب‌های موجود در مراکز تاریخی ارزشمند با دارایی‌های ارزشمند میراث فرهنگی کمک کند، تا اطمینان حاصل شود که اقدامات تاب‌آوری پیشرو در آینده در کلان‌شهرها اجرا می‌شود.

شهریاری و همکاران (۱۳۹۹)، در تحقیقی با عنوان، "اولویت‌بندی قابلیت‌ها و جاذبه‌های گردشگری در محدوده‌های بازآفرینی شده تاریخی" به هدف شناسایی قابلیت‌ها و جاذبه‌های گردشگری در محدوده‌های بازآفرینی شده تاریخی از روش تحلیل محتوا، به بررسی متون نظری شامل تعاریف و بررسی دیدگاه و نظریات اندیشمندان پرداخته‌است. سپس معیارهای بازآفرینی شهری گردشگری محور از طریق پرسش‌نامه گردشگران شهری با بهره‌گیری از روش میدانی مورد آزمون واقع شده‌است. پرسشنامه گردشگران شهری با نرم افزار SPSS و بهره‌گیری از آزمون فریدمن^۳ تحلیل شده و قابلیت‌های تاریخی و یادمانی در اولویت اول و قابلیت‌های فرهنگی، تفریحی و محیطی در اولویت‌های دوم تا چهارم قرار دارند.

هرندی و دژآباد (۱۳۹۵)، در مقاله‌ای با عنوان، "بازآفرینی بافت‌های تاریخی نیازمند ساماندهی با رویکرد گردشگری شهری" به شناخت ویژگی‌های محله‌های تاریخی به عنوان بخشی از بافت تاریخی شهرها و شناسایی رویکردهای برخورد با آن‌ها، به ویژه رویکرد گردشگری با استفاده از روش توصیفی - تحلیلی به تحقیق و تفحص در منابع و آثار کتابخانه‌ای پرداخته‌است، و با استناد به یافته‌های تحقیق؛ راهبردها، راهکارها و ضوابطی در زمینه‌های مختلف زیست محیطی، کالبدی، اجتماعی - فرهنگی، اقتصادی و گردشگری برای ساماندهی بافت تاریخی مورد نظر در جهت جذب گردشگر پیشنهاد گردیده‌است.

حاجیان جابر (۱۳۹۵)، در پژوهشی با عنوان، "مکان‌سازی؛ اصول ساخت مکان و مزایای آن در طراحی شهری" به بررسی اصول مکان‌سازی در طراحی شهری پرداخته‌است. این تحقیق یک تحقیق توصیفی - تحلیلی است که برای انجام آن از بررسی اسناد و مدارک کتابخانه‌ای استفاده شده است. براساس یافته‌های این تحقیق مشخص شده که توجه به مکان‌سازی و اصول ساخت مکان باعث ایجاد زمینه‌های مشارکت مردمی، سرمایه اجتماعی و تعاملات اجتماعی، آرامش و لذت برای انسان‌ها خواهد شد و مکانی با عملکرد مناسب برای شهروندان خلق خواهد گردید.

۳- مبانی نظری

۳-۱- بافت تاریخی

بافت‌های تاریخی علاوه بر اینکه بخشی از مناطق و محلات شهرها را تشکیل می‌دهند، روایتگر ویژگی‌های هسته اولیه شهرها و همچنین بیانگر یاد و خاطره فرهنگ و آداب و سنن ساکنین آن‌ها می‌باشند. در بافت‌های تاریخی و کهن ایران، معانی نمادین، پیوند عمیق و ناگسستگی با کالبد بافت داشته و این امر باعث شده‌است تا هویت محله‌های تاریخی برخاسته از باورها و نیازهای روحی و مادی ساکنین باشد؛ اما آنچه امروزه در این بافت‌ها مشاهده می‌شود، تنزل هویت اجتماعی و در نهایت فرسودگی تمامی ابعاد آن است (احدئزادروشتی، ۱۳۹۹). مراکز تاریخی شهری آسیب‌پذیری خاصی را هم در زمینه خطرات طبیعی و هم برای حوادث شدید اقلیمی دارند و بی‌توجهی به حفاظت از میراث تاریخی و فرهنگی منجر به خسارات قابل توجهی از نظر اقتصادی و اجتماعی (از جمله بخش گردشگری) می‌شود (Trillo & Petti, 2016: 694). استراتژی‌هایی که برای مقابله با آسیب‌پذیری این

1- Lane

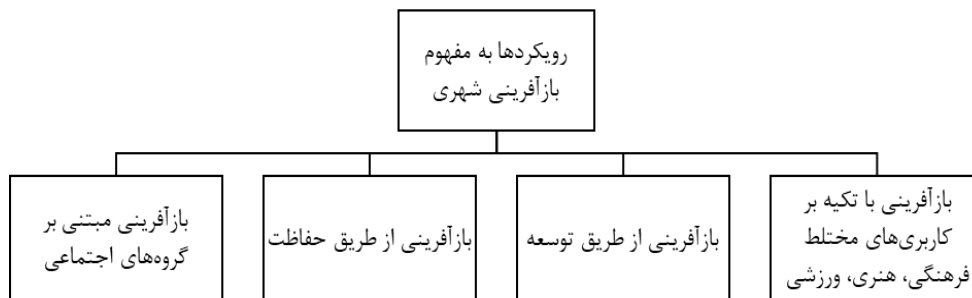
2- Claudia & Luigi

3- Friedman test

بافت‌ها لازم است، باید به مراکز با ارزش تاریخی با دارایی‌های ارزشمند میراث فرهنگی کمک کند و نیز همچنین منجر به تقویت مراکز تاریخی شهر شود و اطمینان حاصل شود که اقدامات به صورت انعطاف پذیر و تدریجی در آینده انجام خواهد شد (Ribera et al, 2015).

۳-۲- بازآفرینی

بازآفرینی شهری، رویکردی کلیدی برای مقابله با مشکلات ناپایداری در شهرها است که با این حال، بیشتر به کمک انگیزه‌هایی غیر از تحول پایداری هدایت می‌شود. برای انجام برنامه‌های بازآفرینی باید قوت و ضعف‌های خاص یک مکان مشخص را به طور واقعی و مؤثر شناسایی کرد تا موجب تغییر مسیر به سمت پایداری شود. همچنین برای ارزیابی قابلیت تحول شهری به زیرمجموعه‌های اجتماعی، اکولوژیک و فناورانه نیاز است که تأثیرات عمده‌ای بر تحول مناطق شهری دارد (Wolfram, 2016: 121).

شکل ۱- رویکردها به مفهوم بازآفرینی شهری (مأخذ: سجاذزاده و زلفی گل، ۱۳۹۴: ۱۵۱)

طرح‌های بازآفرینی به بهبود زیر ساخت‌های فضاهای شهری که از لازمه‌های اولیه برای خلق یک فضای خلاقانه و موفق است می‌پردازند. این طرح‌ها همچنین می‌توانند ایجاد فضاهای گردشگری، زیرساخت‌هایی نظیر خطوط جدید حمل‌ونقل و زیرساخت‌های هوشمند را در طرح‌های خود معرفی کنند. در این میان گردشگری شهری به عنوان موضوعی مؤثر در ابعاد مختلف توسعه شهری بوده که امروزه در قالب راهبرد بسیاری از شهرها برای بازآفرینی آن‌ها به کار گرفته شده‌است (پوراحمد و حسینی، ۱۳۹۵).

۳-۳- مکان‌سازی

مفهوم ساخت مکان یا مکان‌سازی اولین بار توسط معماران و برنامه ریزان در دهه ی ۱۹۶۰ میلادی به منظور توصیف فرآیند خلق خیابان‌ها، میادین، پارک‌ها و پلازاها به کار گرفته‌شد، به گونه‌ای که جاذب مردم باشد (Carmona & Tiesdell, 2007). به عبارتی مکان‌سازی یک رویکرد چندوجهی برای برنامه‌ریزی، طراحی و مدیریت فضاهای عمومی است. به عبارت ساده، این شامل نگاه کردن، گوش دادن و پرسیدن سؤال از افرادی است که در یک مکان خاص زندگی می‌کنند، کار می‌کنند و بازی می‌کنند تا نیازها و آرزوهای آن‌ها را کشف کنند. این اطلاعات سپس برای ایجاد یک دید مشترک برای آن مکان استفاده می‌شود. این چشم‌انداز می‌تواند به سرعت به یک استراتژی پیاده سازی تبدیل شود، با مقیاس کوچک شروع به بهبود می‌کند که می‌تواند فوراً مزایایی را برای فضاهای عمومی و افرادی که از آنها استفاده می‌کنند به ارمغان بیاورد (PPS, 2008). مکان‌سازی طیف وسیعی از فعالیت‌ها را شامل می‌شود که به دنبال حداکثر کردن فرصت‌های ظهور یا شکوفایی مکان‌های خوب است. مکان‌سازی می‌تواند شامل توسعه جدید، بهبود مکان‌های موجود یا مداخلات مانند رویدادهایی باشد که به ایجاد فعالیت در یک فضا کمک می‌کند. مکان‌سازی این است که افراد درگیر در برنامه‌ریزی، طراحی، ساخت و نگهداری بسیاری از عناصر مختلف که شکل، فعالیت و معنای یک مکان را تشکیل می‌دهند مشارکت مثبتی داشته باشند (Design Commission for Wales, 2020). فریدمن مکان‌سازی را به عنوان فرآیند مناسب سازی فضا به منظور ایجاد "آینه خوشتن" می‌داند (Friedman, 2007: 159). بهبود دسترسی به فضاهای شهری به منظور بهبود کیفیت آن، یکی از اهداف عمده رویکرد مکان‌سازی محسوب می‌شود. مطابق آموزه‌های مکان‌سازی، تنوع دسترسی به مراکز و فضاهای شهری برای تمام اقشار جامعه به منظور افزایش قدرت انتخاب به فراخور نیاز و شرایط آنها، از اولویت‌های طراحان و برنامه‌ریزان شهری است (مهوری و همکاران، ۱۳۹۹). این کیفیت بر این که یک مکان تا چه اندازه به اطراف خود دسترسی فیزیکی و بصری دارد، متمرکز است. عموماً فضای عمومی با دسترسی آسان و پیوند قوی با محیط پیرامون سرانه پارکینگ بالایی دارد و سهولت دسترسی عموم به حمل‌ونقل عمومی در آن بسیار بالاست. یک فضای عمومی زمانی موفق است که قابل رؤیت باشد و راحت بتوان به آن رسید و پرسه‌زد (PPS, 2018).

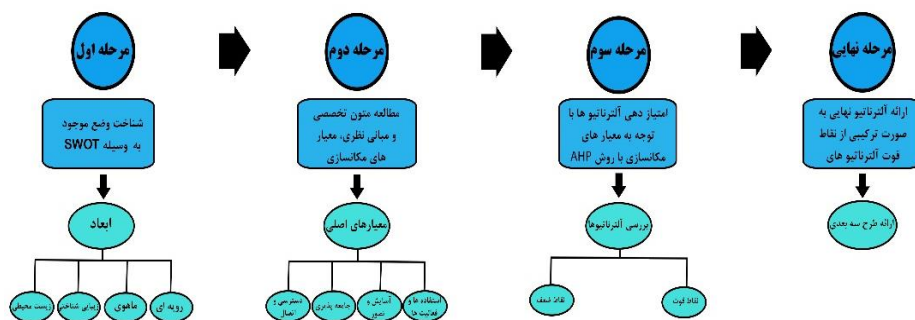
۳-۴- گردشگری

گردشگری معادل دقیق و فارسی توریسم^۱ است. واژه توریسم از کلمات یونانی و لاتین تورینست^۲ به معنای گشتن، گردیدن، دور محور چرخیدن، سفر کردن و گردش کردن آمده است. مراد از گردشگری سفرهایی است که در زمان فراغت میان مبدأ و مقصد با انگیزه‌های استراحت، فراغت، تفریح، تمدید قوا، تفریح و... انجام می‌گیرد. در فرهنگ فارسی، گردشگری را چنین تعریف کرده‌اند: در اقطار عالم سفر کردن و شناخت، مسافرت برای تفریح و سرگرمی و سفری که در آن، مسافر به قصدی می‌رود و سپس به محل سکونت خود باز می‌گردد. گردشگری به مجموعه فعالیت‌هایی اطلاق می‌گردد که در جریان مسافرت یک گردشگر اتفاق می‌افتد؛ این فرایند شامل فعالیت‌هایی نظیر: برنامه‌ریزی سفر، مسافرت به مقصد، اقامت، بازگشت و حتی یادآوری خاطرات سفر نیز می‌شود و اقداماتی مانند خرید کالاهای مختلف و تعامل میان میزبان و میهمان را که گردشگر به عنوان بخشی از سفر انجام می‌دهد هم در زمره فعالیت‌های جهانگردی به حساب می‌آید (کاظمی، ۱۳۸۵). مفهوم استفاده از گردشگری به عنوان عاملی مهم جهت بازآفرینی محیطی و اقتصادی شهرها، نخستین بار در آمریکای شمالی تجربه شد. اما بازآفرینی شهری به عنوان یکی از رویکردهای مداخله از اواخر دهه ۱۹۸۰ و اوایل دهه ۱۹۹۰ مطرح شد، و به منظور ارتقاء کیفیت سکونت مورد استفاده قرار گرفت (تفنگچی، ۱۳۹۴: ۶-۵). صنعت گردشگری در بعد جهانی، از اواخر دهه ۱۹۶۰ رشد چشم‌گیری یافت و در عصر کنونی از جمله عوامل مؤثر در توسعه-ی تعاملات بین‌المللی به شمار می‌آید و نقش عمده‌ای در اقتصاد جهانی بر عهده دارد. این صنعت سومین صنعت جهان پس از نفت و اتومبیل است (آرا و همکاران، ۱۳۹۶). در جهان امروز، صنعت گردشگری یکی از بزرگ‌ترین و متنوع‌ترین صنایع خدماتی در دنیا به حساب می‌آید. بسیاری از کشورها این صنعت پویا را به عنوان منبع اصلی درآمد، اشتغال‌زایی، رشد بخش خصوصی و توسعه‌ی ساختار زیربنایی می‌دانند. صنعت گردشگری امروزه به قدری در توسعه‌ی اقتصادی، اجتماعی کشورها اهمیت دارد که اقتصاددانان آنان را «صادرات نامرئی^۳» نام نهادند (Kim et al, 2016). نمی‌توان «صنعت گردشگری» را مشابه صنایع دیگر تلقی کرد؛ زیرا این صنعت اولا محصولی واحد و مشخص ندارد و ثانیاً بخشی از بازده آن ناملموس است؛ ضمن اینکه استفاده از بسیاری از خدمات آن صرفاً محدود به گردشگران نمی‌شود (کاظمی، ۱۳۸۵: ۶۴).

۴- روش تحقیق

این تحقیق از نوع تحلیلی کاربردی بوده و با رویکرد استقرایی در جهت رسیدن به یک طرح و برنامه کارآمد در بافت (نمونه موردی) مورد استفاده قرار گرفته است. داده‌های مورد استفاده در پژوهش از روش‌های میدانی (مشاهده و پرسشنامه) و بررسی متون علمی و پژوهشی به دست آمده است. در مرحله اول برای شناخت وضع موجود بافت تاریخی شهر ارومیه جدول SWOT^۴ در چهار بعد رویه‌ای، ماهوی، زیباشناختی و زیست محیطی با نظرسنجی از ساکنین محدوده در قالب یک پرسشنامه عمومی تهیه گردیده و در مرحله دوم با مطالعه متون تخصصی و مبانی نظری مرتبط با اهداف طرح، معیارهای مکان‌سازی با توجه به ابعاد ماهوی محدوده، استخراج شده‌اند و به ۴ معیار اصلی و ۳۴ زیرمعیار که با توجه به ویژگی‌های مشترک به ۱۵ گروه تقسیم بندی شده‌اند و با استفاده از پرسشنامه متخصصین با روش تحلیل سلسله مراتبی (AHP^۵) و نرم افزار اکسپرت‌چویس^۶ امتیازدهی شده‌اند. مرحله سوم سه آلترناتیو با توجه به امتیازات معیارهای مکان‌سازی ارائه کرده و با روش AHP و نرم افزار اکسپرت‌چویس سه آلترناتیو امتیازدهی و رتبه‌بندی شده و پس از تشخیص نقاط قوت و ضعف هر یک از آلترناتیوهای ارائه شده، آلترناتیو نهایی به صورت ترکیبی از نقاط قوت آلترناتیوهای پیشنهادی ارائه گردیده است.

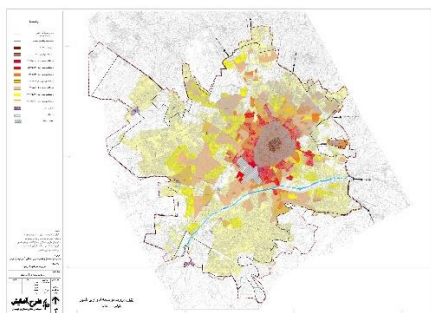
- 1- Tourism
- 2- tourinsth
- 3- Invisible Export
- 4- Strenqths Weaknesses Opportunities Threats
- 5- Analytical Hierarchy Process
- 6- Expert Choice

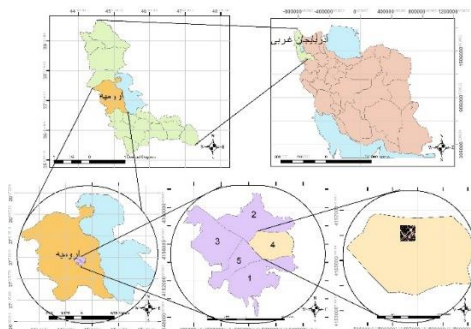
شکل ۲- شماتیک مدل مفهومی روند تحقیق (مأخذ: نگارندگان)

۵- معرفی محدوده

محدوده مورد مطالعه واقع در منطقه ۴ ارومیه که جمعیت این محدوده طبق سرشماری عمومی نفوس و مسکن سال ۹۵ بالغ بر ۸۰۲ نفر می‌باشد، از این بین جمعیت مردان ۴۱۷ نفر و جمعیت زنان ۳۸۵ نفر را شامل می‌شود، میزان اشتغال این محدوده شامل ۳۲۸ شاغل و ۴۷۴ بیکار و همچنین از لحاظ سواد، ۶۴۹ باسواد و ۱۵۳ بی‌سواد را در برمی‌گیرد (مرکز آمار ایران، ۱۳۹۵).
 احداث خیابان امام در سال ۱۳۰۷ هجری شمسی توسط اداره بلدیه شهر ارومیه در دستور کار قرار گرفت. این خیابان که شهر را از شرق به غرب تقسیم می‌کرد توسط معمار بومی بنام مشهدی محمدحسین معمار معروف به ملا اوستا احداث گردید. ملا اوستا با وجود اینکه سواد اکادمیک و کلاسیک نداشت ولی خیابان را به طور ماهرانه ایجاد کرد. در مسیر این خیابان جدید ارومیه بازار و در مدخل بازار تکیه بزرگی با ساختمان‌های متناسب و حیاط نسبتاً بزرگی بنام مقبره وجود داشت که در زمان خیابان کشی ویران گردید. این خیابان در سال ۱۳۱۰ تکمیل شد. بلدیه ارومیه در سال ۱۳۱۲ نقشه شهر و خیابان‌های ایجاد شده را ترسیم کرد. مجموعه بازار ارومیه بخش عمده‌ای از بازار پیشین این شهر است. احداث خیابان‌های عسگرآبادی، امام (پهلوی سابق)، خیابان منتظری، خیابان مطهری، به ترتیب بخش‌هایی از آن را جدا کرده‌است مسجد جامع ارومیه در کنار بازار شکل گرفته‌است و راسته عطاران واقع در جنوب که امروزه میدان گندم نامیده می‌شود ارتباط دارد. ساختار کنونی بازار از دوره صوفیه شکل گرفته و در دوره افشار راسته‌های جدید به وجود آمده‌اند و در دوره قاجار راسته‌های متعدد دیگری در غرب بازار به راسته عطاران افزوده شده‌است. مسجد جامع ارومیه یک اثر تاریخی که با شکوه فراوان در مجاورت بازار ارومیه قرار دارد، متعلق به سده هفتم هجری قمری (مربوط به ایلخانان) است. محراب این مسجد از نظر گچبری یکی از زیباترین آثار هنر معماری دوران مغول می‌باشد. موقعیت این مسجد در بازار طوری قرار دارد که از سه طرف به معابر عمومی متصل می‌شود (مهندس مشاور طرح و آمایش، ۱۳۸۵).

شکل ۴- نقشه روند توسعه و ادواری شهر ارومیه (مأخذ: مهندس مشاور طرح و آمایش، ۱۳۸۵)

شکل ۳- نقشه موقعیت بافت مرکزی شهر ارومیه (مأخذ: نگارندگان)

۶- یافته‌ها

۶-۱- تحلیل یکپارچه با روش SWOT

جدول SWOT در چهار بعد رویه‌ای، ماهوئی، زیبا شناختی و زیست محیطی در چهار حالت قوت، ضعف، فرصت و تهدید با توجه به رویکرد مکان‌سازی و گردشگری تهیه شده‌است.

جدول ۱- عوامل داخلی و خارجی SWOT

ابعاد		عوامل
رویدای	قوت (S)	۱- اختلاط کاربری در بافت ۲- اقتصاد قوی به دلیل وجود کاربری‌های تجاری عمده و خرده ۳- مراجعه افراد از مناطق مختلف به مراکز تجاری ۴- وجود امتیازات حقوقی به بافت تاریخی و فرسوده ۵- محدودیت افراد خصوصی در دخل و تصرف بافت تاریخی ۶- وجود تعامل اجتماعی بین ساکنان ۷- بالا بودن نظارت اجتماعی توسط کسبه ۸- جداره فعال و اختلاط کاربری در خیابان امام و بازار ۹- وجود تعامل اجتماعی به دلیل وجود کاربری‌های فعال ۱۰- وجود عنصر تاریخی بازار و مسجد جامع ۱۱- وجود پایگاه‌ها و پاتوق‌های اجتماعی ۱۲- وجود میراث تاریخی با ارزش دوره‌های صفویه و ایلخانیان ۱۳- وجود معابر تاریخی دوره پهلوی
	ضعف (W)	۱- جدا شدن بازار در اثر ایجاد معابر پهلوی-عسگرآبادی و .. ۲- عدم وجود تداوم زمانی در نیمه‌های شب ۳- عدم وجود تعاملات اجتماعی مطلوب در میدان امام ۴- بالا بودن فعالیت‌های نامناسب و بزهکاری ۵- پایین بودن سطح ایمنی ۶- خصوصی بودن مالکیت اراضی ۷- افزایش روز افزون قیمت اراضی تجاری و مسکونی ۸- استفاده نامناسب از برخی اراضی با ارزش ۹- سرقتی بودن برخی مغازه‌ها
	فرصت (O)	۱- تصویب طرح کاهش تراکم بخش مرکزی ۲- وجود اراضی با ارزش برای جذب سرمایه‌گذاری ۳- امکان ایجاد مجتمع‌های اقتصادی با توجه به برخی پتانسیل‌های تجاری محدوده ۴- کسب درآمد از طریق جذب توریست با توجه به سیمای تاریخی ۵- امکان افزایش سرزندگی و گسترش امنیت با تقویت جداره فعال و اختلاط کاربری ۶- امکان افزایش تعاملات اجتماعی با تقویت عنصر تاریخی ۷- افزایش حس تعلق به دلیل افزایش حس مشارکت مردمی ۸- امکان افزایش نظارت اجتماعی به سبب مشارکت کسبه
	تهدید (T)	۱- احتمال تبدیل کاربری‌های مسکونی به تجاری در اثر نامناسب بودن (بالا بودن) قیمت اراضی مسکونی ۲- از بین رفتن خرده فروشی‌ها در پی افزایش فروشگاه‌های زنجیره‌ای ۳- احتمال خطر کاهش حضور پذیری در مرکز با افزایش بزهکاری و نبود حس امنیت ۴- احتمال جذب ارادل از سایر مناطق به دلیل فرسودگی بافت
ماهوی	قوت (S)	۱- وجود کاربری‌های تجاری با ظرفیت فرا منطقه‌ای ۲- نزدیکی به مرکز شهر ۳- وجود سرانه‌های مناسب تفریحی توریستی ۴- سازگاری مطلوب کاربری‌ها ۶- نزدیکی به کاربری‌های درمانی ۷- وجود حمل‌ونقل عمومی ۸- نفوذپذیری مناسب محدوده ۹- دسترسی مناسب جهت قرارگیری در مرکز شهر ۱۰- عرض مناسب خیابان‌های اصلی ۱۱- وجود سرزندگی در سطح محدوده
	ضعف (W)	۱- کمبود سرانه فضای سبز ۲- بالا بودن قیمت زمین موجب عدم مشارکت در طرح‌ها و تجمع قطعات ریزدانه می‌شود ۳- عرض نامناسب کوچه‌ها و معابر فرعی، سبب ترافیک می‌شود ۴- نامطلوب بودن محل قرارگیری کاربری مسکونی و اداری ۵- عدم قرارگیری کاربری‌های وابسته در ارتباط و مجاورت هم ۶- کاهش کارایی عملکردی بواسطه عدم مجاورت کاربری وابسته ۸- عدم وجود تأسیسات شهری برای زمان بحرانی ۹- کمبود فضای پارکینگ مناسب ۱۰- ترافیک محلی در لیه‌های تجاری در ساعات اوج ۱۱- عدم دسترسی مناسب به دلیل ریزدانه‌ی بلوک ۱۲- عدم استفاده از عملکرد مناسب مسجد جامع
	فرصت (O)	۱- گسترش نقش تجاری با تقویت کاربری‌های وابسته و مکمل ۲- احتمال افزایش پیاده مداری بواسطه اختلاط کاربری‌ها و کاهش زمان سفر ۳- احتمال افزایش سرزندگی با توجه به مرکز جاذب جمعیت ۴- امکان کاهش بار ترافیکی بواسطه حمل‌ونقل عمومی ۵- امکان ایجاد پارکینگ در قطعات بایر و مخروبه ۶- امکان ایجاد کاربری‌های شبانه برای حضور افراد در تمامی ساعات طول روز ۷- امکان ساماندهی دست فروشان محدوده برای جلوگیری از اغتشاش عملکردی
	تهدید (T)	۱- خطر گسترش مشکلات به دلیل عدم وجود کاربری انتظامی ۲- خطر افزایش ترافیک به واسطه وجود عملکرد تجاری فرامنطقه‌ای و شهری ۳- خطر افزایش ترافیک با تجمع کاربری‌های جاذب سفر ۴- خطر ایجاد ترافیک و افزایش آلودگی هوایی و صوتی ۵- احتمال سد معبرسازی کاربری‌ها بر روی پیاده‌رو ۶- احتمال خطر کاهش تعاملات اجتماعی و امنیت به دلیل محصوریت نامطلوب و رها شدگی فضایی ۷- امکان کاهش امنیت محدوده در اثر کاهش حضور افراد در ساعات پایانی روز

زیباشناختی	قوت (S)	۱- عدم ایجاد اغتشاش بصری به دلیل وجود خط آسمان ۲- عرض مناسب معابر اصلی ۳- وجود گره‌های فعالیتی ۴- وجود نشانه‌های بصری و عملکردی
	ضعف (W)	۱- سطح اشغال بالا در محدوده ۲- وجود ناهماهنگی میان نمای ساختمان‌ها ۳- وجود بناهای با عمر بالا و کیفیت پایین ۵- عدم وجود مبلمان کافی در محله
	فرصت (O)	۱- ایجاد قوانین و نظارت بر اجرای قوانین در نوسازی و بازسازی ۲- تعویض تابلو و هماهنگ‌سازی به منظور تقویت جنبه زیباشناختی و خوانایی ۳- امکان افزایش هویت با ایجاد دید به عنصر تاریخی ۴- امکان افزودن المان‌های شهری در راستای افزایش خوانایی و سرزندگی ۵- احتمال ایجاد مبلمان مناسب و متناسب با اقلیم ۶- امکان تقویت مسیریابی با توالی نشانه‌ها
	تهدید (T)	۱- در صورت نبود برنامه‌ریزی برای گره‌های اجتماعی این مکان‌ها می‌توانند تبدیل به محل بزه‌های اجتماعی گردند ۲- احتمال خطر کاهش خوانایی به دلیل عدم پیوستگی نشانه‌ها
زیست محیطی	قوت (S)	۱- جهت‌گیری مناسب خیابان‌ها برای دفع آب‌های سطحی ۲- عدم وجود پستی و بلندی در محدوده
	ضعف (W)	۱- کمبود پوشش گیاهی مناسب ۲- وجود محله‌های دمی‌رچی خانه و نجار خانه که باعث آلودگی صوتی می‌شوند. ۳- عدم تابش مناسب نور خورشید به داخل کوچه‌ها به دلیل محصوریت بالا ۴- عدم توجه ساختمان‌ها به نوسازی و طراحی مناسب با اقلیم
	فرصت (O)	۱- جهت‌گیری مناسب ابنیه امکان کاهش تأثیرات بادهای زمستانه (بادهای غربی) را دارا است ۲- امکان ایجاد پوشش گیاهی مناسب با نوع اقلیم ۳- ایجاد مراکز خدمات‌رسانی در زمان‌های بحرانی
	تهدید (T)	۱- احتمال زیاد تخریب محله در زمان رخداد سوانح طبیعی مانند زلزله به دلیل قدمت زیاد و کیفیت پایین ابنیه ۲- احتمال افزایش آلودگی به دلیل تجمع در محدوده

۲-۶- معیارهای مکان‌سازی

به منظور خلق یک مکان با یک یا چند رویکرد، شناخت ویژگی‌ها، جنبه‌های و معیارهای اصلی و فرعی مختلف رویکردها ضروری می‌باشد. جدول ۲ رویکردهای اصلی مکان‌سازی و زیرمعیار هر کدام را نشان می‌دهد.

جدول ۲- معیارهای مکان‌سازی

معیار اصلی	استفاده‌ها و فعالیت‌ها	آسایش و تصور	جامعه‌پذیری	دسترسی و اتصال
زیرمعیار	سرگرمی	ایمنی	متنوع	پیوسته
	فعال	تمیز	قابل نظارت	مجاور
	سرزنده	سبز	قابل همکاری	متصل
	خاص	پیاده‌مداری	همسایه‌مداری	خوانا
	واقعی	قابل نشستن	افتخار انگیز	پیاده‌پرور
	مفید	معنوی	مفید	دنج
	بومی	دلربا	دوستانه	در دسترس
	مجلل	جذاب	دارای فعل و انفعال	
	پایدار	تاریخی	استقبال‌گر	

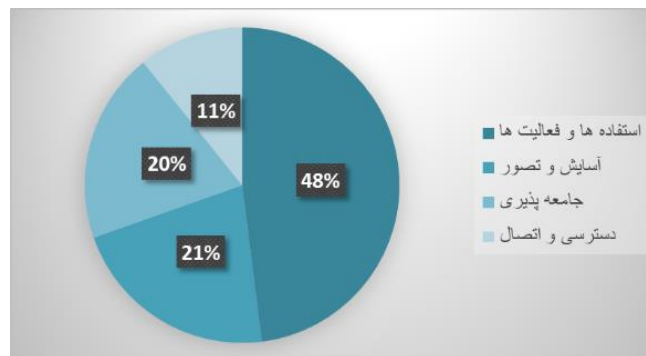
۲-۶-۱- ارزیابی معیارهای مکان‌سازی

چهار معیار اصلی مکان‌سازی و زیر معیارهای هر کدام که باتوجه به ویژگی‌های یکسان در یک دسته قرار گرفته‌اند با روش AHP مورد ارزیابی قرار گرفته و امتیاز مربوط به هر مورد با کمک نرم افزار اکسپرت‌چویس^۱ در جدول نشان داده شده‌است.

1 - Expert Choice

جدول ۳- امتیاز معیارهای مکان‌سازی با روش AHP (مأخذ: نگارندگان)

معیار اصلی	امتیاز	زیر معیار	معیار اصلی	امتیاز	زیر معیار	امتیاز
استفاده‌ها و فعالیت‌ها	۰/۴۸۰	سرگرمی، سرزنده	جامعه پذیری	۰/۲۷۴	متنوع، استقبال‌گر	۰/۵۷۴
		فعال، مفید، پایدار			دارای فعل و انفعال	
		خاص، مجلل			قابل نظارت، قابل همکاری	
		واقعی			همسایه مداری، دوستانه	
آسایش و تصور	۰/۲۱۶	ایمنی	دسترسی و اتصال	۰/۱۰۸	پیوسته، متصل، خوانا، مجاور	۰/۲۹۷
		معنوی، دلربا، جذاب، تاریخی			در دسترس	
		تمیز، سبز			پیاده پرور، دنج	
		پیاده مداری، قابل نشستن				

شکل ۵- نمودار دایره‌ای امتیاز معیارهای اصلی مکان‌سازی (مأخذ: نگارندگان)

۳-۶- ارائه آلترناتیوها

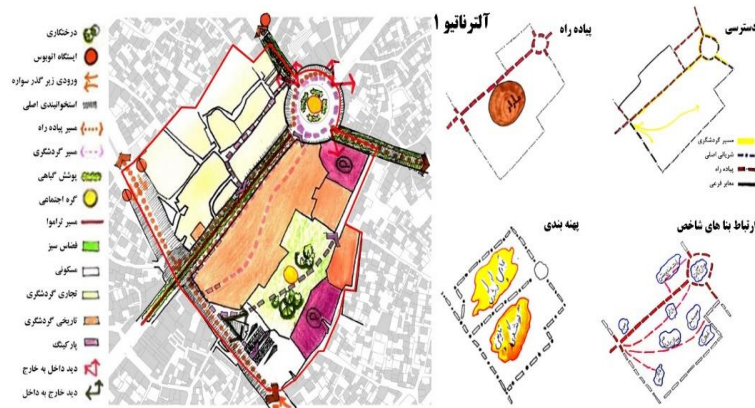
باتوجه به معیارهای مکان‌سازی، اطلاعات جدول SWOT و در نظرگیری رویکرد گردشگری، برای بخشی از محدوده بافت مرکزی و تاریخ شهر ارومیه با سطح مداخلات متوسط و زیاد، سه آلترناتیو ارائه شده‌است.

۶-۳-۱- آلترناتیو اول

آلترناتیو اول در جهت پیاده راه کردن محدوده بوده و از ورود خودرو به محدوده جلوگیری شده‌است و یک محیط گردشگر محور می‌شود.

با ایجاد الف) مسیر تراموا در پیاده راه امام، ب) تعریف گره‌های اجتماعی سرزنده در میدان امام و میدان ولایت فقیه (مرکز)، ج) افزایش اساسی فضای سبز در محدوده پیاده راه، د) درختکاری در میدان امام در جهت افزایش آسایش اقلیمی، س) تغییر الگوی مرکزی میدان ولایت فقیه، ش) تخریب جداره کنار مسجد اعظم و ایجاد راسته بازار به سوی میدان امام، و) تقویت پارکینگ‌های موجود (پارکینگ‌های طبقاتی) و احداث پارکینگ در زمین‌های بایر، ه) ایجاد راسته تجاری، گردشگری در نجارخانه، ی) انتقال کاربری‌های مسکونی به بافت درونی خیابان تاریخی، مطلوبیت کالبدی را در بافت افزایش خواهد یافت.

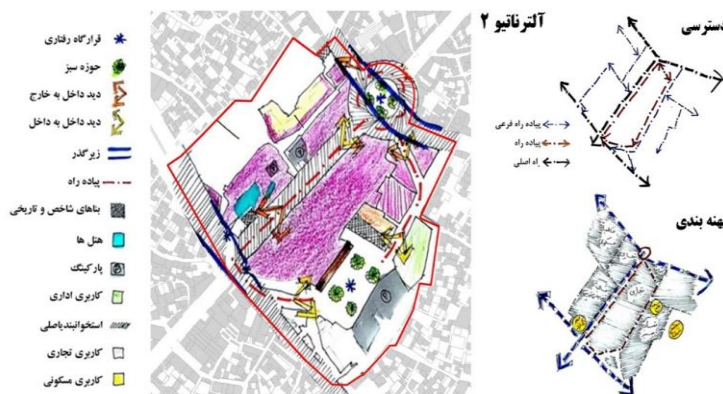
با تبدیل خیابان امام و نقاط اتصال معابر دیگر به پیاده راه، تعیین معابر اصلی و فرعی و تعیین دسترسی‌ها مشکلات حمل‌ونقلی تا حد مطلوبی کاهش پیدا می‌کند و آلودگی‌های صوتی کاهش می‌یابد. همچنین با تعیین و شناسایی مسیرهای گردشگری انتخابی و تعیین نقاط گردشگری موجود ارتباط بین بناهای شاخص محدوده افزایش پیدا کرده و با ایجاد مجتمع‌های تجاری تفریحی گردشگری و تثبیت بازار قدیم و پیاده راه امام به مرکز تجاری گردشگری منطقه از طریق: ۱) تقویت توان تجاری بازار، ۲) ایجاد کاربری‌های جذاب گردشگر در مسیر پیاده راه امام، ۳) تقویت بعد تاریخی محدوده، محیط بافت می‌تواند دارای پتانسیل گردشگری شود. پهنه بندی محدوده بر اساس عملکرد و کاربری، به ۲ پهنه تجاری - گردشگری و گردشگری - تاریخی تقسیم شده‌است.

شکل ۶- شماتیک آلترناتیو اول (مأخذ: نگارندگان)

۶-۳-۲- آلترناتیو دوم

محوریت اصلی آلترناتیو دوم پیاده راه کردن محدوده می‌باشد. اما محور خیابان منتظری به مطهری با احداث زیرگذر در جریان باقی می‌ماند. و پهنه‌بندی غالب کاربری تجاری می‌باشد. اقدامات مهم عبارتند از: (۱) احداث زیرگذر خیابان منتظری به مطهری و ثابت ماندن میدان مرکز و تبدیل خیابان امام و قسمتی از خیابان‌های منتظری، مطهری و طالقانی و میدان مرکز به پیاده راه، (۲) در نظر گرفتن پارکینگ‌های طبقاتی برای جلوگیری از ایجاد ترافیک به علت پیاده‌راه شدن، (۳) ایجاد حوزه سبز در میدان امام با درخت‌های بومی و مطابق اقلیم و دارای سایه، (۴) ارتباط بناهای شاخص به وسیله احداث پیاده راه جدید در پشت بازار (میدان امام)، (۵) ایجاد آب‌نما میدان مرکز جهت سرزندگی و تعاملات، (۶) تبدیل زمین بایر به کاربری تجاری، هستند.

شکل ۷- شماتیک آلترناتیو دوم (مأخذ: نگارندگان)

۶-۳-۳- آلترناتیو سوم

اولویت آلترناتیو سوم پیاده مدار بودن بافت می‌باشد و معابر به کلی حذف نمی‌شوند اما کمتر از وضع موجود می‌باشد و عرض معابر کاهش پیدا می‌کند. اقدامات مهم عبارتند از:

(۱) مرمت و بازسازی مسجد جامع، جداره خیابان امام و جداره‌ی میدان ولایت فقیه در راستای احیای هویت تاریخی، (۲) ارتقا کیفیات کاربری‌های تفریحی - توریستی برای رسیدن به سطح بین‌المللی، (۳) ایجاد مجتمع‌های تجاری - گردشگری در راستای جذب جمعیت و افزایش توان اقتصادی در زمین‌های با کاربری‌های مخروبه و بایر، (۴) ایجاد پارکینگ‌های طبقاتی در کنار مجتمع‌ها و فضای سبز میدان امام، (۵) انتقال کاربری آموزشی به خارج محدوده و تغییر آن به دفتر تسهیل‌گری در جهت افزایش مشارکت شهروندان، (۶) افزایش سرانه فضای سبز - افزایش مساحت فضای سبز میدان امام - ایجاد فضای سبز محلی، (۷) طراحی پلان مناسب فضای سبز (پلان انگور) و ایجاد میلمان، رواق و سایه اندازه‌ها، (۸) ایجاد کاربری انتظامی در راستای افزایش ایمنی، (۹) ایجاد کاربری خدمات امداد رسانی به منظور امداد رسانی در مواقع بحرانی، (۱۰) اولویت بخشی به حرکت پیاده با ایجاد مسیر پیاده در وسط خیابان امام و طالقانی، تبدیل مسیر سواره به یک مسیر رفت و برگشت، ایجاد تونل نور، گلکاری و پوشش گیاهی، میلمان و المان‌های متناسب با اقلیم در راستای ایجاد سرزندگی و شبانه روزی کردن محدوده، (۱۱) حذف میدان مرکز و پیاده مداری جداره‌ی میدان، (۱۲) افزایش میزان نفوذپذیری میدان امام با تعریض و ایجاد معبر جدید، (۱۳) انتظام بخشی و ساماندهی بلوک‌بندی به وسیله

ی تعریض معابر فرعی در راستای تسهیل در عبور و مرور و افزایش حس امنیت، ۱۴) انتقال ایستگاه‌های حمل و نقل عمومی به خیابان‌های مجاور، ۱۵) ساماندهی تابلوها و علائم برای جلوگیری از اغتشاش بصری، می‌باشد.

آلترناتیو ۳

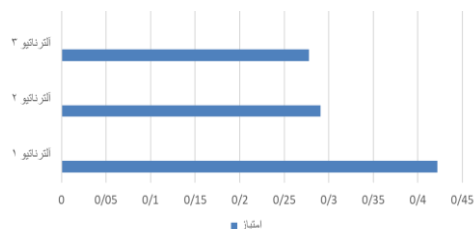
شکل ۸- شماتیک آلترناتیو سوم (مأخذ: نگارندگان)

۶-۳-۴- امتیاز آلترناتیوها

باتوجه به امتیازات معیارها و زیر معیارهای مکان‌سازی و دارا بودن هر کدام از این موارد در آلترناتیوهای ارائه شده‌است. با روش AHP امتیاز کلی برای هر آلترناتیو به دست آمده‌است که آلترناتیو اول با امتیاز ۰/۴۲۲ دارای بیشترین امتیاز است.

جدول ۴- امتیاز آلترناتیوها با روش AHP (مأخذ: نگارندگان)

آلترناتیو	امتیاز
آلترناتیو ۱	۰/۴۲۲
آلترناتیو ۲	۰/۲۹۱
آلترناتیو ۳	۰/۲۷۸

شکل ۹- نمودار میله‌ای امتیاز آلترناتیوها با روش AHP (مأخذ: نگارندگان)

۷- جمع‌بندی و نتیجه‌گیری

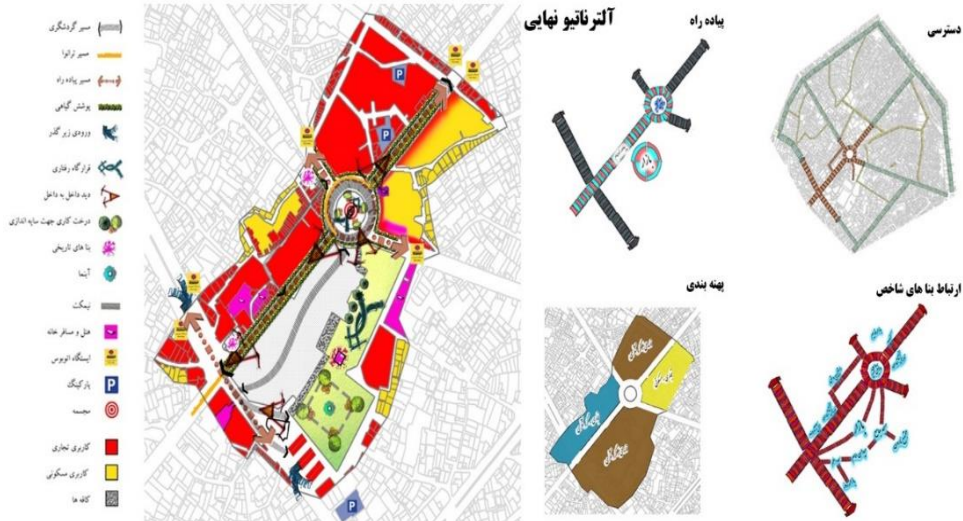
۷-۱- آلترناتیو نهایی

آلترناتیو نهایی با در نظرگیری جنبه‌های مختلف محدوده و با تحلیل و بررسی امتیازات و نقاط قوت و ضعف سه آلترناتیو بیان شده، ارائه شده‌است.

ارتباط بناهای شاخص با تعیین و شناسایی مسیرهای گردشگری انتخابی، تعیین نقاط گردشگری موجود و ایجاد مجتمع‌های تجاری تفریحی - گردشگری، صورت می‌گیرد. همچنین برای گردشگری بیشتر منطقه تثبیت بازار قدیم و پیاده راه امام به مرکز تجاری محدوده از طریق: تقویت توان تجاری بازار، ایجاد کاربری‌های جاذب گردشگر در مسیر پیاده راه امام و تقویت بعد تاریخی محدوده صورت می‌گیرد. پهنه بندی محدوده بر اساس عملکرد و کاربری به سه بخش اصلی تجاری - مسکونی، تاریخی - گردشگری و تجاری - گردشگری تقسیم می‌شود. برای ایجاد پیاده راه خیابان امام، نقاط اتصال معابر به این خیابان به پیاده راه تبدیل شده و برای جلوگیری از اختلال در رفت و آمد، معابر اصلی و فرعی، دسترسی‌ها و مسیرهای جایگزین برای عبور وسایل نقلیه در محدوده بلافاصله پیش‌بینی شده‌است.

اقدامات مهم و اصلی عبارتند از: ۱) ایجاد مسیر تراموا در پیاده راه امام، ۲) افزایش اساسی فضای سبز در محدوده پیاده راه، ۳) تغییر الگوی مرکزی میدان ولایت فقیه، ۴) ایجاد راسته تجاری، گردشگری در نجارخانه، ۵) ایجاد جداره تاریخی در بافت، ۶) تعریف گره‌های اجتماعی سرزنده در میدان امام و میدان ولایت فقیه (مرکز)، ۷) تعریف ایستگاه‌های حمل و نقل عمومی در ورودی های پیاده راه، ۸) تقویت پارکینگ‌های موجود (پارکینگ‌های طبقاتی) و احداث پارکینگ در زمین‌های بایر، ۹) انتقال کاربری‌های

مسکونی به بافت درونی خیابان تاریخی، ۱۰) درختکاری در میدان امام در جهت افزایش آسایش اقلیمی، ۱۱) تخریب جداره کنار مسجد اعظم و ایجاد راسته بازار به سوی میدان امام، ۱۲) ایجاد فضای باز در قسمت پشت بازار قدیم و تبدیل آن به فضای شهری فعال، ۱۳) تغییر کاربری ساختمان نارون از اداری به تجاری، ۱۴) ادغام فضاهای باز اطراف با میدان، ۱۵) ایجاد مسیر پیاده از سمت مرکز به میدان امام در جهت افزایش نفوذپذیری آن، ۱۶) تغییر مکان ورودی زیر گذر عطایی، می‌باشند.

شکل ۱۰- شماتیک آلترناتیو نهایی (مأخذ: نگارندگان)

شکل ۱۱- تصاویر مدل سه بعدی آلترناتیو نهایی (مأخذ: نگارندگان)

۷-۲- نتیجه‌گیری

بافت‌های تاریخی شهرها به عنوان هسته‌ی اصلی شهری شناخت شده‌است و در اکثر شهرها دارای تجمیع کارکردی و کاربری های خدمات‌رسان هستند. همچنین این بافت‌ها محتوای معنوی و فرهنگی خاص خود را دارا هستند که تبلور حس تعلق و هویت بخشی به شهروندان را دارند. اما امروزه در اکثر شهرها این بافت‌ها کارایی مفید و لازم را ندارند و با تغییر الگوی زندگی در دهه های اخیر و گسستی که میان بناهای سنتی و تاریخی با بافت جدید شهری پدیدار شده است، این بافت‌ها متناسب زندگی امروزه نیستند. بنابراین بافت‌های تاریخی نیازمند بازآفرینی هستند، اما باتوجه به عدم کارایی طرح‌ها و برنامه‌های اجرا شده، رویکرد نوینی در تهیه و اجرای طرح‌های توسعه‌ای و بازآفرینی شهری به منظور جلوگیری از گسترش فرسودگی کالبدی و کارکردی بافت‌های قدیمی و تاریخی شهرها نیاز است. در این راستا رویکرد مکان‌سازی باتوجه به در نظرگیری ابعاد مختلف مکان و فضا، معیارها و شاخص‌های متفاوت را باتوجه به تمامی ابعاد آسیب‌شناسی و فرسودگی بافت در تمام زمینه‌ها و شرایط مختلف کمک فراوانی به خلق فضاهای شهری می‌نماید.

با نگرش به این که این موضوع که قابلیت‌ها و جاذبه‌های گردشگری در چهار گروه جاذبه‌های تاریخی و یادمانی، جاذبه‌های فرهنگی، جاذبه‌های محیطی و جاذبه‌های تفریحی تقسیم بندی می‌گردد، موفقیت پروژه‌های بازآفرینی شهری گردشگری محور در راستای تقویت قابلیت‌ها و جاذبه‌های فوق است (شهرداری و همکاران، ۱۳۹۹: ۷۲). بنابراین طرح‌ها و برنامه‌های بازآفرینی باید در راستای ایجاد و یا تقویت این موارد ارائه گردند. در این پژوهش باتوجه به موارد ذکر شده و شناخت محدوده به کمک روش SWOT که در تهیه آن از نظرخواهی شهروندان نیز کمک گرفته‌شده و همچنین باتوجه به ویژگی‌ها و معیارهای رویکرد مکان سازی سعی بر آن بوده که طرحی ارائه شود تا با در نظرگیری این موارد مکانی برای گردشگری خلق گردد. ساخت چنین مکان‌هایی علاوه بر رونق اقتصادی شهر باعث تقویت ویژگی‌های فرهنگی و هنری شهری و در نتیجه آن حس تعلق به مکان و تقویت هویت شهری و شهروندی می‌گردد و موجب احیای بافت‌های تاریخ و قدیمی می‌شود و همچنین محیطی برای جذب توریست داخلی و خارجی گردد و به مکانی گردشگر محور تبدیل شود.

منابع

۱. احدنژادروشتی، محسن؛ حیدری، محمدتقی؛ و محرمی، سعید (۱۳۹۹). بازآفرینی اجتماعی بافت تاریخی با رویکرد گردشگری شهری (مورد پژوهی: بافت تاریخی شهر زنجان). فصلنامه جغرافیا و برنامه‌ریزی منطقه‌ای، ۱۰(۳)، ۹۶۰-۹۴۷.
۲. آراء، هاید؛ زارع، غلامرضا؛ ترابی، علی؛ محمدی، منصوره (۱۳۹۶). بررسی سیر تحولات صنعت گردشگری تا پیدایش ژئومورفوتوریسم، پنجمین کنفرانس بین‌المللی ایده های نوین در کشاورزی، محیط زیست و گردشگری.
۳. بحرینی، سیدحسین؛ ایزدی، محمدسعید؛ مفیدی، مهرانوش. (۱۳۹۳). رویکردها و سیاست‌های نوسازی شهری (از بازسازی تا بازآفرینی شهری پایدار). مطالعات شهری، ۹، ۱۷-۳۰.
۴. پوراحمد، احمد و حسینی، علی (۱۳۹۵). بازآفرینی بافت‌های تاریخی شهری جهت توسعه گردشگری فرهنگی نمونه موردی هسته مرکزی شهر تهران. همایش ملی بافت‌های فرسوده و تاریخی شهر.
۵. تفنگچی مهبیاری، میلاد (۱۳۹۴). بازآفرینی محلات مرکزی شهر، همایش ملی معماری و شهرسازی بومی ایران. یزد.
۶. حاجیان‌جابر، فاطمه (۱۳۹۵). مکان‌سازی؛ اصول ساخت مکان و مزایای آن در طراحی شهری، چهارمین کنگره بین‌المللی عمران، معماری و توسعه شهری، تهران.
۷. سجاذزاده، حسن و زلفی‌گل، سجاد (۱۳۹۴). طراحی شهری در بازآفرینی محلات سنتی با رویکرد محرک توسعه نمونه موردی: محله گلپا همدان. آمایش محیط، ۸(۳۱)، ۱۷۱-۱۴۷.
۸. شهیریاری، کمال‌الدین؛ کریمزاده، علی؛ شهیریاری، شهرزاد (۱۳۹۹). اولویت‌بندی قابلیت‌ها و جاذبه‌های گردشگری در محدوده‌های بازآفرینی شده تاریخی، مطالعه موردی: محدوده تاریخی زندیه شیراز، هویت شهر، سال ۱۴، شماره ۴۱، صص ۱۱۳-۶۱.
۹. کاظمی، مهدی (۱۳۸۵). مدیریت گردشگری. تهران: انتشارات سمت.
۱۰. مرکز آمار ایران، (۱۳۹۵).
۱۱. مهندس مشاور طرح و آمایش (۱۳۸۵). طرح جامع ارومیه، سازمان مسکن و شهرسازی استان آذربایجان غربی، گزارشات مطالعات تاریخی ارومیه، جلد اول.
۱۲. مهوری، پریسا؛ قلعه‌نویی، محمود؛ و مختارزاده، صفورا (۱۳۹۹). سنجش کیفیت فضای شهری بر اساس معیارهای مکان سازی با تأکید بر کیفیت دسترسی مطالعه موردی: میدان عتیق اصفهان. مطالعات شهری، ۹(۳۵)، ۶۰-۴۷.

۱۳. هرندی، مینا و دژآباد، نگار (۱۳۹۵). بازآفرینی بافت های تاریخی نیازمند ساماندهی با رویکرد گردشگری شهری، نمونه موردی: محدوده شرق میدان نقش جهان، دومین کنفرانس بین‌المللی شهرسازی، مدیریت و توسعه شهری، شیراز، ایران.
14. Carmona, M., & Tiesdell, S. (Eds.). (2007). Urban design reader. Routledge.
15. Claudia, T., & Luigi, P. (2016). A novel paradigm to achieve sustainable regeneration in historical centres with cultural heritage. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 223, 693-697.
16. Design Commission for Wales, (2020). Place making Guide. Retrieved from: <http://dcfw.org/placemaking/>.
17. Fangyun, Xie., Guiwen, Liu., and Taozhi, Zhuang (2021). A Comprehensive Review of Urban Regeneration Governance for Developing Appropriate Governance Arrangements. *MPDI (land)*, 10, 545.
18. Friedman, J. 2007. Reflections on Place and Place-making in the Cities of China, *International Journal of Urban and Regional Research*, 31(2), 257-279.
19. Horgan, D. (2019). Place making. In *International Encyclopedia of Human Geography*, pp 145-152.
20. Kim, M., Lee, Ch., & Bonn, M. (2016). The effect of social capital and altruism on seniors revisit intention to social network sites for tourism related purposes. *Tourism Management*, 53, 96-107.
21. Lane, B. (2018). Will sustainable tourism research be sustainable in the future? An opinion piece. *Tourism management perspectives*, 25, 161-164.
22. PSS: Project for Public Spaces. (2008). A Guide to Neighborhood Place making in Chicago. Retrieved from: <http://www.placemakingchicago.com/downloads/>.
23. PSS: Project for Public Spaces. (2018). What Makes a Successful Place? Retrieved from <http://www.pps.org/articles/grplacefeat/>.
24. Ribera, F., Petti, L., Miccio, G., Landi, A., & Lodato, A. (2015). Risk Analysis of Historic Urban Areas: A Case Study of the Salerno City, Italy. *Journal of Civil Engineering and Architecture*.
25. Roberts, P., and Sykes, H (2000) *Urban Regeneration: A Handbook*. London: Thousand Oaks, Calif.: Sage. 3-52.
26. Wolfram, M. (2016). Conceptualizing urban transformative capacity: A framework for research and policy. *Cities*, 51, 121-130.

**Journal of
Urban Design Studies
and Urban Research**

ISSN: 2645-4424

www. UDSJ .ir

مطالعات طراحی شهری
و پژوهش‌های شهری

نشانی: کرج، بلوار امام خمینی (باغستان)، بین
خیابان پنجم و ششم، روبروی مجموعه ورزشی
انقلاب، پلاک ۷۳۵، ساختمان پرند، واحد ۱

۰۲۱ ۳۳ ۲۰ ۲۴ ۸۷

۰۲۶ ۳۴ ۴۳ ۶۹ ۵۹

۰۲۱ ۴۳ ۸۵ ۷۱ ۲۴